

KKTC
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ULUSLARARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNÜN
BELİRLENMESİ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ONUR CİDDİ
(ÖĐR. NO. 20142456)

LEFKOĐA-2017

KKTC
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ULUSLARARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNÜN
BELİRLENMESİ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: PROF. DR. HÜSEYİN PAZARCI

ONUR CİDDİ
(ÖĐR. NO. 20142456)

LEFKOŞA-2017

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ SORUNU
CİDDİ, Onur
2017, 99 Sayfa

Sovyetlerin dağılması sonucu uluslararası düzende yaşanan politik değişimlerin ardından yeni bağımsız devletler ortaya çıkmış ve bununla da Hazar'a kıyısı bulunan ülkelerin sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Yeni bağımsız devletlerin oluşması ile birlikte, önceden mevcut olan ve çözüme kavuşturulamayan, özellikle enerji bakımından zenginlikleri içinde barındıran Hazar'ın sınırlandırılması ve bu ekseninde hukuki statüsünün belirlenmesi, çözülmesi güç bir mesele olarak yeniden gündeme gelmiştir. Kıyıdaş devletlerin bu sorunun çözülmesinde ortak bir mutabakata varamamasının yanı sıra bölge dışı aktörlerin de Hazar'da çıkarlarının ters düşmesi, konuyu bölgesel olmaktan çok uluslararası hale getirmiştir. Çeşitli çıkar çatışmalarına dayanan sorunun çözüme kavuşturulması özellikle kıyıdaş devletler açısından önemli olduğundan, bu çalışmada Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'ın çözüme dayalı çatışan argümanları daha detaylı şekilde incelenerek uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilecek, bunun yanı sıra Hazar'a kıyıdaş olmayan devletlerin bölgeye hangi amaçlar doğrultusunda ve ne denli müdahil olduğu da çalışmanın bir başka konusu olacaktır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

LEGAL STATUS PROBLEM OF CASPIAN SEA

CIDDI, Onur

2017, 99 Pages

After collapsing Soviet Union on the international level took place novel changes and the result of these alternations had emerged new independent states. Thus the amount of littoral states of Caspian Sea increased from 2 to 5. With the establishment of new independent states Caspian Sea problem which was very important and not getting any solution till today, especially including demarcation of Caspian Sea and legal status of it have become more actual. Not only littoral states not getting common consensus for solving this problem but also other regional states' contradicting interest led to internationalize this problem. To solve the problem of legal status based on divergent conflicts of interest of littoral states is more important that's why in this thesis being tried to investigate deeply and in the frame of international law the arguments of Russia, Azerbaijan, Iran, Turkmenistan and Kazakhstan which led to the resolution, additionally in this axis will be seeking for what is the main purpose of the non-riparian states in the Caspian Sea basin.

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.	3
HAZARIN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU VE TARİHSEL GELİŞİMİ	3
1.1. Geçmişten Günümüze Hazar'ın Statü Sorunu	3
1.2. 1921, 1940 ANTLAŞMALARINDA: HAZAR	12
1.2.1. 1921 Antlaşmasına Genel Bakış	12
1.2.2. 1921 Sovyet-İran Antlaşmasının İçeriği	14
1.2.3. Uluslararası hukuk açısından 1921-1927 antlaşmaları	15
1.2.4. 1940 Antlaşması ve İçeriği	16
1.3. Hazarın Tanımlanmasında Deniz mi? Göl mü? Sorunsalı ve Üç Farklı Yaklaşım	17
1.3.1. Uluslararası Hukuk açısından Hazar'ın Deniz Statüsünde Değerlendirilmesi Olasılığı	18
1.3.2. Uluslararası Hukuk Açısından Hazar'ın Göl Statüsünde Değerlendirilmesi	20
1.3.3. Hazar: Özel Su Havzası	22
BÖLÜM II.	24
HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE KIYIDAŞ DEVLETLERİN JEOPOLİTİK YAKLAŞIMI VE ULUSLARARASI HUKUKUN TALEBİ	24
2.1. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Rusya'nın Yaklaşımı	24
2.2. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde İran'ın Yaklaşımı	30
2.3. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Azerbaycan'ın Yaklaşımı	35
2.4. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Kazakistan'ın Yaklaşımı	39
2.5. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Türkmenistan'ın Yaklaşımı	43
BÖLÜM III.	49
HAZAR'A KIYIDAŞ OLMAYAN DEVLETLERİN POLİTİGİNDE HAZAR	49
3.1. ABD'nin Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri	49

3.2. Çin'in Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri.....	52
3.3. Hindistan'ın Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri	54
3.4. Türkiye'nin Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri.....	56
3.5. AB'nin Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri	58
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	66
EKLER.....	72
Ek 1.....	72
Ek2.....	77
Ek3.....	81
Ek4.....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hazar’da bulunan petrol ve doğalgaz sahaları ve kıyıdaş devletler	4
Şekil 2. Hazar’ın Orta Hat Prensibi Doğrultusunda Sınırlandırılması	10
Şekil 3. Deniz Statüsüne Göre Sınırlama	19
Şekil 4. Göl Statüsüne Göre Sınırlama	21
Şekil 5. İran’ın İleri Sürdüğü Ortak Mülkiyet Prensibi	31
Şekil 6. Azerbaycan’ın Desteklediği Orta Hat Prensibiyle Hazar’ın sektörlere bölünmesi	36

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ATC: Air Traffic Control

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BMDHS: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

BTC: Bakü- Tiflis - Ceyhan

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

INOGATE: Interstate Oil and Gas Transport to Europe

SSC: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

RF: Rusya Federasyonu

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

OECD: Organisation for Economic Cooperation and Development

TANAP: Trans Anadolu Boru Hattı Projesi

TACIS: Technical Aid to the Commonwealth of Independent States

TRACECA: Transport Corridor Europe Caucasus and Asia

V/G: Varil/Gün

GİRİŞ

Jeosiyasi açıdan kapalı mekan sayılan, Avrupa ile Asya'nın kesiştiği noktada geniş kapsamlı transit geçişlerine sahip Hazar havzası, eski zamanlardan günümüze kadar jeoekonomik, askeri ve jeostratejik açıdan önemlidir. Hazar havzası, zengin doğal kaynaklara sahip olduğundan daima devletlerin ilgi odağındaki bölgelerden olmuştur. Bu bölgenin daima tartışma konusu olmasının bir diğer önemli sebebi ise günümüzde hala devam eden hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda devletlerin ortak bir strateji oluşturamamasıdır. Bu durum sadece Hazar'a kıyıdaş olan devletlerin sergilediği tutumdan kaynaklanmamaktadır; çünkü Hazar yalnızca kıyıdaş devletlerin ilgi alanında olan bir bölge değildir. Bunun yanı sıra Hazar'a kıyısı olmayan devletlerin de burada ters düşen çıkarları mevcuttur. Özellikle de Avrupa Birliği, ABD, Türkiye, Çin, Hindistan gibi devletler bu bölgede kendi çıkarlarının sağlanması için rekabet içindedirler. Bölgeye olan ilginin bu denli artması 20. yüzyılın sonunda uluslararası alanda yaşanan değişimlerle alakalı bir durumdur ve bu da hukuki statü sorununun yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Bu açıdan, Hazar'ın hukuki statüsü sorununun kısa zamanda çözüme kavuşturulması, Hazar'da mevcut olan enerji kaynaklarından serbest biçimde yararlanılması, havzanın enerji güvenliğinin sağlanması ve kıyıdaş devletlerin çıkarlarının sağlanması bölgedeki istikrarın korunmasında çok etkili olacaktır.

Tezin esas amacı: Hazar'ın önemine dikkat çekerek ilk önce tarihi bir çerçevede konuyu kapsayan sorunun neden kaynaklandığını bulmaya çalışmak ve ilerleyen zaman içerisinde Hazar'a kıyıdaş olan devletlerin hukuki statü konusunda farklı dönemlerde sergiledikleri farklı tutumları değerlendirmektir. Günümüz itibariyle Hazar'da kendine özgü çıkarları olan diğer kıyıdaş olmayan devletlerin stratejisini ele aldıktan sonra uluslararası hukuk açısından Hazar sorununun, halen tartışılmakta olan sınırlandırma yöntemlerinin hangi hukuk kuralına dayanak oluşturduğunu inceleyeceğiz. Bu çerçevede hukuki statünün belirlenmesi meselesinin çözümüne dair olası hangi yöntemlerin, nasıl bir yol izlenerek kullanılabileceğini değerlendireceğiz.

Bu amaç doğrultusunda; tezde incelenecek noktalar:

- Hazar sorunun kökeninde yatan esas tezin- deniz statüsünde veya göl statüsünde değerlendirilmesinin- incelenmesi;
- Uluslararası hukuk kurallarının Hazar'ın sınırlandırılması sorununa uygulanabilirliğinin tartışılması;
- Hazar' a kıyıdaş olan devletlerin stratejilerinin belirlenmesi;
- Hazar'a kıyıdaş olmayan devletlerin stratejisinde Hazar' ın yerinin ve rolünün belirlenmesi;
- Günümüz itibariyle Hazar'ın statü sorununun çözülmesinin devletlerin dış politika çıkarlarına uygunluğunun belirlenmesi.

Tezin yöntemi: Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk Bölüm; "Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu ve Tarihi" başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır. Burada genel olarak sorunun köküne inilmiş, daha sonra özel olarak tarihi çerçevede imzalanan 1921, 1927, 1940 anlaşmalarına konu olan Hazar, ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Söz konusu anlaşmaların uluslararası hukuk kuralları içinde değerlendirilmesi yapıldıktan sonra Hazar'ın deniz mi göl mü sorunsalı ve bu ekseninde mevcut olan üç farklı yaklaşım ele alınmıştır.

İkinci Bölüm "Hazar'ın Hukuki Statüsüne Kıyıdaş Devletlerin Jeopolitik Yaklaşımı ve Uluslararası Hukukun Talebi" başlığı altında; Rusya'nın, İran'ın, Azerbaycan'ın, Kazakistan'ın ve Türkmenistan'ın Hazar sorununa yaklaşımı ile sorunun çözüme kavuşturulmasında sergiledikleri tutum kapsamlı şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Bölümde; "Hazar'a Kıyıdaş Olmayan Devletlerin Politikasında Hazar" başlığı altında ele alınmıştır. Bu çerçevede ABD, Çin, Hindistan, Türkiye ve AB ' nin siyasi stratejisinde Hazar'ın yeri ve önemi konusu incelenerek onların bu bölgede olan çıkarları ve uygulamaya çalıştıkları stratejilerden bahsedilmiştir.

Tez konusunun güncelliği ve öneminden dolayı ana başlıklar altında topladığımız konular arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış, tarihi arka plan oluşturulması için sistematik çerçeve izlenmiştir. Bilimsel analiz yapmak adına karşılaştırmalı ve sistemli yöntemlerden yararlanılmış ve veriler değerlendirilirken objektif olunmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I.

HAZARIN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Geçmişten Günümüze Hazar'ın Statü Sorunu

Statüsü ortak bir mutabakat ile belirlenmeyen ama ikili antlaşmalar ile adı hakkında belirli bir aşamaya gelmiş olan, ismini aynı coğrafyada kurulmuş Hazar Devlet'inden alan¹, su yüzey alanı 386.400 km² olan ve deniz ya da okyanuslara nehir-kanal şebekesi dışında herhangi bir doğal bağlantısı bulunmayan Hazar Denizi, Güneydoğu Avrupa ile Asya kıtasının birleştiği bir mevkide yerleşmektedir. Kuzeyde Kazakistan ve Rusya, güneyde İran, batıda Azerbaycan ve doğuda Türkmenistan'la çevrelenmiş olmasından dolayı jeopolitik açıdan çok önemli bir havza olmasının yanı sıra, hem de dünyanın en büyük iç su havzasıdır.² Hazar Deniz'inin bir tuzlu³ su olduğu belirtilmekte olup, yapılan araştırmalar bu denizin son jeolojik zaman olan Holosen bölümüne değin Azak Denizi, Karadeniz ve Akdeniz yolu ile okyanuslara açık olduğunu göstermiştir.⁴

Doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin olan, özellikle de alınan bazı verilere göre petrol rezervleri 18-35 milyar varil düzeyinde olan ve bu rezervlerin gelecekte 200 milyar varile ulaşabileceği de tahmin edilen⁵ Hazar havzası, Basra Körfezi ve Sibirya'daki enerji rezervlerinden sonra en çok hidrokarbon rezervine sahip olduğundan "Petrol Denizi" olarak da adlandırılmaktadır.⁶

¹ Selim Han Yeniacun, "Enerji Jeo-Politiği: Hazar Havzası Kaynakları Üzerine Temel Stratejiler", **İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları**, Haziran, 2013, s.2.

² Bahman, Aghai Diba, **The Caspian Sea In The Twenty-First Century**, Ibex Publishers, 2003, s.11

³ Tuzluluk miktarı okyanuslarla karşılaştırıldığında 1/3 oranında, tuzludur.

⁴ Nermin Zahide Aydın, "Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, s.207.

⁵ Osman Nuri Aras, "Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi", **2003 Strateji Dergisi**, Sayı:7, Kasım, 2001, ss.34-41.

⁶ Meftun Metin, **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, S. 143

Şekil 1. Hazar’da bulunan petrol ve doğalgaz sahaları ve kıyıdaş devletler

Kaynak: Erdal T. Karagöl, Mehmet Kızılkaya, Sahile Kaya, ‘‘Statü Sorunu İkileminde Hazar’da Enerji Denklemi’’, *SETA Analiz*, Sayı:155, Nisan,2016,s.11.

Zengin biyolojik rezervleri, uygun coğrafi konumuyla, ekonomik, stratejik, ekolojik ve hukuki açıdan Soğuk Savaş döneminde hızla önemi artan Hazar, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından önce güneyde küçük bir bölümü İran’a ait olan bir Rus gölü olarak bilinmekteydi. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan ve Hazar’a kıyıdaş olan devletler burada kendilerine ait enerji stratejisini uygulamak istemişlerdir. Bu da beraberinde hukuksal sorunların yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Hazar’ın sınırlarının belirlenmesi bu sorunun temel hukuki boyutunu oluşturmaktadır. Sınırlarla ilgili tarihte yapılan ilk antlaşmalara Çarlık Rusya’sı ile Pers İmparatorluğu arasında 1723 yılında imzalanan St. Petersburg Anlaşması ve

1729 yılında imzalanan “Reşt (Rasht) Antlaşması” dahildir.⁷ Daha sonra Rusların güneye doğru izlediği yayılma politikası üzerine Perslerle yapılan savaşların sonucunda kazanan- kaybeden taraf çerçevesinde sınır ve gemicilik haklarını düzenleyen iki barış antlaşması da (1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları) imzalanmıştır. Bu antlaşmalardan biri olan ve 16 maddeden oluşan Türkmençay Antlaşmasında iki madde Hazar’a ilişkindir, anılan maddeler şöyledir:

- “5. Maddede tespit edilen sınırların kuzeyinde kalan Kafkas sıradağları ve Hazar arasında kalan bütün toprak ve adaların, bu topraklarda yaşayan halkların Rus İmparatorluğu’na ait olduğu kabul edilmiştir.”(mad.4)⁸
- “Hazar’da her iki devletin ticaret gemileri yüzebilecek ancak sadece Rusya İmparatorluğunun bayrağını taşıyan savaş gemileri bulunabilecektir.”(mad.11)⁹

Vurgulanması gereken en önemli husus ise imzalanan bu anlaşmaların hiçbirinde Hazar, deniz veya göl olarak nitelenmemiş, sadece devlet sınırları belirlenmiş ve bugün hala geçerli olan ortak su prensibi oluşturulmuştur. Rus-Fars anlaşmaları sadece Rus İmparatorluğu’na Hazar Denizi’nde bir donanma bulundurma hakkı vermiş, Fars İmparatorluğu ise sadece ticari nakliye hakkını korumuştur.

1917 yılında yaşanan devrimden sonra Çarlık Rusya’sı ile İran arasında imzalanan önceki anlaşmalar yürürlükten kaldırılmış ve 1921 yılında İran’a Hazar’da serbest dolaşma hakkı tanıyan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.¹⁰ 1940 yılında imzalanan Ticaret ve Denizcilik Antlaşması ile de Hazar’ a ilişkin ticaret, seyir ve balıkçılık gibi sorunlar iki devlet için çözüme kavuşturulmuştur.¹¹ Hazar Denizi’nin statüsü bu iki antlaşma ile belirlenmiş ve bununla birlikte Hazar bir Sovyet-İran denizi haline dönüştürülmüştür. Ancak her iki antlaşma da sadece ticaret, deniz ulaşımı ve balıkçılık konularını ele almaktadır, dolayısıyla bir bütün olarak Hazar’ın

⁷ Tanık Çağrı Oruç, “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, <http://www.bilgesam.org/incele/1635/-hazar%E2%80%99in-hukuki-statusu-ve-paylasilmasi-sorunu/#.VzELn4SLTIU>, s.86

⁸ Okan Yeşilot, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Erzurum, 2008, s.190

⁹ Okan Yeşilot, *a.g.e.*, S.190

¹⁰ Султанов Болат , Каспийский регион: актуальные проблемы развития экспертный взгляд , КИСИ, Алматы, 2012,c.21. (Bolat Sultanov, Hazar Bölgesi: Uzman Görüşlerince Güncel Sorunların Gelişimi., Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Almatı, 2012, s.21.)

¹¹ Meftun Metin, *a.g.e.*, s.146

hukuki statüsünü tanımlayamamaktadır. Bu anlaşmalarda Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili deniz yatağının işletilmesi, denizin üstündeki hava sahasının kullanımı gibi konularda açık maddeler mevcut değildir.¹²

1970 yılına gelindiğinde ise Hazar'ın Sovyetler Birliğine ait olan kısmı, SSCB Petrol ve Gaz Bakanlığı tarafından petrol arama ve işletme çalışmalarını düzenleyip geliştirme amacıyla; Rusya SSC, Türkmenistan SSC, Azerbaycan SSC ve Kazakistan SSC olarak dört bölgesel sektöre bölünmüştür.¹³ Bu sınırlama uluslararası pratikte geçerli esaslar göz önünde tutularak, denizin ortasından çizilen hat ile adı geçen ülkelerin sınırlarının birleştiği noktalardan uzatılan hatların içinde kalan alanların, denize kıyısı olan devletlerin kullanımına bırakılması şeklindedir.¹⁴ Söz konusu bu sınırlama Sovyetler sonrası dönemde “Ulusal Sektör” tezine dayanak oluşturulmaktadır.¹⁵

Genel olarak, Sovyetler Birliği döneminde imzalanan antlaşmalar bakımından iki temel ilkenin ortaya çıktığı söylenebilir:¹⁶ a) Kıyıdaş devletler için Hazar'a giriş ve Hazar'dan yararlanmada eşitlik ilkesi, b) Hazar'ın kıyıdaş olmayan devletlere kapalı olduğu ilkesi. Hazar, üçüncü devletlere ve onların uyruklarına yasaklanmış olmasına rağmen; kıyıdaş devletler kendi aralarında egemenlik alanlarının sınırlarını belirlememişlerdir.

1991 yılına kadar Sovyet-İran Denizi olarak anılan Hazar, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte kurulan bağımsız devletlerden Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve İran ile birlikte 5 devletin jeopolitik ve stratejik açıdan önemli bir konusunu oluşturur hale gelmiştir. Oluşan bağımsız devletler petrolle ilgili olan faaliyetlerini tek taraflı arttırmaları sonucu, yasal statü sorununun ortaya çıkması açısından Hazar, uluslararası hukuk ile yakın ilişki içine girmiştir. Bu yakın

¹² Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikası'nın Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi yayınları, 1.Basım, Ankara, 2004,s.245.

¹³ Sinan Oğan, “Hazar’ da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, **Avrasya Dosyası**, Sayı 7, 2001, s.149

¹⁴ Parviz Samedov, “Hazar Denizi ve Hukuki Statüsü”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Mayıs, 2002, s.44.

¹⁵ 1992-1993 arasında kıyı devletlerinin, balıkçılık hakları ve çevre konularını ele aldıkları toplantılarda Kazakistan'ın 1970 tarihli sınırları esas alan bölüşüm önerisi, Rusya haricinde bütün ülkeler tarafından kabul edilmiştir.

¹⁶ Assem Naushabayeva, “Azerbaycan ve Kazakistan Petrolleri ve Bölgesel Politikaya Etkisi”, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Master Tezi,1999, s.59

ilişki, Hazar'ın hukuki statüsünün kritik bir mesele olarak 1994 yılında Azerbaycan'ın Hazar'da bulunan Azeri, Çırac, Güneşli petrol yataklarının işletilmesi için yapılan uluslararası bir konsorsiyum, "Asrın Anlaşması"¹⁷ ile kendisini göstermeye başlamıştır.¹⁸

Antlaşmada Azerbaycan kendi payından %10'nu Rusya'nın Lukoil şirketine ve daha sonra konsorsiyumdaki devletlerin baskısı ile iptal edilecek %5'lik payı ise İran'a vermiştir. Ancak Lukoil' in devlet şirketi olması göz önünde bulundurularak antlaşmaya katılmasına rağmen Rusya Dış İşleri Bakanlığı farklı bir tutum ile anlaşmayı tanımadığını bildirmiştir.¹⁹ Bu durum ise süregelen statü problemini yeniden alevlendirmiştir.

Antlaşmadan on beş gün sonra 5 Ekim 1994 tarihinde Rusya, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne bir mektupla Hazar'ın hukuki rejimine ilişkin Rusya Federasyonunun pozisyonunu belirtmiştir.²⁰ Söz konusu mektupta;

Hazar'ın okyanus ve denizlerle hiçbir doğal bağlantısı olmaması sebebiyle Uluslararası Deniz Hukuku kapsamında olamayacağı ve buradan hareketle Hazar'a, karasuları, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığına dair kuralların uygulanamayacağını belirtmiştir. Hazar'a kıyıdaş devletlerden kimilerinin uluslararası hukuku göz ardı ederek bir takım tek taraflı işlemlerle bazı avantajlar kazanmaya çalıştığını ve bu tür tek taraflı işlemlerin Rusya Federasyonu tarafından tanınmayacağını yanında gerekli gördüğü önlemleri alma hakkının saklı olduğunu, Hazar'ın hali hazırda 1921 ve 1940 tarihli Sovyet- İran anlaşmalarında öngörülen rejimini koruduğunu eklemiştir.²¹

12 Ekim 1994' te ise Hazar' a kıyıdaş ülkeler arasında bir iş birliği kurulması amacıyla Rusya'nın önerisi üzerine kapalı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Rusya, Hazar'daki enerji kaynaklarının kullanımına dair bütün kıyı devletlerinin veto

¹⁷ 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan ve Aralık ayında Azerbaycan parlamentosunda onaylanan 400 sayfalık bu sözleşme; ABD, İngiltere, Türkiye, Japonya, Rusya, Norveç, Suudi Arabistan ve Azerbaycan' dan 13 şirketin katılımıyla gerçekleşmiştir. Çıkarılan petrolün dünya pazarına ihracı "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Petrol Hattı" ile yapılmaktadır.

¹⁸ İlgar Qurbanov, "Hazar Havzasında Stratejik Oyunlar: Hukuki Statüsü Sorunu ve Uluslararası Enerji Politikası", **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 12, 2011, S. 13

¹⁹ Yasin Aslan, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara, 1997, s.59

²⁰ Bahman Aghai Diba, **a,g,e**, s.88

²¹ Document No: A/49/475 Bkz. Ek1

hakkını öngören bir teklif sunmuş, ancak Azerbaycan, kendi payına düşen petrol açısından Rusya'nın engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmasını engellemek adına bu teklife katılmamıştır.²²

Kıyıdaş devletlerin mevcut itirazları çerçevesinde Kasım 1994'de Hazar' a ilişkin balıkçılık hakları, deniz taşımacılığı, sınırların çizilmesi ve diğer konularda çalışmalar yapılması adına Hazar İş birliği Komitesi oluşturulmuştur.²³ Komite 1995 yılının Haziran ayında Tahran'da, Eylül ayında Almatı'da, Kasım 1996' da ise Aşkabat' da toplantı düzenlemiş ancak komitenin bu toplantılarının hiç birinde bir sonuca varılmamıştır.²⁴

Hazar'ın statüsünün belirlenmesine ilişkin ilk pratik sonuç ise 12 Kasım 1996 tarihinde Aşkabat'da düzenlenen kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakanları düzeyindeki toplantıda elde edilmiş ve Hazar'ın statüsünün belirlenmesinin önemini dikkate alarak, Hazar denizinin hukuki statüsüne dair sözleşmenin hazırlanması için kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakan Yardımcıları seviyesinde "Özel Çalışma Grubu" oluşturulmuştur.²⁵ Söz konusu toplantıda Hazar'ın sınırlandırılmasına ilişkin üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Azerbaycan sektörel bölünmeyi vurgularken, Kazakistan uluslararası deniz hukuku normları çerçevesinde kapalı deniz kabul edilmesini teklif etmiş, son görüş ise Rusya Federasyonu tarafından ileri sürülmüş, İran ve Türkmenistan tarafından desteklenmiştir.²⁶

Söz konusu olan görüşle, dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov, Hazar'daki kıta sahanlığının 45 deniz mili olarak belirlenmesini önermiştir. Zira 1995 yılında Bakan Yardımcısı Albert Çernişev bu mesafenin 20 deniz mili olması önerisine kıyı devletleri sıcak bakmamıştı. Ancak bu teklif Azerbaycan ve Kazakistan tarafından kabul edilmemiş²⁷ ve Azerbaycan'ın bu tavrı

²² Kazbek Zhaissenbayev, *Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s.37

²³ Meftun Metin, **a.g.e.**, s. 151

²⁴ Kazbek Zhaissenbayev, **a.g.e.**, s.37

²⁵ Araz Aslanlı, "Geosiyasi Reqabet ve Qeoiqtisadi Maraqlar Zemininde Xezer Hövzesinin Qordi Düyünü", **QAFSAM**, 2014, s.12

²⁶ İsmail H. İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizinin Paylaşılması Sorunu" *Sosyoekonomi*, Cilt 12, Sayı 12, 2010, s.71

²⁷ Erkan Avcı, Hazar'ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları, *Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü(USBED)*, Nisan 2014, s.4

ise Hazar'daki petrol rezervinin büyük bölümünün kıyıdan 184 km kadar uzaklıkta yer almasından kaynaklanmaktaydı.²⁸

18 Ocak 1996 yılında Rusya ve İran²⁹, 1 Mart 1996'da ise Rusya ve Türkmenistan³⁰ BM'e ortak bir bildiriye bulunmuşlardır. Bu bildirilerde Hazar'dan yararlanma adına iş birliği düzenlemesinin gerekliliği açıkça belirtilmiştir. Söz konusu taraflar Hazar'daki faaliyetleri düzenleyen kuralları, üçüncü devletlerin gerçek ve tüzel kişilerinin katılım şartlarını, sadece kıyı devletlerinin ortak kararı ile belirlenebileceğini ifade etmişlerdir.

1997 yılında; Rusya ve Kazakistan arasında başlayan görüşmeleri, 9 Şubat 1998 tarihinde Astrahan'da Rusya ve Kazakistan Dışişleri Bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantı izlemiş ve burada Rusya yeni bir teklif ileri sürmüştür. Bu teklif Hazar'ın yüzeyinin ve tabanının ayrı şekilde bölünmesini öngörmekteydi. Teklife göre Hazar'ın tabanı "Orta Hat" prensibi ile taraflar arasında bölünecek, yüzeyi ise "ortak mülkiyet" olarak kabul edilecekti. 6 Temmuz 1998 tarihinde Moskova'da iki devlet tarafından anlaşma imzalanmış ve söz konusu anlaşma aynı zamanda Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda kıyı devletleri arasında imzalanan ilk resmi senet niteliğindedir.³¹

²⁸ Meftun Metin, **a.g.e**, s.152

²⁹ Bkz. Ek2, Document No: A/51/59

³⁰ Bkz. Ek3, Document No: A/51/73

³¹ Araz Aslanlı, **a.g.e**, s.14

Şekil 2. Hazar'ın Orta Hat Prensibi Doğrultusunda Sınırlandırılması

Kaynak: Halit Mammadov, “Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri”, *USAK*, Cilt:8, Sayı:15, 2013, s.62.

Bu anlaşma, kıyı devletlerinin savunduğu görüşlerde değişime sebebiyet vermiş; 27 Şubat 1997 tarihinde Kazakistan ve Türkmenistan, imzaladıkları ortak bir bildiri ile Hazar'ın bölünmesini “Orta Hat(**median line**)” prensibine göre yapılması gerektiğini kararlaştırmış ve bunu BM'e mektupla bildirmişlerdir.³² Anlaşmadan sonra, Türkmenistan taraf değiştirmiş ve anlaşmadan iki gün sonra 8 Temmuz 1998 tarihinde İran ile birlikte ortak bir bildiri imzalayarak, Hazar'ın statüsünün belirlenmesinin hala 1921 ve 1940 anlaşmalarına dayandığını, enerji kaynaklarının eşit kullanım ilkesi ile yeni statü belirlemesinin bütün kıyıdaş ülkelerin oy birliği ile belirlenebileceğini belirterek anlaşmaya karşı çıktılar.³³

³² Bkz. Ek4 Document No: A/52/93

³³ Bkz. Ek5 Document No: A/ 53 / 453

Anlaşmayı tanımayan devletlerin tutumu çerçevesinde eşit paylaşım görüşlerinden uzaklaşmak isteyen Kazakistan, kıyı şeridi bakımından Hazar üzerindeki en büyük paya (%29,6) sahip olduğundan, 29 Kasım 2001 tarihinde Azerbaycan'la da benzeri bir anlaşma imzalamıştır. Daha sonra söz konusu üç devlet (Rusya, Kazakistan, Azerbaycan) 15 Mayıs 2003 tarihinde deniz yatağının paylaşımına dair yeni bir anlaşma imzalamıştır. Böylelikle Kazakistan kıyı şeridine yakın oranda (%27) pay alırken, Azerbaycan %17 ve Rusya %19 payla Hazar'ın kendilerine ait olan kısmını sınırlandırmıştır.³⁴

Ancak bu anlaşmadan önce, bu şekildeki paylaşımın zemin hazırlayan ve kıyıdaş devletlerin görüşlerinin ortaya çıkması bakımından önemli bir yere sahip olan kıyıdaş devletlerin devlet başkanları çerçevesinde "Hazar Zirve Toplantısı" ilk defa 23-24 Nisan 2002 tarihinde Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'da düzenlenmişti. İlkinde hiçbir sonuca varılmayan toplantıdan sonra 16 Ekim 2007 tarihinde Tahran'da II. Zirve Toplantısı düzenlenmiş ve "Hazar'da beş devlet arasındaki mevcut anlaşmaları, ulusal ve jeopolitik düzeyde yaşanan gelişmeleri ve Hazar'ın hukuki rejiminin iyileştirilmesini" dikkate alarak ortak bir beyanname imzalanmıştır.³⁵ Yirmi beş maddeden oluşan söz konusu beyannamede Hazar'a ilişkin şu maddeler yer almaktadır;

- *"Hazarın tam olarak hukuki statüsü, Hazar denizinin hukuki statüsüne dair Sözleşme" imzalanınca yürürlüğe girecektir."* (Mad. 6)
- *"Hazar'ın yeni hukuki statüsü belirlenene dek, kıyıdaş devletlerin bayrağını taşıyan gemilerin geliş-gidişi, balıkçılık hakları gibi gemicilik haklarından yararlanabilir."* (Mad. 7)
- *"Hazar'ın hukuki statüsünün tam olarak belirlenmesi ve bunun için hukuki statü sözleşmesinin çabuk bir şekilde imzalanması en önemli görevdir. Bu sözleşme Hazar'ın hukuki statüsünün temel belgesi olarak, kıyı ülkelerinin yetki meselelerini o ülkenin hukukuna saygı çerçevesinde belirlemeli ve çevresel kurallar burada yansıtılmalıdır. Hazar'ın deniz yatağının kullanımı, biyolojik kaynakları, gemicilik hakları ve Hazar'daki*

³⁴ Erkan Avcı, **a.g.e.**, s.4

³⁵ Araz Aslanlı, **a.g.e.**, s.13

faaliyetlere ait bütün meseleler buraya aittir.’’(Mad.8)

- *‘‘Hazar’a kıyıdaş ülkelerin tamamı tarafından, denizin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının sınır meseleleri hakkındaki anlaşma onların yasalarına saygı duyularak belirlenir.’’(Mad. 9)*
- *‘‘Hazar denizine ait bütün meseleler kıyı devletleri tarafından barış yoluyla çözülecektir. Taraflar karşılıklı güven inşa etmek ve güçlendirmek adına, Hazar havzasının güvenliğini ve istikrarını sağlamak için karşılıklı ilişkilerde askeri güç kullanmamaya çalışacaklardır.’’(Mad. 13)*

Böylece 2007 Tahran zirvesinde, statü meselesi belirlenmiş olmasa da Hazar’a kıyısı bulunun ülkelerin deniz kaynaklarının işletilmesi, ekonomik iş birliğinin genişlemesi, enerji, ulaştırma ve güvenlik konularında iş birliği ilan edilmişti.

Hazar’ a kıyısı olan ülkelerin 18 Kasım 2010 tarihinde düzenledikleri III. Zirve Toplantısı Bakü’de gerçekleştirilmiştir. Zirvede, Hazar denizinde güvenlik alanında iş birliği hakkında ortak bir anlaşmaya varılmıştır. 29 Eylül 2014 tarihinde ise Astrahan’da düzenlenen IV.Zirve Toplantısında; kıyıdaş 15 mil mesafeye kadar devletlerin egemenlik hakları tanınırken, 25 mil mesafeye kadar ise devletlerin balıkçılık hakları belirlenmiş ve kalan deniz alanı ortak alan olarak kabul edilmiştir.³⁶ Bu ortak bildiri, farklı görüşlerdeki kıyı devletleri açısından orta yol karakterini taşıması açısından önemli bir yere sahiptir.

1.2. 1921, 1940 ANTLAŞMALARINDA: HAZAR

1.2.1. 1921 Antlaşmasına Genel Bakış

Hazar Denizi’nin hukuki statüsüyle ilgili veriler birçok yazılı ve sözlü kaynaklarda yer almaktadır. Böyle kaynakların en önemlilerinden biri de 1921 antlaşmasıdır ki, bu anlaşma yalnızca iki devlet açısından değil, 1917 yılında yaşanan ekim devriminden sonra oluşan dış politika çerçevesine yeni görünüm kazandırmak açısından da önemlidir. Öte yandan söz konusu anlaşma XX. Yüzyılda İran’da Şahlık dönemi ve daha sonra İslam rejimi ilkelerinin yeni çerçevesinin oluşumu

³⁶ Araz Aslanlı, **a.g.e.**, s. 14

açısından da önem arz etmektedir. 1921 Antlaşması ile İran neredeyse, Hazar Denizi'nin gayri-resmi olarak Rus kontrolünde olduğunu kabul etmiş, Çarlık Rusya'sı ile bir barış antlaşması imzalamış ve üçüncü bir ülkeye karşı saldırı sözkonusu olduğunda Rusya'dan yardım almayı garantilemişti. Bu antlaşma sonrasında İran, Sovyetlerin baskısı ile önce Birleşik Krallık, daha sonra Almanya ve ABD³⁷ ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başlamış ancak söz konusu dönemde hiç bir devlete tam olarak güvenmediği gözlemlenmiştir.

Bu antlaşmanın ardından Sovyetler ile İran arasında 1 Ekim 1927 tarihinde yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma Hazar'ın güneyinde balıkçılık rezervlerinin kullanılması ile ilgilidir. Antlaşma uyarınca 25 yıl boyunca Hazar Denizi'nin biyolojik kaynaklarının gelişimi ve balık rezervlerinden yararlanılması için Sovyet-İran Balıkçılık şirketi oluşturulmuştur.³⁸ Antlaşma süresi bitince İran tarafı antlaşmayı feshetmiş ve antlaşma geçerliliğini yitirmiştir.

Bir çok bilim adamı, Sovyet Rusya'sı ile Pers İmparatorluğu (1930'lu yıllardan sonra resmi olarak İran) arasında imzalanan bu antlaşmalarda üçüncü devletlerin siyasal ve ekonomik çıkarlarının gözardı edildiğini görmezden gelmiştir. Böylece birçok devlet Hazar'ın nüfuz alanına bölünmesinde pay almaya çalışmıştır. O zamanlardan başlayarak günümüze kadar devam eden ve çeşitli yasal okullar tarafından araştırılan bu konu çözülmeyen çelişki haline gelmiş ve bu yüzden de bugün, SSCB'nin dağılmasından sonra oluşan yeni Hazar devletlerinin (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) yanısıra Hazara kıyıdaş olmayan devletler de kendi çıkarları açısından bu bölgenin bölünmesinde aktif rol almaya çalışmaktadırlar.

³⁷ 11 октября 1955 г. Иран присоединился к Багдадскому пакту, т.е.прозападному военно-политическому блоку. Секретный протокол к этому Пакту, в частности, предусматривал обязательства его участников предоставлять в необходимых случаях свою территорию и аэродром для размещения войск друг друга. — См.: Иванов М.С.Иран в 60—70 годах XX века. М., 1977. С. 10 (11 ekim 1955 yılında İran batı yanlısı askeri politik blok olan Bağdat Paktına dahil oldu. Bu paktdaki gizli protokolde imzacı devletler kendi arazi ve hava alanını diğer devletlerin askeri kuvvetlerine kapalı tutması gerekti, Moskova, 1977, s.10)

³⁸ Мамедов Р. Правовое регулирование советско-иранских отношений в области рыболовства в Каспийском море. С. 40. (Memmedov Rüstem, Hazar Denizi'nde balıkçılık alanında Sovyet-İran ilişkilerinin yasal düzenlemesi, s.40)

1.2.2. 1921 Sovyet-İran Antlaşmasının İçeriği

26 Şubat 1921 yılında Sovyet Rusya'sı ile İran arasında Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- “Çarlık Rusyası ve Persiya³⁹ arasında daha önce mevcut olan tüm antlaşmalar, sözleşmeler ve imtiyazlar hukuki niteliğini kaybetmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde eşitlik ilkesinin temel olarak alınması tanımlanmıştır.”⁴⁰ (mad.1.)
- “Taraflar, onlar arasında 1881 yılında Uzlaşma Komisyonu tarafından oluşturulan (ama Hazar havzası sınırları hakkında herhangi bir tanımlama yapılmayan) sınırlara saygı duyacaklarını beyan etmişlerdir.” (mad.3.)

Bilindiği üzere, 1917 yılındaki Ekim devriminden sonra balık havzaları üzerindeki imtiyazlar Rusya'nın elindeydi.⁴¹ Ama 1921 yılından sonra;

- “Taraflar arasında imzalanan ek antlaşmalar ile bu duruma son verilmiş ve balık havzaları üzerinde İran'a da hak verilmesi sağlanmıştır.”⁴² (mad.14.)

Antlaşmada nakliye ve uluslararası güvenlik konusu da çok büyük önem arz etmekteydi ki, yine bu antlaşma ile;

- “Her iki devlet kendi bayrağı altında Hazar 'da eşit olarak ücretsiz navigasyon hakkına sahip olacak ve İran'a Rusya ile aynı şartlarda Hazar Denizi'nde bir filo bulundurma hakkı verilecek.”⁴³ (mad. 11.)

³⁹ Аскеров Э.И. Принципы мира, дружбы и сотрудничества СССР с народами стран Востока (Турция, Иран, Афганистан). М., 1969. С. 4- 11. (Asgerov E. İ., SSCB ile Doğu ülkeleri (Türkiye, İran, Afganistan) arasında barış, dostluk ve işbirliği ilkeleri Moskova, 1969, ss. 4-11.)

⁴⁰ Vinogradov S., Wouters P. The Caspian Sea: Current Legal Problems // **Zeitschrift fur ausländisches öffentliches. Recht und Volkerrecht. Symposium Paper.** Heidelberg., 26—28 January 1995. Pp. 607—608.

⁴¹ Мамедов Р. Правовое регулирование советско-иранских отношений в области рыболовства в Каспийском море // Международно-правовые формы сотрудничества социалистических и развивающихся стран. Баку: Азерб. Госуниверситет, 1987. С. 37—38. (Memmedov Rüstem, Hazar Denizi Balıkçılık alanında Sovyet-İran ilişkilerinin yasal düzenlenmesi// Sosyalist ve gelişmekte olan ülkler arasındaki iş birliğinin uluslararası hukuk formları, Azerbaycan Cumhuriyeti, Bakü, 1987, ss. 37-38.)

⁴² Mohammad Reza Djalili. Mer Caspienne: perspectives iraniennes, <https://cemoti.revues.org/116>, (e.t. 13.12.2016)

⁴³ Документы внешней политики СССР. Т. III. М., 1959. С. 538 (SSCB dış politikası belgeleri III., Moskova, 1959, s.538.)

- “Sovyet Rusya, İran’a karşı üçüncü bir devletin askeri baskısı veya saldırısı olduğu takdirde İran tarafından olaya müdahale edebilecek (mad.6.) ve Hazar’ın üçüncü devletlerin müdahalesine açık hale gelmesine izin verilmeyecekti.⁴⁴” (mad.7.)

1.2.3. Uluslararası hukuk açısından 1921-1927 antlaşmaları

Vurgulanması gereken husus şudur ki, tarihi, siyasi ve hukuki literatürde 1921 antlaşması ve 1927 yılında imzalanan antlaşma sadece yüzeysel olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası hukuk açısından bu antlaşmaların Hazar’ın hukuki statüsüne bağlı yeterli kadar kanı içermediği⁴⁵ düşünülse de aslında bu antlaşmaların sorunun çözüme kavuşturulmasında önem arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu antlaşmalar ile statü konusuna yeni bir nitelik kazandırılmıştır. Yani, antlaşmalar gereğince Hazar, Sovyet-İran denizi olarak nitelendirilmiştir. Bu da Hazar’da iki devletin çıkarlarının daha çok göz önünde bulundurulması anlamına gelmektedir.⁴⁶ 1921 yılı antlaşması Hazar’ın hukuki statüsünün tam olarak belirlenmesi açısından yeterli olmadığı için daha sonra 1940 yılında imzalanan antlaşma ile sorunun açıklığa kavuşturulması amaçlansa da bu antlaşmalar yasal boşluğun doldurulması için yeterli olmamıştır. Çünkü, 1921 yılında imzalanan antlaşma Batılı ülkelerin Hazar’dan yararlanmak amacıyla uyguladıkları baskıyı bastırmak amacıyla iki komşu ülkenin işbirliğinin geliştirilmesi için imzalanmıştı⁴⁷ ve burada cevaplanması gereken, “Hazar’a kıyıdaş devletlerin yasal sınırlarının belirlenmesi için devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılması gerekli midir?” sorusudur ki, hala bu soru cevabını bulamamıştır.

Söz konusu antlaşmalar her ne kadar statü sorunu ile ilgili soruları tam olarak cevaplamasa da mevcut hukuki ve siyasal literatürlerde bugün, Hazar’a kıyıdaş devletlerin yeni bir uluslararası yasal statü belirlemede 1921 ve 1921’den sonraki yıllarda imzalanan antlaşma hükümlerine uygun kararlar kabul etmesi gerektiği

⁴⁴ Документы внешней политики СССР, а.г.е., с. 538(SSCB dış politikası belgeleri, Moskova, 1959, s.538.)

⁴⁶ Документы внешней политики СССР. М., 1965. С. 429. (SSCB dış politikası belgeleri, Moskova, 1965, s.429.)

⁴⁷ Гиззатов В.Х. Каспийская нефть и международная безопасность, Вып.2. Материалы международной конференции. М., 1996. С. 52 (Gizzatov V, H., Hazar Petrolu ve Uluslararası Güvenlik// Uluslararası Konferans Tutanakları, sayı:2, Moskova, 1966, s. 52.)

vurgulanmaktadır. Gözönünde bulundurulması gereken nokta, bu antlaşmalarda Rusya ve İran tarafının pozisyonun daha çok dikkate alındığıdır⁴⁸, bu da yeni oluşan kıyıdaş devletlerin çıkarlarına tam olarak uygun değildir.

1.2.4. 1940 Antlaşması ve İçeriği

1931 yılında Sovyetler ile İran arasında imzalanan “Ticaret ve Seyrüsefer” antlaşmasının 16. Maddesi, Hazar’dan yararlanmada yalnızca kıyıdaş devletlere hak tanımaktaydı. Yani başka bir deyişle bu havza üçüncü devletlere kapatılmıştı. Daha sonra 1935 yılında aynı isim altında imzalanan 1935 yılı antlaşması ve 1940 yılında imzalanan Navigasyon antlaşması⁴⁹ da Hazar’da kıyıdaş devletlerin yetkili kılınmasının sağlanmasına olanak sağlamış oldu.

Özellikle günümüzde de sorunun çözülmesinde önemli bir kaynak olarak ele alınan 1940 Antlaşmasından söz edilmesinde fayda vardır. Çünkü bu antlaşma daha önceki yıllarda imzalanan antlaşmaların temel ilkelerini benimsemiştir. Burada vurgulanan, sadece kıyıdaş devletlerin gemilerinin Hazar’da ulaşım hakkına sahip olmasıdır. Antlaşma gereğince Hazar havzasında ulusal ve uluslararası bölgeler tespit edilmiş ve 10 deniz millik bölgede balıkçılık bölgesi oluşturulmuştur. Antlaşmadaki Hazar’a ilişkin hükümler şu şekildedir⁵⁰:

- *“Antlaşmaya varan her iki taraf kendi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirecek ve madde 5. uyarınca Sovyetler ile İran arasında ekonomik ilişkiler teşvik edilecek, dış ticaret alanında Sovyetlerin çıkarlarının sağlanmasına önem verilecek, Sovyetlerle İran arasında ticaret hacmi düzene sokulacaktır.” (mad. 5.)*
- *“Her iki taraf kendi çıkarları için devlet rejimine geçilmesi konusunda*

⁴⁸ Мерзляков Ю. По пути раздела Каспия. К Соглашению между Россией и Казахстаном о разграничении дна северной части Каспия // Нефть и газ Каспия. *Аналитический журнал*. 1998. С. 11 (Merzlyakov Yuri, Hazarın bölünmesi yolunda: ‘‘Hazarın kuzey kesiminin sınırlandırılması hakkında Rusya-Kazakistan anlaşması // Hazar petrol ve doğal gazı’’, *Аналитик дergisi*, 1998, s.11.)

⁴⁹ Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. X. М., 1956. С. 71—72. (SSCB tarafından yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar ve sözleşmelerin sonuçlandırılması, sayı:10, Moskova, 1956, ss.71-72.)

⁵⁰ Договор О Торговле И Мореплавании Между Ссср И Ираном (Подписан В Г. Тегеране 25.03.1940), (25.03.1940 tarihinde Tahran’da imzalanan SSCB ve İran arasında Ticaret ve Navigasyon antlaşması), http://www.lawrussia.ru/texts/legal_517/doc517a725x895.htm, (e.t. 19.07.2016)

anlaşmaya varmıştır ki, yolcuların, bagaj, mal ve diğer malların kara, su ve hava yolları ile taşınması konusunda bir birinin haklarını tanıdıklarını kabul etmiş ve hem tarifeler, hem de herhangi bir ulaşım ücretleri açısından anlaşmayı imzalayan her iki taraf kolaylık sağlayacağı kararına varmıştır.”(mad. 11.)

- *“Antlaşmayı imzalayan taraflardan birinin bayrağı altında Hazar’da yüzen ticaret gemileri diğer devletlerin limanlarına girmeden önce kontrol edilecek ve gemilerin orada kalma ve çıkma süresi ulusal mahkemeler tarafından belirlenecektir. Ulusal mahkemelerce belirlenmiş olan bazı istisnalar hariç bu gemiler diğer liman ücretlerini ödemek zorunda kalmayacaklardır.” (mad.12.)*

- *“Antlaşmaya varan taraflar 1940 yılı antlaşmasınının 26 Şubat 1921 yılında Çarlık Rusya’sı ile Persler arasında imzalanan antlaşmadaki koşullar doğrultusunda imzalandığı konusunda ortak bir karara varmışlardır. Ve Hazar boyunca mevcut olan araziler yalnız mahkeme kararıyla Sovyetler Birliği ve İran’a ait olacaktı.”(mad.13.)*

1.3. Hazarın Tanımlanmasında Deniz mi? Göl mü? Sorunsalı ve Üç Farklı Yaklaşım

Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde hala çelişkilerin ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri Hazar'ın deniz veya göl niteliği taşımamasının belirlenememesi sorunudur. Sovyetler Birliği ile İran arasında imzalanan antlaşmalar tarihinden başlayarak günümüze kadar yeni politik ve ekonomik koşulların ortaya çıkmasına karşın hala, Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT), İran ve Batılı ülkeler arasında uluslararası düzeyde bu tez farklı şekillerde sorgulanmaktadır. Zira bu ikili görüşün hukuki açıdan çok boyutlu sonuçları olacağından bu iki olasılığın değerlendirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Sovyetler döneminde varılan anlaşmalarda bilimsel olarak Hazar'ın üç türde sınıflandırılması söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki kapalı deniz olması, ikincisi orta hat prensibi, üçüncüsü ise uluslararası göl olması. Bilim

adamlarının çoğuna göre Hazar kapalı denizdir. Bu görüş XIX. Yüzyılda formüle edilen Rus doktrinine dayanmaktadır. 1940 yılında imzalanan anlaşmada ise Hazar coğrafi açıdan kapalı olan Sovyet-İran denizi olarak nitelendirilmiştir.⁵¹ Bu çerçevede 1957 yılında yayınlanan F.İ Kojevnikov'un Uluslararası Hukuk adlı kitabında da Hazar'ın ismi kapalı deniz olarak geçmiş ve Hazar sularının uluslararası sulara doğrudan bağlantısı olmadığı vurgulanmıştır.⁵² Bu konuda tartışmalı fikirler ileri sürenlerden biri de Vladimir Logunov olmuştur. O, 1966 yılında yayınlanan bir gazete makalesinde ilk olarak, Hazar'ın herhangi bir açık deniz veya okyanusla bağlantısı olmadığı ve bu yüzden uluslararası hukuk açısından kapalı olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra ise herkesçe kabul edilen yeni bir kavramı dile getirmiştir. Bu kavrama göre, Hazar okyanusa çıkışı olmayan ve iki devlet arasında (Sovyetler ve İran) yer alan tipik bir sınır gölüdür.⁵³ Bu görüşe göre, açık deniz, gemi mürettebatı ve doğal kaynakların araştırılması için geçerli olan genel kuralları Hazar'a mal etmek doğru olmayacağı için Hazar uluslararası göl değildir.

1.3.1. Uluslararası Hukuk açısından Hazar'ın Deniz Statüsünde Değerlendirilmesi Olasılığı

Yapılan jeolojik araştırmalar doğrultusunda Hazar yatağı yapısı bakımından yer kabuğu ve denizsel kabuk arasında bir nitelik taşıdığı, tarihsel bakımdan Azak denizi, Karadeniz ve Akdeniz aracılığı ile okyanusa bağlı olduğu belirtilmiş bu bakımdan birçok Sovyet bilim insanı Hazar'ı kapalı bir deniz olarak değerlendirmiştir.⁵⁴

⁵¹ В.А. Белли. , Военно-морской международно-правовой справочник, М. — Л., 1940. С. 75 (Belli V.A., **Uluslararası askeri-deniz yasal düzeni, Moskova**, 1940, s.75.)

⁵² Ф.И. Кожевников , Международное право, М., 1957. С. 222 (F.İ.Kojevnikov, **Uluslararası Hukuk**, Moskova, 1957, s.222.)

⁵³ Логунов В.Д. Международно-правовой режим Каспийского морского театра // Военно-морской международно-правовой справочник. М., 1966. С. 371. (Logunov V.D., Hazar Denizinin uluslararası hukuki rejimi//Deniz uluslararası yasal düzenlemesi, Moskova, 1966, s.371.)

⁵⁴ Shamkhal Abilov, Hazar'ın Hukuki Statüsü, *Hazar Strateji Enstitüsü*, 22.10.2013, s.52, www.hazar.org (e.t.15.07.2016)

Hazar, deniz olarak kabul edildiği takdirde deniz hukuku hakkında en son düzenleme olarak kabul edilen 1982 B.M.D.H.S.⁵⁵'nin hükümlerine müracaat konu açısından yerinde olacak, bu da kıyı devletlerine kıyından 12 mil uzaklıktaki alanda karasuları, kıta sahanlığı ve 200 mil alanda münhasır ekonomik bölge sağlayacaktır.

1982 B.M.D.H.S. çerçevesinde, Hazar'ın tanımı, "kapalı ve yarı-kapalı deniz" (**enclosed**) olarak kabul edilirse, B.M.D.H.S.'nde, "iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölümü ile, iki veya daha çok devletin karasularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz."⁵⁶ (mad.122)" şeklinde tanımlanmıştır.

Şekil 3. Deniz Statüsüne Göre Sınırlama

Kaynak:<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1185-orta-asya-enerji-ve-guc-mucadelesinde-4-hazar-zirvesinin-onemi> , (e.t.27.07.2016)

Anılan Sözleşme, "coğrafi açıdan elverişsiz devlet" şeklinde değerlendirmeye, kapalı ve yarı-kapalı denize kıyısı bulunan devletleri de dahil etmekte ve söz konusu devletin, komşu devletin münhasır ekonomik bölgesinde birtakım koşullarla avlanabileceğini

⁵⁵ 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren bu sözleşmeye Hazar'a kıyısı bulunan hiçbir devlet onaylamamıştır.

⁵⁶ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s.254

(mad.70) ve kıyı devletlerini, denizin doğal kaynaklarından yararlanırken araştırma ve işletilmesinde iş birliği yapmalarını öngörmektedir (mad.123).⁵⁷

Buradan hareketle Hazar'ın Don-Volga ve Volga-Baltık kanalları ile Karadeniz ve Baltık denizine bağlanıyor olması, tanımdaki “dar bir geçitle bağlı bulunan” ifadesini sağlıyor olması açısından, bu görüş desteklenmektedir. Ancak buna karşı görüş, nehir ve yapay kanalların kapalı su havzalarını deniz statüsüne sokmadığı⁵⁸ şeklinde olmuştur.

Buna ek olarak Hazar'ın “deniz” olarak kabul edilmesi halinde söz konusu kanalların uluslararası su yolu rejimine⁵⁹ dahil edilmesine sebep olacağından kıyı devletlerinin transit geçiş hakkına açık olacaktır ve bu durum Rusya'nın Hazar'ı deniz olarak kabul edilmesine itirazının sebeplerinden biri olmuştur.⁶⁰

1.3.2. Uluslararası Hukuk Açısından Hazar'ın Göl Statüsünde Değerlendirilmesi

Hazar'ın göl olduğuna ilişkin bir iddia uluslararası hukukta, “su yüzeyi denizlerle aynı olmayan ve denizlerle doğal bir su yolu ile bağlantısı bulunmaması⁶¹” ile tanımlanmasından hareketle karşımıza çıkmaktadır. Ancak uluslararası göllerin⁶² paylaşımına dair geniş uluslararası kurallar bütünü olmadığından kıyıdaş devletlerin kullanım ve paylaşım konusunda anlaşması gerekir ki⁶³, bu yolda iki öneri ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, “ortak yönetim (**condominium**)” olan Hazar'ı hiçbir devletin yetkisi altına almadan kıyı devletlerinin ortak yetkisi altına sokmaktadır.⁶⁴ Diğer ise, Hazar'ı beş kıyı devleti arasında :sektörel paylaşım” şeklinde bölünmesidir ki, söz konusu sektörlerde, kıyı

⁵⁷ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 254

⁵⁸ İsmail H. İşcan, **a.g.e.**, s.73

⁵⁹ Sovyetler Birliği döneminden bu yana Don-Volga ve Volga-Baltık kanalları iç sular rejimindedir.

⁶⁰ Selçuk Çolakoğlu, Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 1, Cilt 53, Ankara, 1998, s.114

⁶¹ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s. 240

⁶² Birden çok devletin ülkesini ayıran ya da söz konusu devletler arasında sınır oluşturan göller uluslararası gölleri (**international lakes**) oluşturmaktadır.

⁶³ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.**, s.115

⁶⁴ Cavid Abdullayev, Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-4, Cilt 48, Ankara 1999, s.268

devletleri kara ülkelerinde olduğu gibi egemen haklara sahiptir.⁶⁵ Hazar'ın bu şekilde uluslararası sınır gölü statüsü ile sektörlere bölünmesi, orta hat ve eşit uzaklık prensibi ile hakçılık ilkesine göre uygulanması öngörülmelidir.

Şekil 4. Göl Statüsüne Göre Sınırlama

Kaynak:<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1185-orta-asya-enerji-ve-guc-mucadelesinde-4-hazar-zirvesinin-onemi>, (e.t.27.07.2016)

Uluslararası hukukta uluslararası göllerin paylaşılmasına ilişkin kabul edilmiş bir kural olmadığından, hukuka tarihi örnekleri kaynak göstermek gerekir. Kapalı su havzası olarak “ortak mülkiyet” statüsüne alınması sebebiyle daha önce İspanya’ya ait olan Fonseca örneğini gösterebiliriz. Fonseca Körfezi, 11 Eylül 1992 Uluslararası Adalet Divanı(UAD) kararı⁶⁶ ile halef devletlerce (El Salvador, Honduras, Nikaragua) ortak mülkiyet olarak sayılmıştır.⁶⁷

Sektörel bölünme argümanı, orta hat-eşit uzaklık (**median line**) ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde hukuka kaynaklık edebilecek birçok örneğe

⁶⁵ Cavid Abdullayev, **a.g.e.**, s. 269

⁶⁶ Fonseca Körfezinin, öncesinde sadece İspanya’ya ait bir su kütlesi olması bu karara etkili olmuştur.

⁶⁷ Süleyman Sırrı Terzioğlu, Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyı Devletlerin Hukuksal Görüşleri, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 3. Cilt, 5. Sayı, 2008, s.35

rastlamak mümkündür. 1920 yılında Almanya Federal mahkemesinin verdiği karar ile Constance Gölü (Almanya, Avusturya, İsviçre) orta hat- eşit uzaklık ilkesi uygulanmış ve uluslararası hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir.⁶⁸ Bu yönde, Kenya, Uganda, Tanzania arasındaki Victoria Gölü, Malawi ve Mozambik arasındaki Malawi Gölü, İsviçre ve Fransa arasındaki Cenevre Gölü örnek gösterilebilir.⁶⁹

1.3.3. Hazar: Özel Su Havzası

Uluslararası sınır göllerinde devletlerin sınırlarının belirlenmesinde karşımıza çıkan diğer örnek Bolivya ve Peru arasındaki Titicaca Gölü'dür.⁷⁰ Söz konusu gölün paylaşımı kıyı devletlere 12 mil mesafede karasuları yetkisine sahipken geri kalan alan ortak kullanıma bırakılmıştır. Bu paylaşım örneği Hazar'a ilişkin üçüncü bir görüş olan "özel bir su havzası"⁷¹ argümanını desteklemektedir. Burada deniz hukuku ilkelerinin ve uluslararası göllerin bölünmesi uygulamalarının tek başına Hazar'a uygulanamayacağı ileri sürülmektedir.⁷² Bu görüş Hazar'da geleneksel olmayan yöntemlerin uygulanmasını savunmaktadır. Örneğin, denizin her ülkenin yetki alanına giren kısımları dışında condominium-ortak mülkiyet uygulanması gibi. Bu görüşe göre Hazar Denizi, bir sınır gölü olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla, Hazar kıyıdaş devletler arasında eşit olarak bölünmelidir. Buradan hareket ederek İran, Hazar'ın yüzde 20'lik payla eşit parçalarla sınırlandırılmasından ya da ortak kullanıma açılmasından yana bir tez ileri sürmektedir ki, bunun gerçekleşmesi oldukça zordur.⁷³ Çünkü, diğer kıyıdaş devletlerden, kıyı şeridi olarak Hazar'ın neredeyse yarısına sahip olan Kazakistan ve Rusya bu teklife açık değildir. Bunun yanı sıra, Azerbaycan ve Türkmenistan tarafı da bu teze sıcak bakmamaktadır.

⁶⁸ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.**, s.117

⁶⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.**, s.35

⁷⁰ Mustafa Gökçe, Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çerçevesinde Yaşanan Rekabet, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1. Cilt, 3. Sayı, 2008, s. 187

⁷¹ Ömer Faruk, "Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Hazar Sorunu", **Journal of Qafqaz University**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1999, s. 21

⁷² Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.**, s.35

⁷³ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Sayı:59, İstanbul,2010, s.188

Çünkü, her iki devlet farkındadır ki, kendi paylarından İran'a pay verirlerse, bunun yerine Kazakistan onlara istediğini vermeyecektir.

BÖLÜM II.

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE KIYIDAŞ DEVLETLERİN JEOPOLİTİK YAKLAŞIMI VE ULUSLARARASI HUKUKUN TALEBİ

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi bölgede karmaşık hale gelen sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Bu da kıyıdaş devletlerin öyle ya da böyle kendi çıkarları doğrultusunda uygun bir strateji veya da pozisyon sergilemelerini etkilemektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile beraber yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve yeni oluşan bölgesel durum eski Sovyet coğrafyasında gözle görülecek kadar önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Stratejik açıdan önemli bölgede yer alan Hazar havzasında böyle değişikliklerin yaşanması, yeni oluşan devletlerin uygulamaya çalıştıkları strateji birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar her şeyden önce Hazar'ın yasal statüsünün belirlenmesi probleminden kaynaklanmaktadır ve burada devletlerin pozisyonlarının belirlenmesi daha çok önem arz etmektedir.

2.1. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Rusya'nın Yaklaşımı

Rusya uzun bir dönem Hazar probleminin çözümünde **condominium** prensibinin uygulanması için ısrar etmiştir. Bu prensip Hazar'ı 5 kıyıdaş devletin ortak mülkiyeti olarak gösteriyor ve herhangi bir tek taraflı adımın atılmasına- su kütlesinin veya kaynaklarının tek taraflı benimsenmesine izin vermiyordu.

Fakat Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki dönemde Hazar'ın statü probleminin çözümünde kıyı devletleri arasında kilit konumda olan Rusya pozisyonunu yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Rusya'nın Hazar'daki sergilediği

pozisyon yıllara göre böyle sıralanabilir:⁷⁴ 1) 1994-1996; 2) 1996-1998; 3) 2000’li yıllardan sonraki dönem.

İlk dönemde Rusya, özellikle 1994 yılında Asrın Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, Azeri, Çırac, Güneşli petrol yataklarının işletilmesi için kurulacak olan konsorsiyumun faaliyetlerini engellemek amacıyla Hazar’a ilişkin yeni fikirler ileri sürerek tavrını ortaya koymaya çalışıyordu. Anlaşmanın imzalanmasından birkaç ay öncesinde, İngiltere petrol şirketi BP (British Petrol)’nin de içinde bulunduğu konsorsiyum görüşmelerine tepki olarak Rusya Dışişleri Bakanı 28 Nisan 1994 tarihinde İngiltere Büyükelçiliğine nota vererek⁷⁵ Hazar’a kıyısı bulunan devletlerin, her türlü tek taraflı faaliyetlerinin hiçbirinin tanınmayacağı ve Hazar’ın sınırları içindeki bütün faaliyetlerin kıyı devletlerinin ortak kararı ile verileceğini belirtmiştir⁷⁶.

Hazar’ın statüsüne ilişkin günümüze kadar üç farklı tutum⁷⁷ sergileyen Rusya, pozisyonunu, en tamamlanmış şekli ile resmi bir belge niteliğinde ilk defa 5 Ekim 1994 tarihinde BM’ e gönderdiği mektupla belirtmiştir.⁷⁸ Söz konusu belge 1993-1996 yılları arasında Hazar’a ilişkin savunduğu ilk görüşü⁷⁹ tanımlar cinstendir. Bu da Hazar’ın hukuki statüsünün 1921 Moskova ve 1940 Tahran⁸⁰ anlaşmalarında tanımlandığı gibi hala yürürlükte olduğunu ve 1982 BMDHS’ nin Hazar’a uygulanamayacağıdır.⁸¹

Rusya’nın ilk tutumu, kıyı devletlerine 10-12 veya 20 millik kıyı şeridi sağlamak ve onun dışında kalan su kütlelerinin ve deniz tabanının kıyı devletlerinin

⁷⁴ Эжиев И.Б. Геополитические процессы в Каспийском регионе в 90-е годы XX- начале XX в. Дисс.....к.пол.н., М., 2005. С. 86. (Ejiyev İ.B, XX. Yüzyılın 90’lı yıllarında ve XXI. Yüzyılın başlarında Hazar bölgesinde jeopolitik süreçler, Moskova, 2005, s.86.)

⁷⁵ İsmail H. İşcan, **a.g.e.** s. 75

⁷⁶ Rasul Qouliev, **Petrol ve Politika**, Ar Matabaacılık, İstanbul, 1997, s.131

⁷⁷ Гильмутдинова Д.А. Политика США в Каспийском регионе (Азербайджан, Казахстан, Туркменистан). Дисс к.пол.н.. М., 2007. С. 27. (Gilmutdinova D.A., Hazar Bölgesinde ABD politikası (Azerbaycan,Kazakistan, Türkménistan), Moskova, 2007, s.27.)

⁷⁸ Bkz. Ek1

⁷⁹ Osman Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 182

⁸⁰ Andlaşmaya göre 3 yıllık olan bu andlaşma bu süre içinde feshedilmezse süresiz olarak uzatılacaktır(mad.16). 1991 Alma-Ata beyannamesinde Sovyetler tarafından akdedilen bütün anlaşmalara ardıl olduklarını teyit etmişleridir ki bu durum söz konusu anlaşmanın yürürlükte olduğunun hukuksal dayanağıdır.(Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.** s.36)

⁸¹ Rasul Qouliev, **a.g.e.** s.133

ortak kullanımında olacağı şeklindedir.⁸² Bu tutumun hukuki boyutunu söz konusu anlaşmalara dayandıran Rusya, Hazar'a "özel bir su havzası" argümanı ile özel statü verilmesiyle kendi çıkarlarına uygun şekil verebilecektir. Böylece ortak kullanım dahilinde kalan bölgenin kıyı devletlerinin nüfus ve yüz ölçümleri doğrultusunda paylaşılması fikriyle en az petrol rezervi ile en çok paya sahip olabilecektir.⁸³

Rusya, Hazar'ın bir iç göl olarak uluslararası kurallar çerçevesinde kıyı devletlerinin ortak mülkiyetinde olduğunu ve buradan hareketle kıyı devletlerinden herhangi birinin enerji kaynaklarını tek taraflı olarak işletmesine sınırlama getirerek, Hazar'ı kontrolü altında tutabilecekti.

Rusya'nın Hazar'ın statü sorunun belirlenmesinde strateji değişikliğinin yaşandığı ikinci dönem ise esasen 1998 yılından itibaren başlamıştır. Şöyle ki, Rusya deniz yatağının orta hat esasında sınırlandırılmasına taraf çıkmaya başlamış, böylelikle mevcut kara alanına göre bir paylaşım hayata geçirilirken ve sudan yararlanma ortak kullanım esasında şekillenmeliydi. Özellikle sergilenen bu ikinci tutum⁸⁴ statü probleminin çözümü konusunda bir ilerleme gibi görünse de Rusya'nın, bu tutumu "sektörel bölünme" argümanına bir alternatif olması açısından ileri sürdüğünü düşünebiliriz.

Rusya'nın 1998 yılına kadar ki dönemde Hazar'ın hukuki statüsü hakkındaki tutumlarını şu sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁵

1. İran'a ulaşmanın tek yolu olan deniz yolunu koruyabilmek;
2. Kıyı devletlerinin Hazar'daki doğal kaynaklarla birlikte ekonomik açıdan Rusya'dan bağımsız birer devlet haline gelmelerini engellemek;
3. Hazar'daki "ortak mülkiyet" doğrultusunda bölgedeki hâkim gücünden yararlanarak petrol satışının yönünü elinde bulundurabilecek (Hazar'ın yatağına dönebilecek boru hattı ile Rusya'dan bağımsız olacak projelerin önünü alabilmek).

⁸² Osman Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 182

⁸³ İsmail H. İşcan, **a.g.e.**, s.78

⁸⁴ Osman Nuri Aras, **a.g.e.**, s.182

⁸⁵ Araz Aslanlı, **a.g.e.**, s. 15

Bu saiklar doğrultusunda daha sonraları pragmatik bir politika izleyen Rusya'nın en son tutumu ise, 6 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan ile yaptığı anlaşma⁸⁶ ile deniz yatağını "orta hat/eşit uzaklık" ilkesine göre bölüp, su yüzeyini ise ortak kullanıma tabi bırakmıştır.⁸⁷ Bu anlaşma ile Rusya, Hazar'a ilişkin "ortak kullanım" tanımından çıkıp "sınır gölü" tanımına yaklaştığı görülmektedir.⁸⁸

2000 yılında Rusya'da iktidara V. Putin'in gelmesinden sonra Rusya'nın Hazar havzasında uyguladığı stratejide yeni bir dönem başladı. Putin devlet başkanı seçildikten kısa zaman sonra Hazar'ı Rusya için özel çıkarları olan bölge olarak ilan etmiş ve dış politika doktrininde değişiklikler yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yeni değişikliklere göre Rusya, Hazar havzasındaki politik gücünün yanı sıra ekonomik etkisini de arttırmalı, diğer devletlerle olan ikili iş birliğini güçlendirmeli ve herkesin yasal çıkarlarının korunmasını teşvik etmeli idi.⁸⁹ Bu amaçla Rusya Devlet Başkanının özel temsilcisi tarafından Hazarla ilgili dışişleri bakanları düzeyinde toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıyla özellikle Viktor Kalyujniy ilgileniyordu. O kıyıdaş devletlerin başkentlerini ziyaret ederek sorunla ilgili devletlerin tavırlarını öğrenmeye çalışıyor ve Hazar sorunun çözülmesinde yeni Rus kavramının hukuki yönlerini açıklamaya çalışıyordu. Yeni doktrine göre, Hazar denizinin yeni bir uluslararası yasal statüye sahip olmasına ilişkin temel hükümler şöyle sıralanmıştır:⁹⁰

1. Rusya aşamalı planla Hazar'la ilgili ister ekolojik sorunlar ister kaynaklardan yararlanılması, isterse de sınır hatlarının belirlenmesi konusunda bir kulüp oluşturulmasını hayata geçirmeli idi;
2. Kıyıdaş devletlerin dikkati daha çok sorunlu petrol havzalarına çekilmeliydi ki, bunun için 50/50 prensibinin uygulanması vurgulanmıştır. Bu prensibe

⁸⁶ Rusya'nın bu şekilde deniz dibinin sektörlerle bölünmesini kabul etmesine destek vermesinde kendi ulusal sektöründe bulunan "Xvalinskaya" yatağı gibi zengin petrol yataklarının bulunması olmuştur. (Sinan Oğan, **a.g.e.** s.157)

⁸⁷ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s.110

⁸⁸ Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.** s.37

⁸⁹ Дарабади П. Кавказ и Каспий в мировой истории и геополитике 21 в. М.: Весь мир, 2010. С. 172. (Darabadi Pervin, 21. Yüzyıl dünya tarihi ve jeopolitiğinde Kafkasya ve Hazar, Moskova,2010, s.172.)

⁹⁰ Федулова Н. Правовой статус Каспийского моря: позиции прибрежных государств// *Мировая экономика и международные отношения*. 2008. № 8. с. 68. (Fedulova N, Hazar Denizinin hukuki statüsü:kıyıdaş devletlerin tavırı, Dünya ekonomisi ve Uluslararası ilişkiler dergisi, sayı:8, 2008, s.68.)

göre esasen ikinci iddialı taraf daha önceden petrol çıkarılmasıyla ilgilenen komşu devlete masrafların yüzde 50'sini tazminat olarak veriyor.

3. Hazar ulusal hisselere, ülkelerin kıyıları bazında bölünmeli, bunun yanı sıra onun yüzeyi genel kullanım içinken sadece yatağı bölünmeli idi.

Yeni stratejisini uygulamaya başlamasının ardından Rusya 1998 yılında Kazakistan'la yaptığı antlaşmanın bir benzerini de 9 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan ile yapmıştır. Mayıs 2003 tarihinde ise Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan üçlü bir anlaşma imzalayarak Hazar'ın kuzey tabanını "orta hat" prensibine göre bölünmesini öngören bir anlaşma imzaladılar.⁹¹

Ancak Rusya bu şekilde Kazakistan ve Azerbaycan ile mutabakata varırken, Mart 2001' de gerçekleşen Rus-İran zirvesinde, iki devlet ortak bir beyanda bulunmuştu. Söz konusu beyan kıyı devletlerinin Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde nihai bir sonuca varmadan çizilen sınırların hiçbirini tanımayacaklarını bildirmekteydi. Bu beyan Azerbaycan ve Kazakistan ile yapılan anlaşmaların feshi olarak düşünülürken Rusya, bu beyanın anlaşmaları etkilemeyeceğini ve Hazar'ın hukuki statüsü belirlenene dek yürürlükte kalacağını belirtmiştir.⁹²

Rusya bu anlaşmalardan sonra Hazar'ın hukuki statüsünün ve nihai sınırlamaların belirlenmiş olduğunu hala kabul etmese de bu ikili anlaşmalarla var olan projeleri meşrulaştırmış ve ortak mülkiyet tutumunun sonunu getirmiş sayılırdı.

Rusya, Hazar'ın statü sorununa ilişkin bu şekilde politika değişimi yoluna gitmesini değerlendirmek gerekirse;

- A. Hazar'a deniz hukukunun uygulanması, 1982 BMDHS' ne kıyı devletleri taraf olmasa bile tavsiye niteliğinde etkileyeceğinden Rusya'nın Karadeniz ve Baltık denizine çıkışını sağlayan Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarını uluslararası su yolu statüsüne sokacaktır. Rusya'nın ulusal yetkisi altında bulunan bu kanallar rejim değişikliğine maruz kalacak ve kıyı devletlerine transit geçiş hakkı doğacaktır. Bu sebeple Rusya yapay su kanallarının

⁹¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.** s.37

⁹² Shamkhal Abilov, **a.g.e.**, s.64

uluslararası hukukun konusu olmadığını⁹³ ileri sürerek bu argümana karşı çıkışını desteklemektedir.

B. Sektörel bölünmede ise Rusya'nın payına düşen ulusal alanda petrol rezervinin azlığının yanı sıra, Hazar' da gemilerin serbest dolaşımı hakkını elde etmek isteyen⁹⁴ Rusya seyrüsefer özgürlüğüne kısıtlamalar getirebileceği⁹⁵ düşüncesiyle eko-sistemin korunması gerektiğini ileri sürerek Hazar'ın sektörlere bölünmesi sonucunda ortaya çıkacak çevre kirliliği ile balıkçılığın zarar göreceğini savunmaktadır⁹⁶. Bunlara ek olarak eko-sistemin bozulmasına dair kaygılarını ileri sürerek Hazar'da boru hattı döşenmesine de karşı çıkmaktadır. Böylece kendi topraklarından geçen petrol boru hatlarının güzergâhını muhafaza edebilecektir⁹⁷.

C. Hazar'ın paylaşılması sorununa bölge dışı devletlerin ve devletler kadar güçlü konumda olan petrol şirketlerinin bölgeye dâhil olup Hazar'da faaliyet göstermesinin⁹⁸ önüne geçmenin gerekliliği olmaktadır.

Genel olarak Rusya'nın XX. ve XXI. Yüzyılda Hazar havzasıyla ilgili sergilediği stratejiyi değerlendirecek olursak, 90'lı yıllarda Rusya Hazar havzasında gerçekleşen olaylara, özellikle de kendi gelişimine etki gösteren Hazarın statü sorununa daha çok tepki veriyordu. 90'lı yılların sonlarından itibaren daha çok dengelenmiş, uzlaştırılmış ve uzun vadeli bir politik strateji sergilemeye başladı.⁹⁹ Bu yüzden 90'lı yılların Rusya'sını analiz ederken bazı araştırmacıların fikirleri kabul edilebilir. Onlara göre, Hazar'ın statü sorunu ile ilgili sessiz kalmak ve hatta kasıtlı olarak bu problemin çözümünü uzatmak Rusya'nın çıkarlarına uygundur. Fakat, 90'lı yıllardan sonra Rusya'nın stratejisinin değişmesinde birçok etkenin

⁹³ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s. 111

⁹⁴ Meftun Metin, **a.g.e.** s. 161

⁹⁵ İsmail H. İşcan, **a.g.e.** s.

⁹⁶ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s. 186

⁹⁷ Meftun Metin, **a.g.e.** s. 160

⁹⁸ Meftun Metin, **a.g.e.** s.161

⁹⁹ Эжиев И.Б. Геополитические процессы в Каспийском регионе в 90-е годы XX- начале XX в. Дисс.....к.пол.н., М., 2005. С. 86. (Ejiyev İ.B, XX. Yüzyılın 90'lı yıllarında ve XXI. Yüzyılın başlarında Hazar bölgesinde jeopolitik süreçler, Moskova, 2005, s.86.)

büyük rolü olmuştur. En önemli etken ise ABD'nin bu bölgede etkin hale gelmek istemesidir.¹⁰⁰

XX. yüzyıla kadar ki dönemde Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili gerçekleştirilen siyasi diyaloglarda Rusya'nın pozisyonu hiçbir zaman tutarlı olmamış, çeşitli durumlarda siyasi istikrarsızlık ve yapıcı olmayan bir tutum sergilemiştir. Fakat XXI. Yüzyıldan itibaren bölgeye intikal etmek isteyen diğer güçler de göz önünde bulundurularak Rusya yapıcı bir diyalog aşamasına girilmesi için girişimde bulunmaya başlamış ve bununla da bölgedeki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır.

2.2. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde İran'ın Yaklaşımı

Hazar petrolü etrafında gerçekleşen jeopolitik oyunların esas oyuncularından biri de İran İslam Cumhuriyeti'dir. Diğer taraflardan farklı olarak İran, Hazar konusunda ekonomik çıkarlardan daha çok siyasi çıkarları göz önünde bulundurmaktadır. Yani sorunun çözümüne yaklaşımı Hazar'ın statüsünün belirlenip "deniz" veya "göl" tanımlamasının yapılmasından çok İran için siyasal bir güvencenin yaratılmasının sağlanması yönündedir. Bu yüzden de esas hedef batılı devletlerin Hazar'da ki aktif faaliyetlerinin ortadan kaldırılması ve bu devletlerden gelen potansiyel tehlikelerin karşısının alınmasıdır. Buradan da anlaşılabilceği gibi İran ekonomik çıkarlarını ikinci plana iterek siyasal yönde kendine güvence sağlamak istiyor. Ekonomik çıkarları göz ardı etmesinin nedeni ise İran'ın Basra körfezinde zengin kaynaklarının bulunmasıdır. Bu sebeple İran, Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunda daha keskin ve net bir tutum sergilemektedir.

Bu tutum aşağı yukarı 1921 ve 1940 anlaşmalarının kapsamında olup söz konusu anlaşmaların hala yürürlükte olduğu iddiası üzerindedir ki hatta İran'daki bazı araştırmacılar geçmiş anlaşmalarda Hazar'ın Sovyet-İran denizi olarak tanımlanmış olmasından hareketle Hazar'ın paylaşımının İran'a %50, Sovyetlerin halefi olan kıyı devletlerine %50 şeklinde olması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁰¹

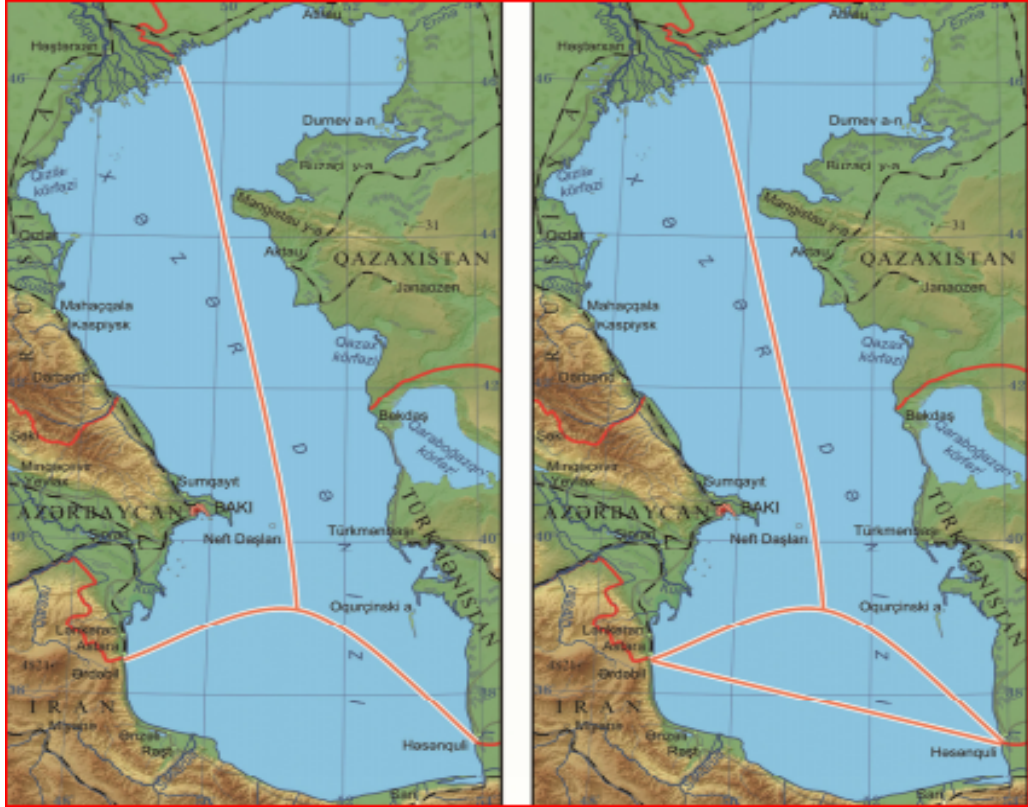
¹⁰⁰ Ali Magomedov, Geopoliticheskie interesy S. Sh. A. v Zakavkazie, in: **Obozrevatel'-Observer**, N° 11, 2009, pp. 89-93.

¹⁰¹ Bahman Aghai Diba, **a.g.e.**, s.34

Ancak bu iddia Hazar'ın petrol rezervlerinin işletilmesi sürecinden tecrit edilmek istemeyen İran için üzerinde durulabilecek bir öneri olamazdı.

Şimdiye kadar İran Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili iki fikir ileri sürmüştür. Bunlardan ilki Hazar'ın kapalı bir su havzası olduğu ve “ortak mülkiyet (**condominium**)” prensibi ile bölünmesidir. Bu prensibe göre deniz yatağı beş devlet arasında %20'lik pay esasında eşit oranda bölünmeli, yüzeyi ise devletlerin genel kullanımına açık olmalı idi ki, tarafların anlaşmaları hali dışında bunun hiçbir uluslararası ve bölgesel açıdan hukuki dayanağı bulunmamaktadır.

Şekil 5. İran'ın İleri Sürdüğü Ortak Mülkiyet Prensibi

Kaynak: Ali Hasanov, Azerbaycan Jeosiyaseti, Zerdabi LTD MMC, Bakü, 2015, s.584.

Bunun yanı sıra İran, ortak bir karara varılmadan Hazar'a ilişkin yapılan tek taraflı faaliyetlerin yasa dışı kabul edilerek tanımayacağını da ileri sürmekteydi.¹⁰² Özellikle statünün belirlenmesinin beş kıyı devleti tarafından yapılabileceğinin

¹⁰² Meftun Metin, a.g.e., s.162

üzerinde duran İran, batılı devlet ve petrol şirketlerinin Hazar'a müdahalesini istememekteydi. Özellikle de Batı konusunda İran'ı tedirgin eden esas husus ise petrol ihraç kemerleri projelerinin gerçekleştirilmesiydi. Son yıllarda tam proje halinde gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Esas İhraç Boru Hattının İran hükümeti için en büyük saldırı hedefi olarak kalmasının yanı sıra Batı tarafından desteklenen diğer enerji projelerini de uygulamak istediği strateji ile by-pass etmeye çalışmaktadır. Çünkü İran esas petrol ihraç boru hatlarının kendi egemenliğinde bulunan kısmıyla Basra Körfezinden transit olarak geçmesini sağlayarak Hazar'da güçlenmek ve Azerbaycan petrolünün taşınmasını da kontrol etmeye çalışmaktaydı.

İkinci fikir ise, İran'lı araştırmacılar tarafından ileri sürülen uzlaşmacı seçenektir. Bu teklifte Hazar'ın yeniden bölünmesi prensibi esas alınmaktaydı. Bu prensibe göre İran, her bir kıyıdaş devletten kendi arazisinden denizin içine doğru 20 millik kara sularının ve 20 millik ekonomik bölgenin ayrılmasını istiyordu. Bu teklife göre kara suları havza devletlerinin sınırlarını belirlediğinden, Hazar'ın hem yatağı hem yüzeyi hem de hava sahası ilgili devletlerin kontrolünde olacaktı. Münhasır ekonomik bölgede ise her bir devlete denizin biyolojik ve mineral kaynaklarının korunması ve araştırılması için haklar verilecekti. 40 millik bölgeden dışarıda kalan Hazar'ın orta hissesi ise tüm kıyıdaş devletlerin genel kullanımında kalmalı ve konsensüs prensibi ile kontrol edilmeliydi.¹⁰³

İran'ın her iki teklifte böyle tavır sergilemesi kendisinin politik çıkarlarından dolayıdır. Bunlardan ilki gibi Batılı devletlerin Hazar'da askeri-stratejik ve jeoekonomik açıdan güçlenmesini engellemektir. Bir diğeri ise Hazar'da kendi mevkiini güçlendirerek, bölgedeki diğer Müslüman devletleri üzerinde üstünlük sağlayarak mümkün olduğu kadar ABD'yi bu bölgeden uzaklaştırmaya çalışmaktır. Özellikle de Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi argümanına keskin bir şekilde karşı çıkması¹⁰⁴, söz konusu batı müdahalesinin ve mevcut batı sermayesinin Hazar'da ABD başta olmak üzere batılı devletlerin nüfuzunu artırmasına¹⁰⁵ sebebiyet vereceğinden kaynaklanmaktaydı.

¹⁰³ Ali Hasanov, **Azerbaycan Jeosiyaseti**, Zerdabi LTD MMC, Bakü, 2015, s.585.

¹⁰⁴ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s.112

¹⁰⁵ Sinan Oğan, **a.g.e.** s.167

Bir bakıma “sektörel bölünme” önermesinde bulunan Azerbaycan, İran’ın mevcut dış politikasına ters düşmesi bir yana, ekonomik açıdan da güçlenecek, İran’daki mevcut Azerbaycan Türkleri için alternatif bir devlet olacaktı.¹⁰⁶ Bu durum 23 Temmuz 2001 tarihinde kendini göstermiş, Azerbaycan’ın kıyı tarafında petrol amaçlı araştırma yapan iki BP şirket gemisine İran tarafından, statüsü çözümlenmemiş bölgede araştırma yaptıkları gerekçesiyle savaş gemileriyle müdahale edilmeye çalışılmıştır¹⁰⁷. Ancak Hazar’ın uluslararası bir mesele olarak keskinlik kazandığı dönemde; İran, Azerbaycan’ın “Asrın Anlaşması” ile yön verdiği petrol politikasını tek taraflı ve yasal olmayan bir girişim olarak nitelese de Azerbaycan’ın Hazar’daki üçüncü projesi olan “Şahdeniz¹⁰⁸” yatağı anlaşmasında ve daha sonra “Lenkeran-Deniz – Talış-Deniz” yatakları anlaşmalarından %10’luk paydaş olarak mevcut petrol anlaşmalarını **de facto** tanımıştır.¹⁰⁹

1998 yılına gelindiğinde İran, Hazar’daki stratejik ortağı olan Rusya’nın Kazakistan’la anlaşması sonucu bölgede yalnızlaşmıştı. Bunun üzerine anlaşmadan bir gün sonra Türkmenistan ile birlikte 8 Temmuz 1998 yılında BM nezdinde ortak bir bildiri yayınladılar.¹¹⁰ Bildiride Hazar’ın statüsünün beş kıyı devletinin kararı olmadan ikili anlaşmalarla belirlenemeyeceğini ve anlaşmayı tanımadıklarını, Hazar’ın statüsünün ortak mülkiyet ile 1921 ve 1940 anlaşmalarının hala yürürlükte olduğunu belirtmişlerdir.¹¹¹

Rusya’nın daha sonrasında Kazakistan’la imzaladığı anlaşmanın benzeri bir anlaşmayı Azerbaycan’la da imzalaması üzerine İran’ın Hazar politikasında bir kırılma yaşanmıştır. Hazar bölgesindeki stratejik ortağını kaybeden İran, 2002 tarihli Aşkabat’da düzenlenen Zirve Toplantısında Türkmenistan’ı kendi tarafına çekmek için, Türkmenistan’ın Azerbaycan ile yaşadığı petrol yatakları sorununda¹¹² Türkmenistan’ın tarafında yer almıştır.¹¹³

¹⁰⁶ Mustafa Gökçe, **a.g.e.**, s.196

¹⁰⁷ Erkan Avcı, **a.g.e.**, s. 16

¹⁰⁸ 4 Temmuz 1996 tarihinde imzalanan “Şahdeniz Yatağı Anlaşması” İran’ın da dahil olduğu ancak ABD’nin katılmadığı tek projedir. (Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s.66)

¹⁰⁹ Sinan Oğan, **a.g.e.**, s.167

¹¹⁰ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.**, s.112

¹¹¹ Bkz. EK 5

¹¹² Detaylı kapsamı Hazar’a ilişkin Türkmenistan’ın yaklaşımı alt başlığında incelenmiştir.

¹¹³ Halit Hammadov, **a.g.e.**, s.64

Daha sonrasında 2007’ de Tahran’ da düzenlenen Zirve, İran açısından önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki, bölgesel güvenliği amaçlayan deklarasyonda; kıyıdaş ülkelerin hiçbiri hiçbir koşulda, kıyıdaş ülkelerin herhangi birine saldırı amaçlı topraklarını kullandırtmayacakları 15. Bölümde öngörülmüştür.¹¹⁴ Bu da İran’ın çekindiği noktalardan biri olan batı devletlerinin özellikle ABD’nin bölgedeki nüfuzunun önünü almak demektir.

Nisan 2014’ te ise kıyıdaş ülkelerin Dışişleri Bakanları nezdinde düzenlenen toplantının esas amacı Hazar denizinin yeni hukuki statüsü sözleşmesi taslağını ve kıyıdaş ülkeler arasında iş birliği prensipleri üzerine Hazar zirvesinin sonuç bildirisini hazırlamak idi. Bu toplantıda yapılan basın açıklamasında İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif, İran’ın Hazar’ın hukuki statüsüne ilişkin tutumunun değişmediğine dair demeç vermiştir.¹¹⁵

İran’ın, Hazar’a ilişkin pozisyonu şu ilkeler temelinde şekillendiğini söyleyebiliriz;

- İran ile birçok açıdan zıt düşen Batı devletlerinin Hazar bölgesindeki faaliyetlerinin önünü almak ve bu devletlerin meselenin çözümünde rol almasını engellemek;
- Bölgenin silahlanmasını engellemek; Batılı devletlerin bölgedeki yatırımlarını korumak adına bölgede askeri güç bulundurmak, iş birliği yaptıkları kıyı devletlerle askeri ittifaklar yapmalarını engellemek.¹¹⁶
- Ekolojik problemleri bahane ederek Hazar’ın yatağına çekilmek istenen petrol boru hatları projelerini engellemek; böylece Türkmenistan ve Kazakistan petrol ve doğal gazını kendi ülkesinden geçmesini sağlayacaktır.¹¹⁷
- Hazar sektörüne bölündüğü takdirde İran’a düşecek olan %14 pay yerine ortak kullanımda iddia ettiği %20 payı alabilmek.

Bütün bu ifadelerin üzerine İran’ın üzerinde durduğu hukuki iddialar göz önüne alındığında; Sovyet dönemi boyunca, 10 millik kıyı şeridi dışındaki alanda –şu an ki Azerbaycan ve Kazakistan devletlerinin petrol çıkardığı bölge dahil – Sovyet

¹¹⁴ Halit Hammadov, **a.g.e.**, s.64

¹¹⁵ Araz Aslanlı, **a.g.e.**, s.17

¹¹⁶ Ali Hasanov, *Modern Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycanın Dış Politikası*, Baku, 2005, s.569

¹¹⁷ Ali Hasanov, **a.g.e.**, s.569

tarafından petrol çıkarma çalışmalarına sessiz kalması¹¹⁸ bölgeye olan tutumunu desteklememektedir. Günümüze kadar İran'ın Hazar konusunda belirsiz bir tutum sergilemesi, yalnız kendi çıkarlarını düşünüp diğer bölge devletlerini göz ardı etmesi bu havzada belirsiz bir jeopolitik yaratmaya çalışmasının göstergesidir. Bu da diğer kıyıdaş devletler ve bunun yanı sıra uluslararası güçler tarafından da kabul edilemez bir durumdur. İran bununla hem Hazar'ın zengin kaynaklarından yararlanılmasını önlemeye çalışıyor, hem de burada gemiciliğin, balıkçılığın ve kıyıdaş devletlerin sınırlarının belirlenmesinde sorun çıkarmayı planlıyor. Bununla da sorunun çözümü uzamış olacaktır ki, bu da Batıyla olan ilişkilerin iyice düzene sokulması için gerekli olan zamanı İran için yaratmış olacaktır.

2.3. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Azerbaycan'ın Yaklaşımı

Rusya'nın Hazar'da ister statüsünün belirlenmesi, isterse de enerji kaynaklarından yararlanılması konusunda sergilediği belirsiz tavrına bakılmaksızın daima kendi çıkarları doğrultusunda bir strateji uygulamaya çalışan ve bunun yanı sıra Batı destekli enerji projelerini gerçekleştirmek için gerekli olan tüm adımları atan ülke Azerbaycan olmuştur. Ve tüm bunları gerçekleştirirken Azerbaycan diğer bölge ülkelerinin çıkarlarını göz ardı etmemiş, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde adım atmaya çalışmıştır. Bölgesel işbirliğini teşvik ederek hem diğer devletlerin, hem de kendisinin jeosiyasi ve ekonomik çıkar elde etmesi için olanaklar yaratmaya çalışmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına yeni kavuşmuş Azerbaycan Hazar'daki en aktif devlet haline gelerek yukarıda vurgulananları gerçekleştirmek için başarılı bir petrol politikası stratejisinin uygulanması sonucunda batı sermayesini bölge kaynaklarına çekmeyi başarmıştır. Böylece bölgenin yeni şekillenen siyasi ve ekonomik merkezi durumuna gelmiştir.¹¹⁹ Azerbaycan'ın imzaladığı petrol anlaşmaları döneminde karşılaştığı en büyük sorun Hazar'ın statü problemi olmuştur.

¹¹⁸ Selçuk Çolakoğlu, a.g.e., 112

¹¹⁹ Sinan Oğan, a.g.e. s.159

Bu problem kimi petrol şirketlerinin petrol yataklarının işletilmesine dahil olmaktan çekinmelerine neden olmuş ve anlaşmanın imzalanma sürecini zora sokmuştur.¹²⁰

Azerbaycan, dış politikasında en önemli konulardan biri haline gelen Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunda meselenin çözülmesine dair olumlu bir tutum sergilediği, kıyı devletleri ile yaptığı ikili ve çok taraflı anlaşmalardan görülmektedir. Azerbaycan, Hazar'ın statüsünün belirlenmesinin; “milli sektörlere bölünme” şeklinde olması gerektiğini ileri sürerek bunun iki yolla olabileceğini düşünmektedir.¹²¹ Bunlardan ilki; Hazar'ı bir “sınır gölü” gibi değerlendirip Hazar'ın deniz yatağı dahil olmakla birlikte orta hat(**median line**) prensibi çerçevesinde beş ulusal sektöre bölünmesi gerektiği ve her kıyı devletinin kendi ulusal sektöründe egemen haklara sahip olması gerektiğidir.¹²² Bir diğeri ise; Hazar'ı “deniz” statüsünde değerlendirip ona 1982 BMDHS hükümlerini uygulamak gerektiğidir ki, bu da kıyı ülkelerine 12 millik karasuları, 200 mil ve daha fazlasını kapsayan kıta sahanlığı ve 200 mil münhasır ekonomik bölge sağlayacaktır.¹²³

Şekil 6. Azerbaycan'ın Desteklediği Orta Hat Prensibiyle Hazar'ın sektörlere bölünmesi

Kaynak: Ali Hasanov, Azerbaycan Jeosiyaseti, Zerdabi LTD MMC, Bakü, 2015, s.568.

¹²⁰ Araz Aslanlı, **a.g.e.** s.18

¹²¹ Araz Aslanlı, **a.g.e.** s.19

¹²² Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s.109

¹²³ Организация Объединенных Наций. Основные факты. (Birleşmiş Milletler. Önemli Gerçekler) M.,2000.c.321.

Bununla Hazar'ın göl ya da deniz olarak tanımlanmasından çok sektörlere bölünmesinin önemini ön plana çıkaran Azerbaycan, bu tezini 1970' te Hazar'ın dört Sovyet Cumhuriyeti arasında sektörlere bölünmesine dayandırmakta ve bu tezi fiilen kendi bölgesinde uygulamaktadır.

Azerbaycan, sektörlere bölünme ifadesini 12 Kasım 1995 tarihli Anayasa'sının 11/II maddesinde, "Hazar denizinin (gölünün) Azerbaycan Cumhuriyetine ait olan kısmı"¹²⁴ başlığı altında- Azerbaycan'ın iç suları, Hazar denizinin (gölünün) Azerbaycan'a ait olan kısmı Azerbaycan ülkesinin bir parçasıdır¹²⁵ ifadesinin kullanılması ile Hazar'da ona ait bir sektörün bulunmasına kendi anayasasında da yer vererek¹²⁶ diğer kıyı devletlerinden farklı olarak kendi sektörünü anayasal güvence altına almıştır.¹²⁷ Bununla da Azerbaycan Batı tarafından desteklenen Hazar'ın Azerbaycan sektöründe mevcut olan petrol ve doğalgaz kaynaklarının birlikte işletilmesinin ve projelerin gerçekleştirilmesinin Hazar'ın statüsü belirlenene kadar yasal olmadığı gerekçesini ileri süren Rusya ve İran'ın iddialarına karşı hukuki dayanak getirmiş oldu. Şöyle ki, Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesine göre, Hazar'a kıyıdaş devletlerden herhangi birinin kendi kara ülkesinden denizin ortasına kadar olan 200 millik alanda herhangi bir ekonomik faaliyetle meşgul olmasında yetki sınırlaması yoktur. Yani, bazı Rus ve İranlı araştırmacıların burada gösterilen faaliyetlerin yasal olmadığına dair tezlerinin aksine, Azerbaycan kendi milli sektöründe mevcut olan enerji kaynaklarının birlikte işletilmesi için Asrın Antlaşmasını imzalamıştır. Bunun yanı sıra hiçbir devletin çıkarını göz ardı etmemiş, uluslararası hukuk kurallarını bozmamış, aksine bölgesel iş birliğini teşvik ederek diğer devletlerin de çıkar elde etmesine olanak sağlamıştır.

Kıyı devletlerinden "ortak kullanım" tezini benimseyen taraflara keskin bir şekilde karşı çıkan Azerbaycan, bu şekilde bölünmeye hukuki dayanak gösterilen 1921 ve 1940 anlaşmaların geçerliliğini kabul etmemektedir. "**Rebus sic**

¹²⁴ "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç suları, Hazar denizinin(gölünün) Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olan kısmı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üzerinde bulunan hava sahası, Azerbaycan Cumhuriyeti ülkesinin bir parçasıdır."
(http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_a.pdf, e.t. 10.08.2016)

¹²⁵ Elman Nesirov, Azerbaycan petrolü ve Uluslararası antlaşmalar(1991-1999), Bakü, 1999,s.26

¹²⁶ Araz Aslanlı, **a.g.e.** s. 19

¹²⁷ Sinan Oğan, **a.g.e.** s.160

stantibus''¹²⁸ prensibi ile var olan koşullarda meydana gelen köklü değişiklikler ve halef devletlere kendi kaderini tayin edebilme yolu açan “temiz sayfa (**clean slate**)” prensibi çerçevesinde söz konusu anlaşmaları tanımamaktadır.¹²⁹ Bunlara ek olarak 1921 ve 1940 anlaşmalarının Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin söz hakkı olmadan Moskova tarafından imzalandıklarını ileri süren¹³⁰ Azerbaycan, söz konusu anlaşmaların Hazar’ın yeraltı rezervlerini kapsamadığı üzerinde durmuştur.¹³¹

Hazar’ın hukuki statünün belirlenmesi meselesine Azerbaycan’ın tutumunu tarihsel süreç olarak üç aşamada inceleyebiliriz;

- İlk aşamayı SSCB’nin dağılmasından 1994’de kadar olan dönem olarak belirleyebiliriz. Bu dönem Azerbaycan’ın, Hazar’ın kendi sektörü olarak gördüğü bölgede “Asrın Anlaşması” ile meselenin uluslararası karakter taşımasıyla sonuçlanmıştır.
- İkinci aşamayı 1994- 1998 yılları arasında değerlendirmemiz mümkündür ki, bu dönemde Hazar’ın hukuki statüsünün belirlenmesinin önemi üzerine duran kıyı devletlerinin ikili ve çok taraflı görüşmeleri ve kıyıdaş devletlerin tezleri ön plana çıkmıştır. Azerbaycan’ın başka bir alternatif olmadan sektörlere bölünme tezinin üzerinde durduğu bu dönemde 1996 yılında Rusya’nın ileri sürdüğü 45 millik mesafe dışında kalan bölgenin tarafsız olması tezine bütün kıyı devletlerin aksine karşı çıkmıştır. 1997 yılının sonuna doğru Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilaf¹³² aynı tezi savunmalarına rağmen Azerbaycan’ı yalnızlaştırdı.
- Son aşamayı 1998 ve sonrası olarak değerlendirirsek burada önemli olan Hazar’ın hukuki statüsünü belirlemede varılan iki taraflı anlaşmalar olarak Hazar’ın kuzey bölümündeki uzlaşma olarak değerlendirebiliriz. Rusya ile Kazakistan arasında 1998 yılında imzalanan anlaşma, Hazar’ın hukuki statüsünün net bir şekilde belirlenmesine dek her kıyı devletinin kendi sektöründe kalacak petrol ve doğalgazı işletebileceğini savunan Azerbaycan

¹²⁸ Kavram konusunda Bkz. Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.** s.99

¹²⁹ Bahman Aghai Diba, **a.g.e.** s.39

¹³⁰ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s. 192

¹³¹ Araz Aslanlı, **a.g.e.** s.19

¹³² Kepez/Serdar, Azeri ve Çırag petrol yatakları sorunu için detaylar Türkmenistan başlığında incelenecektir.

açısından olumlu bir adım olarak sayıldı.¹³³ 2001 yılında Azerbaycan, Rusya ile deniz yatağını bölen benzer bir anlaşma imzaladı¹³⁴. Mayıs 2003’ te ise söz konusu üç devlet deniz yatağının paylaşılması konusunda bir anlaşma imzalayarak Hazar’ın kuzeyindeki anlaşma resmi olarak üç taraflı bir hal aldı.¹³⁵

2007 yılında Tahran’da, 2010 yılında ise Hazar Bakü’de Hazar konusunda toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Hazar’a kıyıdaş devletlerin Hazar Beşlisi adlı beyannamesi kabul edilmiş ve karara bağlanmıştır. Şöyle ki 3 ay için belirlenmiş kurumlar tarafından ulusal deniz sektörünün boyutu 24 mil olarak belirlenmeliydi. Fakat günümüze kadar sorunun çözülmesinde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

2.4. Hazar’ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Kazakistan’ın Yaklaşımı

Sahil şeridi itibariyle %29,7 payla kıyı devletlerinden en geniş alana sahip olan Kazakistan’ın¹³⁶ hidrokarbon kaynakları hakkında farklı ve birbirini yalanlayan istatistik rakamlar söylene de farklı uzmanların ortak bir noktada keşşen bir fikri vardır. Bu da Kazakistan’ın Hazar’ın kuzey bölgesindeki milli sektörlerinin diğlerlerine oranla daha zengin petrol rezervine sahip olmasıdır. Yalnızca Tengiz yatağındaki rezervlerin 6-9 milyar varil olduğı söylenmektedir.¹³⁷

Denizin yatağı karanın jeolojik devamıdır ve milli egemenliğin uygulandığı denizin yatağının büyüklüğü onun kıyısının uzunluğuna bağıdır. Yani deniz yatağının sınırları karasuları sınırlarının devamıdır. Bu yüzden, Kazakistan, Hazar’ın bir ‘deniz’ çerçevesinde değlendirilip ona 1982 BMDHS hükümlerinin uygulanması gerektiğini savunmaktadır.¹³⁸ Kıyı devletlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarının etkin bir şekilde sağlanması için Kazakistan balıkçılık bölgeleri, tüm karasuları dahil Hazar Denizi bölgesinde 1982 BMDHS hükümlerinin uygulanmasına taraf olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede

¹³³ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s. 109

¹³⁴ Erkan Avcı, **a.g.e.** s.12

¹³⁵ Süleyman Sırrı Terzioğlu, **a.g.e.** s.38

¹³⁶ Bkz. Harita 1

¹³⁷ Ali Hasanov, **a.g.e.**, s.571.

¹³⁸ Bahman Aghai Diba, **a.g.e.**, s.48

devletlerin egemen hakları tanınırken, balıkçılık bölgesi ise ayrı bir kategoride ele alınmalı ve Hazar devletleri tarafından bu kategori koordine edilmelidir. Böylelikle, balıkçılık ve biyolojik kaynakların kullanımı kendi balıkçılık bölgelerinde ve açık denizde belirlenen av kotasına göre yapılmalıdır.

Yukarıdakilere ek olarak Kazakistan savunduğu bu tezlerden taviz vermek istemiyordu ki, bu da Rusya ve İran tarafından karşı tezlerin ileri sürülmesine neden olmuştur. Başlangıçta Kazakistan'ın pozisyonu Hazar'ın su yüzeyi ve deniz yatağının kıyıdaş devletler arasında sınırlandırılması gerektiği yönünde olmuştur, bununla da Kazakistan:

- Hazar'a kıyıdaş olan her devletin kendine ait olan bölümünde denizin yatağının doğru ve güvenli biçimde kullanması ve ulusal mevzuat temelinde bu tür faaliyetlerde etkili yasal düzenlemeler yapmasının devletin kendi egemenliğinde olduğu;
- Bununla her kıyıdaş devlet için yeni dış yatırım çekmek açısından yollar açılacağı;
- Ve böyle bir uygulamayla deniz maden kaynaklarının geliştirilmesi açısından Hazar devletlerinin faaliyetleri için güvenilir ve uzun vadeli yasal çerçevenin oluşturulmasının mümkün olacağına inanmaktaydı.

Savunulan olanakların Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde uygulanması için Hazar'a kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakanları düzeyinde **ad hoc** çalışma grubu çerçevesinde görüşmeler düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra kıyıdaş devletlere yapılan ziyaretler sırasında hukuki statü probleminin çözümü için farklı yollar aranmıştır. 16 Eylül 1996 tarihinde Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in Bakü'ye ziyareti sırasında iki devlet arasında, "Hazar'ın hukuki statüsü, denizin mineral ve biyolojik kaynaklarının araştırılması, işletilmesi ve kullanılmasında kıyı devletlerinin iş birliğine ilişkin konular"¹³⁹ geniş bir şekilde incelenmiş ve bu konuda ortak bir bildiri imzalanmıştır.¹⁴⁰ Bu bildiri ile Kazakistan ve Azerbaycan tarafları kendi sektörlerindeki biyolojik kaynakların kullanımı ve işletilmesini karşılıklı olarak tanımışlardır.

¹³⁹ "Hazar Denizi Meseleleri Hakkında Ortak Beyanat" <http://ardda.gov.az/NewSite/wp-content/uploads/2012/07/Xezer-denizi-meseleleri-Birge-Beyanat.pdf>, Erişim Tarihi: 03.08.2016

¹⁴⁰ Araz Aslanlı, **a.g.e.**, s.23

12 Kasım 1996 Aşkabat’ da düzenlenen görüşmelerde ise Kazakistan Hazar’ın uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde deniz sınırlarının belirlenmesini ve deniz yatağının milli sektörlere bölünmesini istemiştir.¹⁴¹ Bu çerçevede Azerbaycan’ın sektörel bölünme tezine yakın olan Kazakistan, su yüzeyinin belirli bir münhasır bölümü dışında kalan alanı ortak yetki altında kalması gerektiğini savunmasıyla Azerbaycan’ın savunduğu tezdən ayrı bir fikir sergilemekteydi.¹⁴² Ancak, Haydar Aliyev döneminde Haziran 1997 tarihinde yapılan Almatı ziyareti sırasında¹⁴³ Azerbaycan ve Kazakistan Hazar’ın statüsünün belirlenmesinde tam bir fikir birliği içinde olmuştur. Böylelikle, eski Sovyetler Birliği’nin Cumhuriyetleri Hazar bölgesinde Rusya’nın jeopolitik konumunu zayıflatmak amacıyla kendi politikasında değişiklikler yapması yönüne itmişlerdir.

Fakat ekonomisinin Rusya’ ya daha fazla bağlı olması (kullanılabilir petrol hattının Rusya topraklarından geçmesi), Kazakistan’daki Rus nüfusun çoğunluğunun verdiği politika dengesi gibi etkenler Kazakistan’ın, Rusya’nın Hazar politikasına aktif bir karşı durma tutumu izlemesine engel olmaktaydı.¹⁴⁴

Petrol yatakları ve doğalgaz alanlarında egemen haklarının tanınmasına önem veren Kazakistan,¹⁴⁵ 10 Mart 1998 tarihinde tek taraflı bir bildiri yayınlarak ulusal münhasır ekonomik alanını belirlediğini ve söz konusu bölgeyi deniz kuvvetleri ile koruma altına alacağını bildirmiştir.¹⁴⁶ Ancak bunun ardından Kazakistan’ın Rusya ile uzlaşması söz konusu olmuştur ki, 6 Temmuz 1998 tarihinde iki devlet arasında, *“Deniz yatağının kullanımına ilişkin egemen hakların uygulanması amacıyla, Hazar denizinin kuzey kısmının yatağının bölünmesi hakkında anlaşma”*¹⁴⁷ ya varılmıştır. Bununla daha önce 27 Şubat 1997 tarihinde Türkmenistan ile olan ortak bildiride

¹⁴¹ Erkan Avcı, **a.g.e.**, s.17

¹⁴² Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.**, s.111

¹⁴³ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Qazaxıstan Respublikasına rəsmi səfəri (10-11 iyun 1997-ci il), <http://lib.aliyev-heritage.org/az/59079407.html>, (e.t.13.10.2016)

¹⁴⁴ İsmail Hakkı İşcan, **a.g.e.**, s.82

¹⁴⁵ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s.111

¹⁴⁶ Sinan Oğan, **a.g.e.** s.165

¹⁴⁷ Правовой статус Каспийского моря(Хазарın hukuki statüsü), <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/aktualnye-voprosy-vneshnej-politiki-kazahstana/pravovoj-status-kaspijskogo-morya>, (e.t.13.10.2016)

geçen bütün kıyı devletleri arasında ortak bir mutabakata varılana dek ‘‘orta hat’’ ilkesi ile egemenlik sınırlarını belirleyeceğine dair görüşünü desteklemiş olmuştur.¹⁴⁸

Söz konusu anlaşma sadece deniz tabanının bölünmesine ilişkin olsa da, Rusya Hazar’ın sularının ortak kullanıma dahil edilmesi gerektiği konusundaki ısrarını sürdürmüştür.¹⁴⁹ Bunun üzerine 9 Ekim 2000 tarihinde iki devlet arasında imzalanan bildiriyle, Hazar’ın statüsünün belirlenmesinde ‘‘orta hat (**median line**)’’ ilkesini benimsediklerini ve denizin yatağını ulusal sektörlere bölüp sınır çizgisinde bulunan yatakları 50/50 kullanıma tabi bırakacaklarını, su yüzeyini ortak kullanıma açmayı kabul ettiklerini bildirdiler.¹⁵⁰

29 Kasım 2001 tarihinde Kazakistan, Rusya ile imzaladığı anlaşmanın benzerini Azerbaycan’la imzalamıştır. Söz konusu anlaşmada taraflar Hazar’ın yatağını ‘‘orta hat’’ prensibine uyularak paylaşılması kararını almıştı(mad.1). Her iki taraf da kendi egemenliği altındaki deniz yatağı sektöründe bulunan kaynakların araştırılması, geliştirilmesi ve yönetilmesinde kendi egemenlik haklarını kullanacaklarını (su altı kabloları ve boru hatları gibi hukuka uygun bütün ekonomik faaliyetler dahil) kabul etmelerinin yanında taraflar arasındaki sınır çizgisi üzerinde petrol yataklarının bulunması olasılığında bunun araştırılıp, geliştirilmesi için anlaşma yapılacağı öngörülmüştü(mad.3).¹⁵¹

14 Mayıs 2003 tarihinde ise Kazakistan, Rusya ve Azerbaycan deniz yatağının bölünmesine ilişkin ortak bir protokol imzalamıştır. Hazar’ın kuzeyinde ‘‘orta hat’’ ilkesiyle deniz yatağında mutabakatı sağlayan bu protokol ile Rusya %18,7, Azerbaycan %19,5 ve Kazakistan %29,6 paylaşımını kapsayan resmi bir anlaşma kabul edilmiş oldu.¹⁵²

Bunun üzerine 4 Kasım 2003 tarihinde Hazar deniz çevresinin korunması için Kazakistan ve diğer kıyı devletleri arasında Çevre Sözleşmesi imzalanmış ve 12 Ağustos 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme Hazar Denizi’nin biyolojik

¹⁴⁸ Bkz. Ek4

¹⁴⁹ Erkan Avcı, **a.g.e.**, s. 17

¹⁵⁰ Sinan Oğan, **a.g.e.**, s.165

¹⁵¹ Anlaşma metni için bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Normatif Hukuk Belgelerinin Elektronik Merkezi Veri Tabanı, <http://www.e-qanun.gov.az/framework/1587> (e.t. 04.08.2016)

¹⁵² Araz Aslanlı, **a.g.e.** s.24

kaynakları dahil ekosisteminin korunmasına yönelik taraflar arasında genel etkileşim yönetimi konusunda temel hükümleri içermektedir.

Bütün bu veriler ve imzalanan anlaşmalarla birlikte Kazakistan'ın statü sorununa modern yaklaşımında esasen bu soruya cevap aranmaya çalışılmıştır: Hazar'ın deniz veya da göl gibi kabul edilmesinin ne gibi dezavantajları vardır? Eğer göl seçeneği kabul edilmiş olursa, devletlerarası balıkçılık ve navigasyon işlemlerinin gerçekleştirilmesinde sorunlar ortaya çıkabilir. Çünkü böylelikle modern devletlerin sınırlarının değiştirilmesi söz konusu olacaktır. Deniz versiyonu ise uzun zamandan bu yana 45 millik ulusal bölge tezini savunan Rusya tarafından kabul edilmeyecektir. Ancak bu seçeneğin uygulanması uluslararası hukuk açısından sorunun çözümünü tamamlayabilir. Ama bu çözüm Hazar'ın su yüzeyi üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemeyen Rusya'yı memnun etmemektedir. Bunun yanı sıra İran da bu çözümden yana değildir. Bu yüzden de Kazakistan daha önceden olduğu gibi orta hat boyunca Hazar'ın özel ekonomik bölgelere bölünmesinden yana olan tezini sürdürmeye devam etmekte ısrarcıdır. Kazakistan Hazar'daki kaynakların sömürülmemesi için biyolojik kaynakların nakliyesi ve balıkçılık alanında restorasyon açısından iş birliğinin sağlanması adına, deniz yatağının bölünmesinde Hazar'ın genel su miktarının korunmasını istemektedir.

2.5. Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Türkmenistan'ın Yaklaşımı

Hazar'a ilişkin duruşunda diğer kıyı devletlerine göre daha çekimser ve değişken bir tutum sergileyen Türkmenistan, Hazar'ın deniz veya göl olarak kabul edilmesi hususunda da hiçbir görüş belirtmemiştir. Özellikle, Türkmenistan'ın Azerbaycan ve Kazakistan'dan daha fazla doğalgaz rezervine sahip olması ve bu rezervleri Rusya'ya, İran'a ve Ermenistan'a transfer etmek istemesi onun Hazar'ın hukuki statüsünde çelişkili bir tutum sergilemesine neden olmuştur.

İlk olarak Hazar'ın sektörlere bölünmesi gerektiği tezini savunan Türkmenistan, 1 Ekim 1993 tarihinde kabul ettiği "Devlet Sınırları" hakkında kanuna göre Hazar'ın kıyıdan 12 millik kısımda olan alanını kendi suları gibi kabul

etmiştir.¹⁵³ 1993 yılında Hazar'ın doğu tarafında yer alan "Çeleken" petrol yatağı için yabancı şirketlerle sözleşme imzalamıştır.¹⁵⁴ Sonrasında yeniden Hazar'a ilişkin tutumunu değiştiren Türkmenistan, 1996 yılında Rusya'nın ileri sürdüğü 45 millik münhasır yetki alanı dışında kalan bölgenin ortak kullanımı teklifine Rusya-İran tarafında görüş bildirmiştir.¹⁵⁵

1997 yılına kadar bu tez tarafında yer alan Türkmenistan 27 Şubat 1997 tarihinde Kazakistan ile görüş birliğine vararak Hazar'ın bölünmesini "orta hat" (**median line**) prensibi doğrultusunda olması gerektiğini savunmuştur.¹⁵⁶ Bu şekilde tutum değiştirmesini Ocak 1997'de kendi alanında olduğunu ileri sürdüğü Azeri ve Çırac petro l yataklarının bu şekliyle Azerice olan isimleri, dönemin Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın kendi adını taşıyan isimler doğrultusunda değiştirilmesiyle bağlanabilir. Ancak söz konusu petro l yatakları Türkmenistan kıyı şeridinin 45 millik mesafesinin dışında yer almaktadır.¹⁵⁷

Bu şekilde Hazar'da ortak tutumu sergilemeye başlayan Kazakistan ve Azerbaycan ile daha sonraları orta hattın nereden geçeceği üzerinde fikir birliğine varamayan Türkmenistan, Azerbaycan'ın Apşeron yarımadasıyla Hazar'ın içerilerine doğru dahil olduğu ve bu yüzden Azerbaycan ile kendisi arasında orta hat çekilirken Apşeron yarımadasının dikkate alınmaması gerektiğini savunmuştur. Özellikle Azerbaycan tarafıyla tartışmalı petro l yatakları konusunda- Kepez ve Azeri-Çırac yatakları üzerinde gerginliğin artması İran ile Türkmenistan arasında yakınlaşmayı sağlamıştır.¹⁵⁸

Temmuz 1998'de Rusya ve Kazakistan arasındaki anlaşmadan hemen sonra Türkmenistan, Hazar'a ilişkin tutumunu tekrardan değiştirmiştir. Söyle ki İran ile ortak bildiri yayımlayarak, Hazar'ın statüsü konusunda kıyı devletlerce ortak bir anlaşmaya varılana dek İran ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan (1921 ve 1940) anlaşmaların geçerli olacağını belirtmiştir.¹⁵⁹ Türkmenistan'ın bu şekilde söz konusu

¹⁵³ A. Aliyev, "Kıyıdaş Devletlerin Hazar Siyaseti", *Tarih ve Onun Problemleri dergisi*, Sayı:1-2, Bakü, 2009, ss.46-47.

¹⁵⁴ Araz Aslanlı, **a.g.e.** s.20

¹⁵⁵ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s.200

¹⁵⁶ Bkz. Ek4 Document No: A/52/93

¹⁵⁷ Selçuk Çolakoğlu, **a.g.e.** s.113

¹⁵⁸ Erkan Avcı, **a.g.e.** s13

¹⁵⁹ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s.201

anlaşmaya İran tarafında yer almasına sebep olarak Azerbaycan ile yaşanan Kepez/Serdar anlaşmazlığından kaynaklandığı söylenebilir.¹⁶⁰

“Serdar/Kepez Anlaşmazlığı” şöyle özetlenebilir: Hazar’ın statüsünün uluslararası hukukun gerektirdikleri çerçevesinde belirlenememesi neticesinde petrol ve doğal gaz bakımından zengin yatakların paylaşımı ve hangi devletin sınırları içinde olacağı hususunda tartışmalar çıkmaktadır.¹⁶¹ Bu tartışmalı yatlardan biri olan ve hala büyük bir sorun olarak önemini sürdüren Serdar/Kepez yatağı 1959 yılında Azerbaycanlı jeologlar tarafından keşfedilmiş, ilk petrol üretimi ise 1989 yılında olmuştur.¹⁶² 1997 yılına kadar büyük bir sorun olarak görülmeyen Kepez alanı 4 Temmuz tarihinde Azerbaycan tarafından Rus petrol şirketleri arasında işletilmek üzere bir anlaşma konusu olmuştur.¹⁶³ Sonrasında 1996’dan beri itiraz notaları ile kendi sınırları içerisinde olduğunu ileri süren Türkmenistan, Serdar olarak adlandırdığı söz konusu yatağı Ağustos 1997’ de Bakanlar Kurulu kararı ile uluslararası işletim ihalesine açmıştır.¹⁶⁴

Türkmenistan’ın söz konusu yatağı tamamen kendi sınırları içinde olduğunu ileri sürmesine Azerbaycan, 1970 yılında Hazar’a ilişkin yapılan sınır belirleme çerçevesinde Sovyetler Birliğinden kalma belgelerle Kepez yatağının kendi sektöründe olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle de Türkmenistan’ın iddialarının uluslararası hukukça bir dayanağı olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁵

Hazar konusunda aynı görüşü savunan iki devlet arasında orta hat esasına göre paylaşım hususunda ihtilaf çıkması, sınırlamaya yönelik yöntem yaklaşımları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türkmenistan, sınırlandırmayı devletlerin kıyı şeritlerini ve uzantıları göz ardı ederek su yüzeyi alanı olarak ele alırken Azerbaycan ise kıyı şeritleri arasında en yakın iki noktanın arasında kalan mesafe doğrultusunda sınırlandırma olması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁶ İki devlet arasında devam eden anlaşmazlık 1999 yılında Türkmenistan’ın devletin bütçe sıkıntısını ileri sürerek

¹⁶⁰ İsmail Hakkı İşcan, **a.g.e.** s.84

¹⁶¹ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s. 201

¹⁶² Erkan Avcı, **a.g.e.** s.14

¹⁶³ Erkan Avcı, **a.g.e.** s.14

¹⁶⁴ Ömer Faruk Ünal, Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında ‘‘Kepez’’ Problemi, **Journal of Qafqaz University**, Volume 1, Number 2, 1998, s.46

¹⁶⁵ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s. 202

¹⁶⁶ Sinan Oğan, **a.g.e.** s.163

Azerbaycan'daki konsolosluğunu kapatmasıyla devam etmiştir. 2001 yılında ise Türkmenistan'ın Azerbaycan'dan borcunu¹⁶⁷ talep etmesi ve söz konusu borcun ödenmemesi halinde borcu üçüncü taraflara satacağı konusunda nota vermesi üzerine daha da artmıştır.¹⁶⁸ Ve iki devlet arasındaki karşılıklı diyalogun kopması ile birlikte 2001 yılında taraflar yetkili elçilerini geri çağırmıştır. Sorun her ne kadar Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesiyle ilgili olsa da bir o kadar da Hazar vasıtasıyla gelecekte Orta Asya'dan Batı'ya petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçmesini istemeyenlerin Azerbaycan ile Türkmenistan arasında çıkan anlaşmazlığı daha fazla tırmandırmasıyla alakadardır.

Olayların bu mecrada devam ettiği bir süreçte Türkmenistan'ın o dönemki Cumhurbaşkanı Safarmurat Niyazov Hazar'ın hukuki statüsü ve onunla ilgili diğer sorunların çözümü için görevlendirilen uzmanların faaliyetinde herhangi bir ilerleme kaydedilmediğinden kıyıdaş devletlerin katıldığı özel bir zirve toplantısında sorunun gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine 2002 yılında Aşkabat'da bir zirve toplantısı gerçekleşmiş, fakat İran ve Türkmenistan Cumhurbaşkanlarının ilkesel tutumlarından dolayı hukuki statü sorununda herhangi bir anlaşmaya varılmadan zirve toplantısı bitmiştir. Şöyle ki, Türkmenistan tarafı yargılanan bölgelerin farklılaşma modeli gibi denizin sektörlere bölünmesi prensibi, deniz yatağının bölünmesi ve deniz yüzeyinin orta tarafının genel kullanıma açık olmasını esas prensip olarak ileri sürmüştür.

Türkmenistan'da 2007 yılında devlet başkanlığına Kurbankulu Berdimuhammedov'un gelişi ile sergilenen stratejide değişiklik yaşanmış ve Niyazov döneminde tırmanan gerginlik 2008 yılı itibariyle son bulmuştur. 2008 yılında Berdimuhammedov Azerbaycan'a resmi ziyareti sırasında¹⁶⁹ Azerbaycan cumhurbaşkanı ile gerçekleştirilen görüşmede İlham Aliyev şöyle bir konuşma yapmıştır:¹⁷⁰

¹⁶⁷ Söz konusu borç 1990'lı yıllarda Azerbaycan'ın Türkmenistan'dan doğal gaz temin etmesi sonucu doğmuştur.

¹⁶⁸ Kazbek Zhaissenbayev, **a.g.e.** s.57

¹⁶⁹ Azerbaycan-Türkmenistan ilişkilerinin gelişmesinde yeni dönem: Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov'un Azerbaycan'a resmi ziyareti:Resmi karşılama töreni, *Azerbaycan gazetesi*, 20 Mayıs 2008, s.1.

¹⁷⁰ Azerbaycan-Türkmenistan ilişkileri, <http://lib.aliyevheritage.org/az/3639411.html>, (e.t. 11.10.2016)

“Bugün üzerinde konuştuğumuz konulardan biri de Hazar problemi olmuştur. Biz, Hazar’a kıyıdaş olan ülkelerin cumhurbaşkanlarının Tahran’da geçirilen zirve görüşünün sonuçlarını, bunun yanı sıra Hazar’da iş birliğinin geliştirilmesinin gelecekteki yollarını belirlemek için bir orta yol bulmaya çalıştık. Ve eminiz ki, Türkmenistan ve Azerbaycan’ın bu yönde çok taraflı karşılıklı iş birliği sayesinde statü sorununun çözüme kavuşturulmasında da bir ortak yol bulunacaktır.”

Bunun üzerine iki devlet arasında borçların kapatılacağı ve Serdar/Kepez yatağında mutabakat sağlanıncaya kadar her iki ülke tarafından faaliyete kapatılacağı konusunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁷¹ Aynı yıl uzun bir aradan sonra Türkmenistan, Azerbaycan’a büyükelçi atamış ve iki devlet arasındaki ilişkilerde olumlu açılan ilerlemeler kaydedilmişse de ancak yapılan anlaşmanın yataklar için net bir sonuç doğurmaması 2012 yılında iki devleti yine krizin eşiğine getirmiştir.

Şöyle ki, Türkmenistan’a ait sismik ve jeolojik faaliyetle meşgul olduğu iddia edilen gemilerin Azerbaycan savaş gemisi tarafından durdurulması Azerbaycan tarafından Kepez\Serdar yatakları konusunda varılan anlaşmaya zıt olması ile alakalandırılmıştır ve bu hareket Türkmenistan tarafından illegal olarak değerlendirilmiştir.¹⁷²

Fakat tüm olumsuzluklara rağmen gelecekte Türkmen doğalgazının Azerbaycan üzerinden Batı’ya taşınmasına Türkmenistan tarafı sıcak bakmaktadır.¹⁷³ Bunun üzerine Eylül 2012 tarihinde Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye ve AB temsilcileriyle yapılan görüşme sırasında Türkmen doğalgazının Azerbaycan aracılığıyla Avrupa pazarına çıkarılmasını öngören ve gerçekleştirilmesi 2017 yılına planlanan TANAP projesinde Türkmenistan tarafının dördüncü taraf olarak projeye dahil olunması beklenmektedir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Kamer Kasım, Azerbaycan-Türkiye-Türkmenistan Üçlüsü: Örnek Bir İş birliği Modeli, **USAK**, Cilt:9, Sayı:18, 2014

¹⁷² Kamer Kasım, **a.g.e.** s.11

¹⁷³ Baku and Ashgabat Solved Long-lasting Problem while US is Pushing for Trans-Caspian Deal, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav031308.shtml>, (e.t. 11.10.2016)

¹⁷⁴ Azerbaijan & Turkmenistan: Renewing Caspian Sea Energy Dispute, <http://www.eurasianet.org/print/65646>, (e.t. 11.10.2016)

Yukarıda söylenen olanak da göz önünde bulundurulduğunda aslında Azerbaycan ve Türkmenistan ortaklığı birçok açıdan faydalı olabilir. Şöyle ki¹⁷⁵,

- Azerbaycan Türkmenistan için Avrupa'ya çıkış olabilir. Çünkü, Rusya vasıtasıyla kendi petrol ve doğalgaz rezervlerini ihraç eden Türkmenistan için böyle bir olanağın gerçekleşmesi çok önemlidir;
- Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arazisinden geçecek olan tren yolu da Çin'le Orta Asya'yı birleştireceğinden dolayı Türkmenistan için önem arz etmektedir.

Ama tüm bunlar gerçekleşmesi planlanan perspektifin problemleridir. Bunun gerçekleşmesi hem çok yakın hem de çok uzak olabilir. Çünkü bu perspektifin temelinde jeopolitik çıkarlar yatmaktadır ve bugün bu çıkarlar Hazar havzasında çatışmaya devam etmektedir. Çıkarların çatışmasını ise yalnızca Hazar'a kıyıdaş olan devletler bakımından değil, bunun yanı sıra burada jeopolitik çıkarları olan ABD, Çin, Japonya, Suudi Arabistan, AB ve Türkiye bakımından da ele almak gerekir.¹⁷⁶ Görüldüğü üzere birden fazla devletin Hazar'da uygulamak istediği kendine özgü strateji olunca hem statü sorununun hem de diğer sorunların çözüme kavuşturulması zor gibi gözüküyor.

¹⁷⁵ Niyazovdan sonraki Türkmənistan və Xəzərin statusu, <http://www.azadliq.org/a/423344.html>, (e.t. 11.20.2016)

¹⁷⁶ İran ve Türkmenistan Hazar'ın statüsüyle bağlı görüşmeleri uzatmada çıkarları vardır, <http://news.milli.az/politics/297693.html>, (e.t. 11.10.2016)

BÖLÜM III.

HAZAR'A KIYIDAŞ OLMAYAN DEVLETLERİN POLİTİĞİNDE HAZAR

Hazar bölgesinin önemli bir konuma sahip olması ayrıca zengin enerji kaynaklarının varlığı bölgenin önemini artırmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede otorite boşluğu meydana gelmesi uluslararası güçleri harekete geçirmiştir. Bu sebeple bölgede çok yüksek bir rekabet söz konusudur. Bölgede denetimini ele geçirmek için bölge devletleri ile uluslararası güçler de bir birleriyle mücadele etmektedirler. Zira bölgedeki büyük oyuncular üzerindeki bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, “Büyük Oyun”un stratejisini günümüzde, Türkiye-İran, Türkiye-Rusya, Rusya-İran ve Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri(ABD) arasındaki ilişkilerin yönü ve Çin, Hindistan gibi ülkelerin politikaları belirlemektedir. Diğer yandan Rusya ve İran, hem politik hem de stratejik olarak diğer ülkelere göre enerji rezervleri ve jeopolitik konumları açısından daha fazla önem arz etmekte, buna karşılık ABD, bölgedeki politika belirleyici rolünü kaybetmek istememektedir. Bu süreçte Türkiye ise, önemli bir enerji rezervi olmamasına karşın, hem bir enerji koridoru olması, hem de bölgedeki ülkelerle ve ABD ile politik ve ekonomik ilişkileri bağlamında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Bunları daha iyi anlayabilmek için uluslararası güçlerin bölgeye bakış açılarına bakmakta yarar vardır.¹⁷⁷

3.1. ABD'nin Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri

1973 yılındaki petrol krizinden itibaren enerji, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve ithalatçısı olarak ABD, cari petrol tüketiminin %25'ini gerçekleştirmesine karşın, dünya petrol üretiminin %7.7'sini karşılayabilmektedir. Bu tüketimin neredeyse yarısı Basra Körfezi'nden sağlanmakla birlikte yakın dönem projeksiyonlarına göre

¹⁷⁷Kazbek Zhaissenbayev, "Hazar Havzası Enerji Kaynakları Ve Bölgesel Politikalar 1991-2004", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2004, s. 97

2020 yılında ABD petrol ihtiyacının %53'ünü, 2030 yılında %56'sını ithal etmesi bunun da çoğunun Basra Körfezi'nden sağlanması beklenmektedir.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra Kuzey Amerika'da kaya gazı üretimindeki artış her ne kadar ABD'yi enerjide bağımsız bir ülke konumuna getirirse de küresel petrol fiyatlarında bir değişikliğe yol açmamıştır¹⁷⁹. Buradan hareketle Orta Doğu'daki nüfuzunun hala hassasiyet taşıdığı, bölge politikasında radikal bir değişikliğe gitmemesinden anlaşılacağı gibi söz konusu rezervlerin, ABD'ye izlediği güvenlik politikasında büyük bir hareket serbestisi kazandırmamıştır.¹⁸⁰ Bu sebeple; ABD, Orta Doğuya olan enerji bağımlılığını azaltmak için arz kaynaklarını çeşitlendirmeye, aynı zamanda da ticari çıkarlarını ve yatırımlarını maksimize etmeye çalışmaktadır.

Hazar'ın petrol kaynakları Basra Körfezi kaynaklarıyla kıyaslanacak derecede büyük olunca ABD için bir diğer stratejik bölge, hatta çıkar sahası haline gelmiştir. Böylelikle Sovyetlerin dağılmasıyla beraber oluşan devletlerin ABD tarafından gerek ekonomik gerek stratejik açıdan önemini Rusya ve İran'ın bölgeye nüfuzunun engellenmesi şeklinde ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁸¹

1990 yılları itibariyle enerji bakımından Ortadoğu'ya alternatif Hazar havzası ABD'nin dış politikasında pay sahibi olan ABD şirketlerinin çıkarları doğrultusunda, bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde demokratik sürecin ve pazar ekonomisine geçişin desteklenmesini sağlamıştır.¹⁸² Bu da 1992 yılında ABD'de onaylanan "Özgürlüğe Destek Yasası" ile oluşan bağımsız devletlere ticareti destekleyecek yatırımların önü açılırken demokratikleşme çerçevesinde insani yardım desteği ile gerçekleşmiştir.¹⁸³

Demokratikleşme çerçevesinde ise büyük bir tehlike olarak İran rejimini gören ABD, bölgedeki Müslüman nüfusuna bağlı olarak yeni oluşan Cumhuriyetlerin İran'ı

¹⁷⁸ Taner Çetin, Orta Asya ve Kafkaslarda Enerjinin Politik Ekonomisi, **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, Cilt:1, Sayı:1, 2010, s.94

¹⁷⁹ Nurşin A. Güney, "Kaya Petrolü ve Kaya Gazındaki Gelişmeler ABD'ye Neler Getirecek", **Bilgesam**, Eylül 2014

¹⁸⁰ Nurşin A. Güney, **a.g.e.**

¹⁸¹ Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s. 233

¹⁸² Osman Nuri Aras, **a.g.e.** s.234

¹⁸³ B.Bulut Gürpınar, Abdulkayyum Kesici, "Clinton'dan Bush'a ABD'nin Hazar Enerji Politikası", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:33, Ekim 2005, s. 177

model almalarının önünü almak istemektedir.¹⁸⁴ Ekonomik ve stratejik boyutta da Rusya ile olan güç mücadelesi çerçevesinde yeni boru hattı projeleri ile Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Sovyet sonrası Cumhuriyetleri ile Rusya'da bağımsız bir ekonomik ve siyasi ilişkiler oluşturmak istemektedir. Böylece ABD için başarı sayılabilecek ilk proje olan BTC boru hattı ile Rusya'nın kontrolü dışında petrolün Akdeniz'e inmesi ve oradan da dünya pazarına çıkması sağlanmış oldu.¹⁸⁵ Doğal gaz ithalatına bakıldığında ise ABD, Rusya ya da İran gibi bölge devletlerine bağımlı olmasa da, söz konusu ülkelere doğal gaz bağımlılığı bulunan AB ile güçlü ekonomik ilişkiler içindedir. Bu sebeple enerji taşımacılığına alternatif devletlerin (Çin, Hindistan gibi) varlığı ABD'nin çıkarlarını ilgilendirmektedir.¹⁸⁶

Bunların yanında var olan enerjinin üretim ve ithalatının güvenliğini sağlamak adına da 1994 yılında ABD, yeni oluşan Sovyet Cumhuriyetleri ile siyasi ilişkileri geliştirmek adına "Barış İçin Ortaklık" (**Partnership For Peace**) projesi ile NATO iş birliğini yaparak Hazar havzasının güvenliğinin kontrolünü almış ve enerji güzergahlarının güvenliğinin sağlanması adımını atmış oldu.¹⁸⁷

1990'ların ortalarından itibaren Washington, Hazar bölgesi ülkelerinin petrol ve doğal gaz kapasitelerinin geliştirilmesi için şu önlemleri gerekli görmeye başlamıştır:

- Kısa ve uzun vadede enerji kaynaklarının ihracat yollarının çeşitlendirilmesi;
- Türkiye üzerinden geçecek petrol boru hattı projesinin desteklenmesi;
- İran'a önemli ölçüde kazanım sağlayacak siyasal, ekonomik ve stratejik projelerin yasaklanması ve bloke edilmesi;
- Amerikan şirketlerinin çıkarları doğrultusunda Hazar Boru Hattı Konsorsiyumunun yeniden yapılandırılması.¹⁸⁸

Böylece ABD'nin Hazar havzası politikası değişmekle birlikte şu ana unsurlar üzerinde şekillenmeye başladı: Söz konusu demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçişi hızlandırmak, enerji kaynakları ve petrol boru güzergahlarının güvenliğini

¹⁸⁴ B. Bulut Gürpınar, Abdulkayyum Kesici, **a.g.e.** s.177

¹⁸⁵ Mustafa Gökçe, **a.g.e.** s.191

¹⁸⁶ Taner Çetin, **a.g.e.** s.95

¹⁸⁷ Kazbek Zhaissenbayev, **a.g.e.** s.100

¹⁸⁸ Sina Kısacık, "ABD'nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri", **Uluslararası Politika Akademisi**, 2013

sağlamak, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü sağlamak ve bölge dışı petrol şirketlerinin yatırımlarını desteklemek.¹⁸⁹

3.2. Çin'in Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri

Hazar bölgesinde enerji arzından faydalanmak isteyen ve enerji politikalarına dahil olmak isteyen bir diğer devlet ise Çin'dir. Hızla büyüyen ekonomisiyle, 1993 yılına kadar enerji alanında kendi kendine yeterli bir ülke olan Çin, enerji ithal eden ülkelerden biri haline gelmiştir. Petrol açısından dışa bağımlı durumda olan Çin Halk Cumhuriyeti(ÇHC), dünyadaki en büyük kömür üreten ülkedir. 1978'den 2004'e kadar enerji tüketimi %245 oranında artarken, enerji üretimi %194 oranında artmıştır. Bu açıdan bakıldığında Çin'in, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına bağımlı olacağı tahmin edilmektedir. Bu amaçla Çin, söz konusu ülkelere daha çok yatırım yapmakta ve sağlanan enerjinin kendi topraklarına güvenli bir şekilde akışını sağlamak için girişimlerini sürdürmekte ve Hazar petrollerinden ve doğalgazından faydalanmak için stratejiler geliştirmektedir.¹⁹⁰

Çin enerji ihtiyacını stratejik güvenlik sorunu olarak algılamaktadır. Artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Çin 2002 yılında "Dışarı Çıkış" (Zou Chu Qu- Going Out) Stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu strateji ile ülkenin önemli petrol firmaları vasıtasıyla ülke dışından güvenli petrol temini sağlaması, araştırma ve üretim anlaşmaları yapılması, rafineriler kurulması, Sibiryaya ve Orta Asya'dan Çin'e yeni boru hatları tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Çin'in bu büyük strateji planına göre ana hedefi, Çin'in doğusu ve güneyi; yani Asya Pasifik bölgesidir. Bu ana hedefe ulaşabilmek için Çin'in, Batı'ya açılan tek doğal kapısı Doğu Türkistan'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak, arka bahçesi olarak telakki ettiği Hazar ülkeleri ve kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı Rusya Federasyonu(RF) ve Türkiye yolu ile Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmektir.

Hazar bölgesindeki Çin politikalarına bakıldığında, ilişkilerin İran ve Kazakistan üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Geçmişten beri uyumlu bir siyaset

¹⁸⁹ Ertan Efegil, Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrasya Dosyası**, cilt:6 sayı:2, 2000, s.191

¹⁹⁰ Aslıhan P.TURAN, "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", **Bilge Strateji**, Cild:2, Sayı:2 6 Mart 2010 s. 57

içerisinde olduğu İran'la, özellikle askeri alanda gerçekleştirdiği iş birliği dikkati çekmektedir. Böylece Çin, İran üzerinden bölgedeki etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar uygulayabilmektedir. Son yıllarda Kazakistan'la yaptığı çeşitli enerji anlaşmaları ile de bölgedeki ağırlığını gittikçe hissettiren ülke, her yıl artan enerji ihtiyacını karşılamak adına gereksinim duyduğu petrol ve doğal gazın büyük bölümünü İran'dan temin etmektedir. Ayrıca, Çin Hazar'a ilişkin endişelerini giderme konusunda ki girişimlerini, Rusya'yla birlikte “Şangay İş birliği Örgütü” (ŞİÖ) etrafında yoğunlaştırmaya başlamıştır.¹⁹¹

Çin'in petrole karşı bu bağımlılığının çözümünün, ABD hakimiyeti altındaki enerji kaynaklarında bulunması da başlı başına bir başka sorundur. Bu, ABD'nin bir şekilde neden önemli petrol bölgelerini (Irak) ele geçirdiğinin göstergesidir. Çin, Irak'ın işgalinin ardından enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikasını daha açık ifade etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler Çin'i Hazar enerji kaynaklarına yönelmeye mecbur kılmış ve Hazar bölgesindeki ülkeler ile iş birliği, Çin enerji politikasının temel maddelerinden birisi haline almıştır.¹⁹² Rusya gibi Çin'de ABD'nin bölgedeki nüfuzunu kırmak istemektedir. Bu yönde Kazakistan ve Türkmenistan'da enerji kaynaklarına yönelik projelerde etkin çaba göstermektedir. Orta Asya hidrokarbon kaynaklarını enerji ihtiyacı için öncelikli olarak gören Çin, Rusya'nın petrol ve doğalgaz dağıtım yollarını elinde bulundurmasından ve bölge ülkeleri üzerinde baskı kurmasından ekonomik çıkarları zedeleneceği düşüncesiyle son derece rahatsızdır. Ancak Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının üretim ve dağıtımının ABD'nin kontrolünde olması nedeniyle, Çin, Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile projeler geliştirmeyi tercih etmektedir.¹⁹³

¹⁹¹ Yavuz ÖZDEMİR, “Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan Ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri Ve Politikaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 110

¹⁹² Anar GAYIBOV, “Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.86

¹⁹³ Aslıhan P.TURAN, “Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, Cild:2, Sayı:2 6 Mart 2010 s. 58

3.3. Hindistan'ın Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri

SSCB dağıldıktan sonra bölgede denetimi ele geçirmede temel hedef, başlangıçta Hindistan üzerinde hakimiyet kurmak iken, 20. yy'da petrol rezervleri açısından zengin yataklara sahip Orta Asya'ya ve Kafkasya'nın kontrolünü ele geçirmek olmuştur.¹⁹⁴ Zira Hindistan günümüzde kendisi "Büyük Oyun"un hedefi değil bir aktörüdür.

Yükselen bir diğer devlet olan Hindistan da Çin gibi giderek artan nüfusu ve enerji ihtiyacını karşılamak için, istikrarsızlaşan Basra Körfezi'ne olan bağımlılığını azaltmak için Hazar bölgesine yönelmiştir. Özellikle Hindistan'ın enerji taleplerindeki değişimler ve petrol rezervlerinin yüksek olduğu Orta Doğu da yaşanan "Arap Baharı" gibi yapısal değişimler enerji jeopolitiğinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur.¹⁹⁵

Dünya enerji tüketiminde 4. sırada yer alan Hindistan 4.2%'lik bir orana sahiptir.¹⁹⁶ Hindistan'ın devam eden yükselişi sonucunda yapılan tahminlere göre 2025 yılına kadar bu tüketiminin %152 artması beklenmektedir.¹⁹⁷

Avrupa ve ABD, Hazar bölgesindeki kaynakların boru hatlarıyla Batı'ya akmasını sağlamaya çalışırken; Çin ve Hindistan, Doğu'ya giden hatlar üzerinde uğraş vermekte ve Batı'ya dönen hatları Doğu'ya çevirme gayretindedirler. Çin ve Hindistan'ın petrol ve doğal gaz boru hatlarının rotalarını değiştirme gayretleri ABD için bir sorun teşkil etmektedir. Hindistan, İran doğal gazını Pakistan üzerinden taşımak için son derece stratejik bir doğal gaz boru hattı (İran-Pakistan-Hindistan Boru Hattı) üzerinde durmaktadır. Eğer bu proje gerçekleşirse, Asya'daki enerji dengelerini değiştirebilir nitelikte olacaktır. Bu projeye Hazar petrol ve doğal gazının ABD destekli batı yolu dışında bir noktaya ulaşması, Basra körfezinden

¹⁹⁴ Taner ÇETİN, "Orta Asya ve Kafkaslar'da Enerjinin Politik Ekonomisi", **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, Cild: 1, Sayı 1, 2010, s. 79

¹⁹⁵ Cenk SEVİM, "Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği", **Journal of Yasar University** 2012, s. 4380

¹⁹⁶ Yusuf YAZAR, "Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri", **Rapor**, Haziran 2011, s.29

¹⁹⁷ Taner ÇETİN, "Orta Asya ve Kafkaslar'da Enerjinin Politik Ekonomisi", **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, Cild: 1, Sayı 1, 2010, s. 95

güneye ve Asya'ya taşınması ihtimali ortaya çıkacaktır. Bu durum ayrıca, Hindistan'ın nükleer bir güç haline gelmesi için destek sağlayacaktır. Hindistan'ın nükleer bir güç haline gelmesi durumunda, nükleer santrallerin inşasında ve işletilmesinde ABD'den ziyade, Rusya ve Fransa ile iş birliği yapması daha muhtemel görünmektedir. Bununla birlikte petrol ve doğal gazın önemi, Hindistan için kısa dönemde artmaya devam ederken, nükleer güç konusu uzun dönemde etkili olmaya başlayacaktır. Hindistan için önemli olan, yeni petrol ve doğal gaz kaynakları bulmak ve bunları güvenli bir şekilde elde edebilmektir.¹⁹⁸

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da yaşanan etnik bölünmelerin ve kargaşanın bölgede de yaşanma ihtimali, köktendinci akımlar, iç savaş ihtimali ve Pakistan'ın bölgede stratejik bir aktör olarak ortaya çıkarak bazı ekonomik oluşumlarda Müslüman ülkelerle iş birliği gayretleri Hindistan'ı yeni arayışlara sürüklemiştir. Bu kapsamda başta Türkmenistan olarak dikkatini Hazar bölgesine yöneltmiştir. Türkmenistan'dan başlayarak Afganistan yoluyla Pakistan'a ulaşan doğal gaz boru hattı inşası için bir konsorsiyum kurulmuştur. Türkmenistan ve Pakistan, Afganistan'dan geçerek Pakistan'a ulaşacak hattın yapımı konusunda anlaşmışlardır. Hindistan ise hattın Pakistan'a uğramadan doğrudan Hindistan'a ulaşmasını amaçlamaktadır.¹⁹⁹ Ama Hazar'ın statüsü gibi hukuksal bir meseleden ötürü, uluslararası petrol şirketleri, Türkmenistan'ın Hazar havzasındaki bölümüne yatırım yapma konusunda isteksiz davranmaktadırlar.²⁰⁰ Hindistan Türkmenistan gazına ilaveten Kazak ve Azeri kaynaklarını da Afganistan ve Pakistan üzerinden almak istemektedir.²⁰¹ Diğer yandan ise Afganistan'da yaşanan iç savaş da özellikle Pakistan ve Hindistan'a giden iki projenin gerçekleşmesini engellemiştir.

Görüldüğü gibi, Hazar Havzasında önde gelen üretici (rezerv sahibi) ve tüketici ülkeler önemli aktörler olma durumundadırlar. Hazar petrol ve doğal gazı merkezli

¹⁹⁸Taner ÇETİN, "Orta Asya ve Kafkaslar'da Enerjinin Politik Ekonomisi", **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, Cild: 1, Sayı 1, 2010, s. 95

¹⁹⁹ Osman N.ARAS, "Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri Ve Önemi", **2003 Strateji Dergisi**, Kasım 2001

²⁰⁰ Müşerref AVCI, "Avrupa Birliği'nin Hazar Bölgesi'ne Yönelik Enerji Politikası VE Türkiye'ye Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 53

²⁰¹ Sedat LAÇİNER, "Hazar Enerji Kaynakları Ve Enerji Kaynakları Ve Enerji Kaynakları Ve Enerji Siyaset İlişkisi", **Usak**, Cild:1,Sayı:1, 2006, s. 71

düşünüldüğünde, her kıtadan devletin ilgisini çekmektedir. Kimi devlet askeri olarak bölgeye yerleşip kazanç sağlama yoluna gitmekte, kimisi ise kaynak sahibi ülkeler üzerinde siyasal yollardan baskı kurmaya çalışmaktadır. Hazar petrol ve doğalgazının dünya piyasalarına ulaştırılması için öngörülen boru hatları projeleri bir anlamda bölgede ‘‘Büyük Oyun’’un devam ettiğini gösteriyor. Dahası, söz konusu boru hatları projeleri bugünün ‘‘Büyük Oyun’’unun ağır silahları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de doğal gaz taşıma amaçlı inşa edilen boru hatları. Gerçekleşmiş olan projeler bölge ülkelerinin yeni projelerin önemini hem ticari açıdan ve hem de siyasi açıdan daha iyi anlamalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, Hidrokarbon açısından zengin olan bölge ülkeleri, bu kaynakları ekonomik açıdan daha rasyonel değerlendirebilmek için olduğu kadar, iklim değişikliği tedbirlerine ve küresel enerji güvenliğini artırma çabalarına katkı için de enerji politikaları içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmayı hedefleyen ve enerji verimliliğini artırıcı tedbirleri içeren politikaları hayata geçirme çabası içinde olmalılar.²⁰²

3.4. Türkiye’nin Siyasi Stratejisinde Hazar’ın Yeri

Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz kaynakları, Türkiye’nin artan enerji ihtiyacının karşılanması ve ekonomik kalkınmasının sürdürülebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.²⁰³ Petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin bir ülke sayılmasa da Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla, doğal bir enerji geçiş ülkesidir. Bu sebeple Türkiye, hem Avrupa ülkeleri hem de Orta Asya ve Hazar ülkeleri için politik ve ekonomik olarak stratejik bir öneme sahiptir. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni enerji rekabetinde, Türkiye doğal bir köprü olması yüzünden ulaştırma alanındaki bir çok projede kilit ülke durumundadır. Bu açıdan bakıldığında, Avrasya Boru Hatları projelerinin Türkiye için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ancak, bu yollar üzerindeki istikrasızlık ortamının Türkiye açısından

²⁰² Yusuf YAZAR, ‘‘Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri’’, **Rapor**, Haziran 2011, s.38

²⁰³ Mesut H.Çaşın, ‘‘Hazar Enerji Kaynaklarının Türkiye ve Avrupa İçin Önemi’’, Nisan 2014

büyük kayıplara yol açma potansiyeli vardır. Bu durum bölgeyle olan ekonomik ilişkilerin gelişmesi yolundaki en büyük engeldir.²⁰⁴

Avrupa'nın enerji arzı güvenliğine katkı sağlayacak tamamlanmış ve halen gerçekleşmekte olan önemli boru hattı projeleri, Avrasya enerji ekseninde önemli bir transit ülke ve bölgedeki enerji merkezi olarak Türkiye'nin oynamakta olduğu rolün önemini arttırmaktadır. Bu hedeften hareketle, Türkiye, geniş Hazar havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve "21. yüzyılın İpek Yolu" olarak sunulan "Doğu-Batı Enerji Koridorunun" gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur.²⁰⁵

SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan yeni Türk Cumhuriyetleri ile ortak etnik ve dil bağlarını paylaşan Türkiye, kendisini Avrasya'nın merkezindeki yeni bir Türk bloğunun potansiyel lideri olarak görmüştür. Orta Asya'ya köprü olarak Transkafkasya ve özellikle Azerbaycan, Türkiye'nin jeopolitik hedefleri arasında çok önemli bir yere sahiptir. Fakat Türkiye'nin bölgedeki istikrarsızlıkla, özellikle Dağlık Karabağ çatışmasıyla şekillenen Ermeni politikası ve kendisinin Hazar coğrafyasındaki stratejilerini uygulamakta potansiyel engeller olarak gördüğü Rusya ve İran'ın faaliyetleriyle uğraşması gerekmektedir. Türkiye, Hazar enerji kaynaklarını tüketici ülkelere ulaştırmada kullanılacak olan enerji hatları için elverişli coğrafi konumuyla, bölgedeki Rusya ve İran ile bazen işbirliğine de dönüşebilen bir yarış halindedir.²⁰⁶

Türkiye'nin Hazar Havzası'na yönelik enerji faaliyetleri Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ve BOTAŞ gibi kamu kuruluşları tarafından yürütülmektedir.²⁰⁷ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), yurt içinde Temmuz 2010'da 39.256 v/g(varil/gün), başlıca Azerbaycan (Asrın projesi olarak isimlendirilen Azeri-Çıralı-Güneşli petrol üretim projesi ve Şah Deniz doğal gaz üretim projesi) ve

²⁰⁴FarukSÖNMEZOĞLU,ÖzlemERAYDIN, “Değişen Dünya ve Türkiye”, Bağlam Yayınları,İstanbul 1995, s. 165

²⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Stratejisi”, **Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı 2008 Kataloğu**, Ocak 2008, s. 2

²⁰⁶ Yasin ŞENYURT, “Hazar Ve Basra Köfrezli Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler Ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s.92

²⁰⁷ Nermin Z. AYDIN, “Hazar Enerji Kaynakları Ve Siyaset”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, s. 216

Kazakistan'da (belli sahalarda operatör firma olarak) olmak üzere yurtdışında toplam 29.715 v/g, genel toplamda ise 68.971 v/g üretimde bulunarak ekonomiye katkı sağlanmaktadır.²⁰⁸

Türkiye enerji tüketiminde %40 oranında petrol, %20 oranında doğal gaz tüketmektedir. Tüketilen doğalgazın tamamına yakını ve petrolün %90'ı ithal edilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde %90 oranında dışa bağımlı olmasına yol açmıştır. Özellikle de doğal gaz konusunda sadece Rusya'ya olan %64'lik bağımlılık, Türkiye'yi bu ülke karşısında zor durumlara düşüren bir faktördür.²⁰⁹ Bu noktada, Hazar Denizi Türkiye'nin Orta Asya'ya açılmasında kilit deniz havzası konumundadır. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında Hazar Denizi konusunda Rusya karşısında gerçekleştirilecek bir işbirliğinde Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından biri olmak zorundadır. Türkiye'nin Kafkaslar-Hazar-Orta Asya bağlantı politikası üç temel taktik prensipten hareket etmek zorundadır. Birincisi, Kuzey Kafkas Cumhuriyetleri'nin Rusya Federasyonu içindeki statülerini kademeli bir şekilde güçlendirmek, Hazar-Karadeniz bağlantısının bu cumhuriyetler üzerinden gerçekleşmesini temin etmektir. İkincisi, İran ile gerilimli olan ilişkileri ekonomik işbirliği çerçevesinde sağlamlaştırarak Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki etkisini dengelemektir. Üçüncüsü ise, Orta Asya ülkeleri arasında her türlü işbirliğini teşvik etmektir.²¹⁰

3.5. AB'nin Siyasi Stratejisinde Hazar'ın Yeri

Enerji ihtiyaçlarının uzun vadede artacağı ön görülen AB ülkeleri, günümüzde enerji gereksinimlerinin yarısını ithal etmektedirler. Bu durum, AB'nin enerjiye olan bağımlılığında, her zamankine göre daha hassas bir noktada olduğunu işaret etmektedir. Dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden olması sebebiyle, dünya enerji üretim sahalarna olan ilgisi günden güne artmaktadır. AB'nin dışa bağımlılığında en

²⁰⁸Yasin ŞENYURT, "Hazar Ve Basra Köfrez Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler ve Türkiye", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 94

²⁰⁹ Necdet ÖZALP, "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu" **Panorama Dergisi**, Sayı: 1, Şubat 2004, s.26

²¹⁰ Nermin Z. AYDIN, "Hazar Enerji Kaynakları Ve Siyaset", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, s. 219

etkili olan enerji kaynağı, %76'lık oranla petroldür. Bu durum doğal gazda ise %40 düzeyindedir. Önümüzdeki yirmi sene içerisinde bu rakamların değişmesi ve petrole %80, doğal gaza %54 oranında bağımlılığın artacağı tahmin edilmektedir.²¹¹ Petrol ihtiyacının %45'ini Orta Doğu'dan, %21'ini Rusya'dan; doğal gaz ihtiyacının ise %42'sini Rusya'dan karşılayan AB, bu bağımlılıktan oldukça rahatsızdır. Bu yüzdende, enerji kaynakları bakımından diğer ülkelere bağımlılığını azaltma amaçlı yeni boru hatlarının inşası projelerine destek vermektedir.²¹²

Avrupa Rusya doğal gaz üretiminin yüzde 85'ini karşılayan Gazprom'un en büyük dış pazarıdır. 2006'da Avrupa'nın 560 milyar m³ talebinin 161,5 milyar m³'ü (yüzde 28) Gazprom tarafından karşılanmıştır. Yaklaşık 2.000 km uzunluğundaki "Yamal-Avrupa" doğalgaz boru hattı ise Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır. Gazprom tarafından tamamlanan bu hat ile Almanya, yılda 33 milyar m³ doğalgaz satın almaktadır. Başında Almanya eski Başbakanı Gerhard Schröder'in bulunduğu, Kuzey Denizinden geçen ve Almanya ile İngiltere'ye enerji sağlayacak olan "Kuzey Akımı" doğalgaz boru hattı, yine Rusya ile ilişkilere bağımlı bir projedir. Avrupa pazarında en büyük gaz ithalatçıları Almanya, İtalya, Türkiye ve Fransa olup, toplam Rusya satışların 1/3 bu ülkelere yapılmaktadır. Rusya, Avrupa petrol talebinin de yaklaşık % 33'ünü karşılamaktadır.²¹³

Günümüzde Hazar bölgesi, Avrupa için enerji ve ticaret ulaşım hatları üzerinde stratejik önemi olan bir coğrafyadır. Özellikle de Rusya'ya bağımlılığını gidermek açısından Hazar Havzası AB için çok büyük önem taşımaktadır. AB'nin enerjiye olan bağımlılığı (kaynak çeşitliliği ve enerji arz güvenliği dikkate alındığında), Asya'nın yükselen pazar olması ve bölgenin bu pazarlara ulaşım için önemli bir güzergahta bulunması, AB'nin bölge ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.²¹⁴

²¹¹ Arzu Yorkan, Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Ve Türkiye'ye Etkileri, Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s.29.

²¹² Cenk PALA, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve önemi", **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:1, 2003, s. 8

²¹³ Mete GÖKNEL, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları", **Enerji Stratejisi**, Ekim 2008

²¹⁴ Müşerref AVCI, "Avrupa Birliği'nin Hazar Bölgesi'ne Yönelik Enerji Politikası VE Türkiye'ye Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 107

Avrupa Birliği, Sovyetler'in bu ani çöküşüyle beliren bu fırsatlardan maksimum miktarda pay almak, bölgede kendi etki güçlerini arttırmak için harekete geçmişlerdi. AB, insan hakları, hukuk devleti gibi teklif ve taleplerle eski SSCB ülkeleriyle ilişkiler geliştirmekteydi.²¹⁵ Ayrıca AB ekonomik temelli olan yardım programlarıyla (Phare, Mercosur, Tacis, Inogate) Hazar bölgesinde istikrarın ve enerji güvenliğinin sağlanması için adım atmıştır: Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru(TRACECA)²¹⁶, resmi kayıtlara göre İran ve Rusya'yı saf dışı bırakırken, Türkiye'nin önemini ortaya koyuyor. Bu açıdan, ABD'nin şartsız destek verdiği proje, politik ve stratejik bir boyut kazanmıştır. TRACECA ulaşım alanında oluşturulan tek proje değildir. Hazırlıkları sürdürülen iki proje daha vardır. Air Traffic Control (ATC), hava koridoru açılması için ve INOGATE, mevcut petrol ve gaz boru hatlarının yenilenmesi ve alternatif hatlar için oluşturulan projelerdir. INOGATE programı, Yeni Bağımsız devletler için ekonomik iş birliğinin TACIS yardım programı içinde sürdürülen büyük bir bölgesel projedir. Son yıllarda bu program, Phare programı gibi bazı programlara üye olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine kadar genişlemiştir.²¹⁷

Avrupa için Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy for Europe), 2003-2006 yılları arasında uygulanmak üzere topluluğun enerji programlarının bir şekilde bir araya getirildiği bir programdır. 1991'de enerji etkinliği için oluşturulan Save programı ile başlayan süreç, 1993'te yenilenebilir enerji için oluşturulan Altener'le sürmüş, 1998'de AB üyesi olmayan ülkelerle işbirliği (Sinerji), enerji sektöründeki çalışmaların analizini yıllara göre yapma amacıyla olan (Etap), nükleer sektör konuları için kurulan (Sure) ve katı yakıtların etkin ve temiz kullanımı amaçlı (Carnot) programları 1998-2002 yılları arasında uygulanmak üzere Enerji Çerçeve Programı (The Energy Framework Programme) şemsiyesi altında toplanmıştır. Ardından Enerji Çerçeve Programı 2002 Nisan'ında Komisyon tarafından, Avrupa İçin Akıllı Enerji programına dönüştürülerek 2003 yılında uygulamaya konulmuştur.

²¹⁵Bülent Aras, "Avrupa Birliği Ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu", **Stratejik Rapor 3**, Şubat 2005

²¹⁶ TRACECA Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da uluslararası ulaştırmayı, siyasi ekonomik ilerlemeyi hedefleyen hükümetler arası bir örgüttür. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-kafkasya-asya-ulasirma-koridoru.tr.mfa> (07.12.2016)

²¹⁷Kazbek Zhaissenbayev,"Hazar Havzasi Enerji Kaynaklari Ve Bölgesel Politikalar 1991–2004 ", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s.110

Komisyunun Kasım 2000’de hazırladığı Enerji Arz Güvenliği isimli Yeşil Kitap’ta Avrupa İçin Akıllı Enerji Programının esasları belirlenmiştir. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı, yenilenebilir enerji, enerji etkinliği ve ulaştırma konularında ulusal, bölgesel ve yerel enerji inisiyatifleri için mali destek sağlamayı amaçlamaktadır.²¹⁸

²¹⁸Müşerref AVCI, “Avrupa Birliği’nin Hazar Bölgesi’ne Yönelik Enerji Politikası VE Türkiye’ye Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 111

SONUÇ

Günümüz itibariyle çok büyük öneme sahip olan Hazar havzasının tanımı konusunda ortaya çıkan tartışmaların kökeninde, bu bölgenin deniz veya göl statüsünde incelenmesi yatmaktadır. Bu da beraberinde uluslararası hukuk açısından önemli olan ve günümüzde de bir sonuca varılamayan Hazarın hukuki statüsü sorununu gündeme getirmiştir. Devletler, Hazar'ın statüsü konusunda kesin bir mutabakata varamamış olmalarına rağmen, Hazar'ın önemi noktasında ortak bir görüşü benimsediklerini söylemek yanlış olmaz. İncelediğimiz bilgiler ışığında bakacak olursak Hazar'ı önemli kılan unsurları şöyle toparlayabiliriz:

- Bu bölge, 20. Yüzyıl politikalarını etkileyen ve jeopolitik açıdan çıkarların kesiştiği bir merkezde yer almaktadır.
- Doğusu Rusya ile Çin gibi iki süper güç arasında tampon bir bölgeyi kapsamaktadır;
- Medeniyetlerin, dinlerin, dillerin kesiştiği bir bölge olmasının yanı sıra bu bölge yalnızca kıyıdaş devletlerin ilgi alanında değildir. Bunun yanı sıra ABD, Çin, Hindistan, AB ve Türkiye gibi devletlerin burada paylaştıkları ortak çıkarlar mevcuttur.

Yukarıda sıralananlar şu soruyu akla getirmektedir. Özellikle, 20. Yüzyılın sonunda uluslararası alanda yaşanan siyasal gelişmeler Hazar'ın hukuki statüsü sorununu gündeme getirirken bu bölgede ne tür siyasal değişimler yaşanmıştır? Şöyle ki, SSCB dağıldıktan sonra Hazar'a kıyıdaş olan devletlerden, Kafkasya'dan bir ülke, Orta Asya'dan ise iki ülke bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu dönemde bölge dışı devletlerin de bu havzada aktif bir rol almak için yeni bir politik strateji uygulamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu da beraberinde bölgedeki güç çeşitlenmesine yeni bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır.

Hazar bölgesi 21. Yüzyılda uluslararası düzeyde bir güç ve çıkar stratejilerinin uygulanacağı ortama mı dönüşmektedir? Böyle bir sorunun akla gelmesinin esas sebebi ise Hazar havzasında mevcut olan farklı sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar:

- Bölgede bulunan üretici durumunda olan devletlerin deniz bağlantılarının olmaması, alıcı konumunda olan bölge dışı devletlerin ise bölgenin dışında bulunması ve uzun yıllardan beri kullanılan Rusya hattının çok masraflı olması, bölgede enerji kaynaklı sorunların yaşanmasına ve Batıya dönük yeni enerji hatlarının geliştirilmesi için olanaklar aranmasına sebep olmaktadır.
- Diğer bir sorun ise Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesinde ortaya çıkan anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Daha önce de vurguladığımız gibi Hazarın paylaşımı konusunda tüm kıyıdaş devletlerin mutabık olduğu bir anlaşmaya varılamamıştır. 2003 yılı Mayısından itibaren Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar'ın %64lük hissesini aralarında bölüşmüşler. Bu paylaşıma göre Rusya %19, Azerbaycan %18 ve Kazakistan %27lik bir paya sahip olmuştur. Fakat buna karşılık İran ve Türkmenistan bu anlaşmada yer almamıştır. Özellikle İran'ın Azerbaycan ve Türkmenistan ile denizin paylaşımı konusunda ciddi ihtilafları bulunmaktadır. Türkmenistan, en azından belli petrol-gaz sahaları için anlaşma yapılmasını istemektedir. Örneğin Sardar sahası üzerinde Azerbaycan ve Türkmenistan hak iddia etmektedir. İran ise Hazar Denizi'nin eşit kullanımından yanadır ve diğer alternatiflerin adil olmayacağını iddia etmektedir. Tahran'a göre 1921 ve 1940 anlaşmaları hala geçerlidir ve Hazar'da paylaşım için yeni düzenlemelere gerek yoktur. İran'ın iddialarına göre uluslararası hukuk kurallarının uygulanması halinde Hazar denizi'nin % 20,4'ünün İran'a ait olması gerekmektedir.

Hazar'ın zengin enerji kaynağına sahip olması bölge dışı devletleri de burada kendine özgü strateji uygulamaya itmiştir. Örneğin ABD, Hazar'ın statüsüyle ilgili olarak sektörel sınırlama yönünde bir politikayı destekler gibidir. ABD'nin stratejisine göre Hazarın kıyıdaş ülkeler arasında bölünmesi durumunda, buradaki enerji kaynaklarının fazla vakit kaybetmeden çıkarılması kolaylaşacaktır. ABD'nin yanı sıra diğer bölge dışı aktörlerin de –Çin, Hindistan, Türkiye ve AB'nin Hazar'daki çıkarları enerji alanında kesişmektedir.

Böyle çıkar çatışmalarının mevcut olduğu bölgede, statü sorununun da bir türlü çözüme kavuşturulmaması, kıyıdaş ülkelerin halen demokratikleşmemesi, bölgede

istikrarsızlıkların yaşanması ve mevcut olan Rusya'ya bağımlılığın devam etmesi Hazar sorununun uluslararası çerçevede ele alınmasını gerektirmektedir. Bütün bu bulgular ışığında hukuka dayalı bir çözüm formüle edilebilmesi için öncelikli olarak tarafların karşılıklı irade bütünlüğünü sağlamaları gerektiğinin altı çizilmeli ve Hazar'ın bir uyuşmazlık konusu olduğu kabul edilmelidir.

Şöyle ki, Hazar'a kıyıdaş devletlerin ileri sürdüğü argümanlardan da anlaşılacağı gibi tarafların karşılıklı çıkar çatışmalarında ve Hazar'da hak taleplerinin ters düşmesi durumunda karşımıza beş taraflı bir uyuşmazlık çıkmaktadır. Ancak uyuşmazlık taraflarının çokluğu sorunu çözülmesi güç duruma sokmaktadır. İncelediğimiz bütün ihtilaflar göz önüne alındığında kıyıdaş devletlerin argümanlarının birbirinden çok da uzak olmadığını görmekteyiz. Bu sebeple Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde yargısal yollardan biri olan hakemlik (**arbitration**), bu sorunun olası çözüm yöntemlerinden biri olabileceği görüşündeyiz. Ayrıca hakemlikte tarafların isteği ile aleniyetin olmaması, dışardan gelebilecek müdahaleleri azaltmakta, hakkaniyet ve nısfet ilkeleri (**ex aequo et bono**) ve siyasal nitelikli kuralları da içermekte olduğundan çözümü kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

Bunların yanı sıra uluslararası hukuka göre, 1970 yılındaki Hazar'ın Sovyetler Birliğine ait olan kısmındaki ulusal sektörlere ayrılması durumuna İran'ın karşı koymaması zımni bir meşruluk doğurmaktadır. "El Salvador-Honduras arasındaki ve Nikaragua müdahil, kara, ada ve deniz sınırlarına ilişkin uyuşmazlık" davası incelendiğinde Hazar'a uygunluğu düşünülebilecek bir emsal yaratıldığı gözlemlenmektedir. Burada söz konusu olan **uti posidetis juris**(elde olan haklar) ilkesidir. Divan söz konusu kararında daha öncede bahsettiğimiz üzere uyuşmazlık konusu olan, su alanlarını ortak mülkiyetle kullanılmasını kararlaştırırsa da kara sınırlamalarına ilişkin tarafların **uti posidetis juris** ilkesini uygulanması gerektiğini kabul etmiştir. Burada "körfezin bilinen tarihi boyunca tek bir devletin hakimiyeti altında olmasını, bu süreç içinde farklı idari birimlere bölünmeden parçalanmamış olmasını ve söz konusu suların **uti posidetis juris** ilkesi çerçevesinde sınırlandırılması amacıyla bir girişimin olmaması" üzerine bahsedilen deniz alanları ile kara alanları arasındaki farklılığa değinmiştir. Yani bu kararlar uyuşmazlık

konularından, su alanları; önceden bir sınırlamayla idari birimlere ayrılmış “kara alanları gibi” bir durumda olsaydı **uti possidetis juris** ilkesiyle sınırlandırılması kaçınılmaz olacaktı. Hazar’a uygunluğu konusunda ise 1970 yılında Sovyetlerin uygulamış olduğu ve İran’ın karşı çıkmadığı idari birimlere ayrılmış, yani ulusal sektöre bölünmüş bir sınırlama görmekteyiz. Söz konusu ilke ile sınırları belirleyerek uyuşmazlığın çözümü konusunda etkili olabileceğini görebilmekteyiz.

Bütün bu bulgular çerçevesinde Hazar’ın hukuki statüsünün belirlenmesi sorununa çözümün bulunamayışı yukarıda belirtildiği gibi siyasi sebeplere dayandırılabilir. Özellikle, kıyıdaş devletlerden İran ve Rusya’nın tutumu bölge dışı aktörlerin saf dışı bırakılmasını istemeleri yönünde olduğu görüşündeyiz. Bu açıdan sorunun çözüme kavuşturulması günümüzün koşulları dahilinde her iki devletin çıkarları açısından uygun olmayacaktır. Buradan yola çıkarak İran hukuki statü sorunuyla gündemi meşgul etmeye, Batı destekli enerji projelerinin gerçekleşmesini bu yolla uzatmaya çalışarak tarafların irade bütünlüğünün sağlanmasında daima yeni sorunlar ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu saptamalar, tarafların irade bütünlüğü sağlanmadan hukuki statü sorununun çözüme kavuşturulamayacağı gerçeğine bizi götürmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV Cavid, ‘‘Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar’ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu’’, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı1-4, Cilt 48, Ankara 1999.

ABILOV Shamkhal, ‘‘Hazar’ın Hukuki Statüsü’’, **Hazar Strateji Enstitüsü**, 22.10.2013, www.hazar.org

AGHAI DIBA Bahman, **The Caspian Sea In The Twenty-First Century**, Ibex Publishers, 2003

ALİYEV A, ‘‘Kıyıdaş Devletlerin Hazar Siyaseti’’, **Tarih ve Onun Problemleri Dergisi**, Sayı 1-2, Bakü 2009

ARAS Osman Nuri, ‘‘Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi’’, **2003 Strateji Dergisi**, Sayı 7, Kasım 2001

ARAS Bülent, ‘‘Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu’’, **Stratejik Rapor 3**, Şubat 2005

ASLANLI Araz, ‘‘GeosiyasiReqabet ve QeoiqtisadiMaraqlar Zemininde XezerHövzesininQordiDüyünü’’, **Qafsam**, 2014

ASLAN Yasin, ‘‘Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye’’, Ankara 1997

AVCI Erkan, ‘‘Hazar’ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları’’, **Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü**, Nisan 2014

AVCI Müşerref, ‘‘Avrupa Birliği’nin Hazar Bölgesine Yönelik Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri’’, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2010

AYDIN Nermin Z., Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012

CAŞIN Mesut H., ‘‘Hazar Enerji Kaynaklarının Türkiye ve Avrupa İçin Önemi’’, Nisan 2014

ÇETİN Taner, Orta Asya ve Kafkaslarda Enerjinin Politik Ekonomisi, **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, Cilt:1, Sayı:1, 2010

ÇOLAKOĞLU Selçuk, Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, Cilt 53, Ankara, 1998

EFEGİL Ertan, Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrasya Dosyası**, cilt:6 sayı:2, 2000

FARUK Ömer, ‘‘Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Hazar Sorunu’’, **Journal of Qafqaz University**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1999

GAYIBOV Anar, “Hazar Havzası’nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005

GÖKÇE Mustafa, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çerçevesinde Yaşanan Rekabet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1. Cilt, 3. Sayı, 2008

GÖKNEL Mete, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları”, **Enerji Stratejisi**, Ekim 2008

GÜRPINAR B.Bulut, Abdulkayyum Kesici, Clinton’dan Bush’a ABD’nin Hazar Enerji Politikası, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:33, Ekim 2005

HASANOV Ali, **Azerbaycan Jeosiyaseti**, Zerdabi LTD MMC, Bakü, 2015

HASANOV Ali, Modern Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycanın Dış Politikası, Baku, 2005

İŞCAN İsmail H., “Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizinin Paylaşılması Sorunu” **Sosyoekonomi**, Cilt 12, Sayı 12, 2010

KASIM Kamer, Azerbaycan-Türkiye-Türkmenistan Üçlüsü: Örnek Bir İşbirliği Modeli, **USAK**, Cilt:9, Sayı:18, 2014

KISACIK Sina, ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri, **Uluslararası Politika Akademisi**, 2013

LAÇİNER Sedat, “Hazar Enerji Kaynakları Ve Enerji Kaynakları Ve Enerji Politikası İlişkisi”, **Usak**, Cilt:1, Sayı:1, 2006

METİN Meftun, **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004

NAUSHABAYEVA Assem, “Azerbaycan ve Kazakistan Petrolleri ve Bölgesel Politikaya Etkisi”, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Master Tezi, 1999

NESİROV Elman, Azerbaycan petrolü ve Uluslararası anlaşmalar(1991-1999), Bakü, 1999

OĞAN Sinan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, **Avrasya Dosyası**, Sayı 7, 2001

ORUÇ Tarık Çağrı, “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, <http://www.bilgesam.org/incele/1635/-hazar%E2%80%99in-hukuki-statusu-ve-paylasilmasi-sorunu/#.VzELn4SLTIU>

ÖZALP Necdet, “Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu” **Panorama Dergisi**, Sayı:1, Şubat 2004

ÖZDEMİR Yavuz, “Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan Ve Özbekistan’in Enerji Potansiyelleri Ve Politikaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007

PALA Cenk , “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve önemi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:1, 2003

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015

QULİYEV Rasul, **Petrol ve Politika**, Ar Matabaacılık, İstanbul, 1997

QURBANOV İlgar, “Hazar Havzasında Stratejik Oyunlar: Hukuki Statüsü Sorunu ve Uluslararası Enerji Politikası”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 12, 2011

SAMEDOV Parviz, “Hazar Denizi ve Hukuki Statüsü”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Mayıs, 2002

SEVİM Cenk, “Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği”, **Journal of Yasar University** 2012

SÖNMEZOĞLU Faruk, **ERAYDIN** Özlem, “Değişen Dünya ve Türkiye”, Bağlam Yayınları, İstanbul 1995

ŞENYURT Yasin, “Hazar Ve Basra Köfrezli Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler Ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

TERZİOĞLU Süleyman Sırrı, Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyı Devletlerin Hukuksal Görüşleri, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 3. Cilt, 5. Sayı, 2008

TURAN Aslıhan P., “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, Cild:2, Sayı:2 6 Mart 2010

ÜNAL Ömer Faruk, Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında “Kepez” Problemi, **Journal of Qafqaz University**, Volume 1, Number 2, 1998

YAPICI Utku, “Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar Orta Asya ve Kafkasya”, Otopsi yayınları, 1.Basım, Ankara, 2004

YAZAR Yusuf, “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri”, **Rapor**, Haziran 2011

YENİACUN Selim Han, “Enerji Jeo-Politikası: Hazar Havzası Kaynakları Üzerine Temel Stratejiler”, **İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları**, Haziran, 2013, s.2.

YEŞİLOT Okan, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 36, Erzurum, 2008

ZENGİN Eyüp, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, **İstanbul Ticaret Odası Yayınları**, Sayı:59, İstanbul,2010

ZHAISENBAYEV Kazbek, *Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004

СУЛТАНОВ Болат, Каспийский регион: актуальные проблемы развития экспертный взгляд, , **КИСИ**, Алматы, 2012,с.21. (Bolat Sultanov, Hazar Bölgesi: Uzman Görüşlerince Güncel Sorunların Gelişimi., Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Almatı, 2012, s.21.)

ИВАНОВ М.С., .Иран в 60—70 годах XX века. М., 1977. С. 10 (11 ekim 1955 yılında İran batı yanlısı askeri politik blok olan Bağdat Paktına dahil oldu. Bu paktdaki gizli protokolde imzacı devletler kendi arazi ve hava alanını diğer devletlerin askeri kuvvetlerine kapalı tutması gerekti, Moskova, 1977, s.10)

МАМЕДОВ Р. Правовое регулирование советско-иранских отношений в области рыболовства в Каспийском море. С. 40. (Memmedov Rüstem, Hazar Denizi'nde balıkçılık alanında Sovyet-İran ilişkilerinin yasal düzenlemesi, s.40)

АСКЕРОВ Э.И. Принципы мира, дружбы и сотрудничества СССР с народами стран Востока (Турция, Иран, Афганистан). М., 1969. С. 4- 11. (Asgerov E. İ., SSCB ile Doğu ülkeleri (Türkiye, İran, Afganistan) arasında barış, dostluk ve işbirliği ilkeleri Moskova, 1969, ss. 4-11.)

VINOGRADOV S., Wouters P. The Caspian Sea: Current Legal Problems // **Zeitschrift fur ausländisches öffentliches. Recht und Volkerrecht. Symposium Paper.** Heidelberg., 26—28 January 1995. Pp. 607—608.

МАМЕДОВ Р. Правовое регулирование советско-иранских отношений в области рыболовства в Каспийском море // Международно-правовые формы сотрудничества социалистических и развивающихся стран. Баку: Азерб. Госуниверситет, 1987. С. 37—38. (Memmedov Rüstem, Hazar Denizi Balıkçılık alanında Sovyet-İran ilişkilerinin yasal düzenlenmesi// Sosyalist ve gelişmekte olan ülkler arasındaki işbirliğinin uluslararası hukuk formları, Azerbaycan Cumhuriyeti, Bakü, 1987, ss. 37-38.)

Документы внешней политики СССР. Т. III. М., 1959. С. 538 (SSCB dış politikası belgeleri III., Moskova, 1959, s.538.)

Документы внешней политики СССР, a.g.e., с. 538(SSCB dış politikası belgeleri, Moskova, 1959)

Документы внешней политики СССР. М., 1965. С. 429. (SSCB dış politikası belgeleri, Moskova, 1965)

ГИЗЗАТОВ В.Х., Каспийская нефть и международная безопасность, Вып.2. Материалы международной конференции. М., 1996. С. 52 (Gizzatov V, H., Hazar Petrolu ve Uluslararası Güvenlik// Uluslararası Konferans Tutanakları, sayı:2, Moskova, 1966)

МЕРЗЛЯКОВ Ю. По пути раздела Каспия. К Соглашению между Россией и Казахстаном о разграничении дна северной части Каспия // Нефть и газ Каспия. *Аналитический журнал.* 1998.(Merzlyakov Yuri, Hazarın bölünmesi yolunda:

Hazarın kuzey kesiminin sınırlandırılması hakta Rusya-Kazakistan anlaşması // Hazar petrol ve doğal gazı, *Analitik dergisi*,1998)

Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. X. М., 1956.(SSCB tarafından yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar ve sözleşmelerin sonuçlandırılması, sayı:10, Moskova, 1956)

Договор О Торговле И Мореплавании Между Ссср И Ираном (Подписан В Г. Тегеране 25.03.1940), (25.03.1940 tarihinde Tahranda imzalanan SSCB ve İran arasında Ticaret ve Navigasyon antlaşması), http://www.lawrussia.ru/texts/legal_517/doc517a725x895.htm, (e.t. 19.07.2016)

БЕЛЛИ В.А. , Военно-морской международно-правовой справочник, М. — Л., 1940. С. 75 (Belli V.A., Uluslararası askeri-deniz yasal düzeni, Moskova, 1940, s.75.)

Ф.И. Кожевников , Международное право,. М., 1957. С. 222 (F.İ.Kojevnikov, Uluslararası Hukuk, Moskova, 1957, s.222.)

ЛОГУНОВ В.Д. , Международно-правовой режим Каспийского морского театра // Военно-морской международно-правовой справочник. М., 1966. С. 371. (Logunov V.D., Hazar Denizinin uluslararası hukuki rejimi//Deniz uluslararası yasal düzenlemesi, Moskova, 1966, s.371.)

ЛОГУНОВ В.Д. Международно-правовой режим Каспийского морского театра // Военно-морской международно-правовой справочник. М., 1966. С. 372-375 (Logunov V.D., Hazar Denizinin uluslararası hukuki rejimi//Deniz uluslararası yasal düzenlemesi, Moskova, 1966, ss.372-375.)

ЭЖИЕВ И.Б. Геополитические процессы в Каспийском регионе в 90-е годы XX- начале XX в. Дисс.....к.пол.н., М., 2005. С. 86. (Ejiyev İ.B, XX. Yüzyılın 90'lı yıllarında ve XXI. Yüzyılın başlarında Hazar bölgesinde jeopolitik süreçler, Moskova, 2005, s.86.)

ГИЛЬМУТДИНОВА Д.А. Политика США в Каспийском регионе (Азербайджан, Казахстан, Туркменистан). Дисс к.пол.н.. М., 2007. С. 27. (Gilmutdinova D.A., Hazar Bölgesinde ABD politikası (Azerbaycan,Kazakistan, Türkménistan), Moskova, 2007, s.27.)

ДАРАБАДИ П. Кавказ и Каспий в мировой истории и геополитике 21 в. М.: Весь мир, 2010. С. 172. (Darabadi Pervin, 21. Yüzyıl dünya tarihi ve jeopolitiğinde Kafkasya ve Hazar, Moskova,2010, s.172.)

Федулова Н. Правовой статус Каспийского моря: позиции прибрежных государств// Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 8. с. 68. (Fedulova N, Hazar Denizinin hukuki statüsü:kıyıdaş devletlerin tavırı, Dünya ekonomisi ve Uluslararası ilişkiler dergisi, sayı:8, 2008, s.68.)

ЭЖИЕВ И.Б. Геополитические процессы в Каспийском регионе в 90-е годы XX- начале XX в. Дисс.....к.пол.н., М., 2005. С. 86. (Ejiyev İ.B, XX. Yüzyılın 90'lı yıllarında ve XXİ. Yüzyılın başlarında Hazar bölgesinde jeopolitik süreçler, Moskova, 2005, s.86.)

MAGOMEDOV Ali, Geopoliticheskie interesy S. Sh. A. v Zakavkazie, in: **Obozrevatel'-Observer**, № 11, 2009, pp. 89–93.

Организация Объединенных Наций. Основные факты. (Birleşmiş Milletler. Önemli Gerçekler)M.,2000.c.321.

Правовой статус Каспийского моря(Hazarın hukuki statüsü), <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/aktualnye-voprosy-vneshnej-politiki-kazahstana/pravovoj-status-kaspijskogo-morya>, (e.t.13.10.2016)

Anlaşma metni için bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Normatif Hukuk Belgelerinin Elektronik Merkezi Veri Tabanı, <http://www.e-qanun.gov.az/framework/1587> (e.t. 04.08.2016)

Azerbaycan-Türmenistan ilişkileri, <http://lib.aliyevheritage.org/az/3639411.html>, (e.t. 11.10.2016)

Baku and Ashgabat Solved Long-lasting Problem while US is Pushing for Trans-Caspian Deal, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav031308.shtml>, (e.t. 11.10.2016)

Azerbaijan & Turkmenistan: Renewing Caspian Sea Energy Dispute, <http://www.eurasianet.org/print/65646>, (e.t. 11.10.2016)

Niyazovdan sonraki Türkmenistan və Xəzərin statusu, <http://www.azadliq.org/a/423344.html>, (e.t. 11.20.2016)

İran ve Türkmenistan Hazar'ın statüsüyle bağlı görüşmeleri uzatmada çıkarları vardır, <http://news.milli.az/politics/297693.html>, (e.t. 11.10.2016)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Enerji Stratejisi, Enerji, **Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı 2008 Kataloğu**, Ocak 2008, s. 2

“Batılı ülkelerin Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarına ilgisi azalıyor”, **Enerji Enstitüsü**, Aralık 2013

EKLER

Ek 1

A/51/73

United Nations

General Assembly

Distr. GENERAL

1 March 1996

ORIGINAL:

RUSSIAN

General Assembly

Fifty- first session

Item 97 of the preliminary list A/51/59.

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INTERNATIONAL ECONOMIC
COOPERATION**

Letter dated 21 February 1996 from the Permanent Representatives of the Russian Federation and Turkmenistan to the United Nations addressed to the Secretary-General

I have the honour to transmit to you the text of the joint statement on the results of talks concerning the problems affecting the Caspian Sea, signed by the Deputy Chairman of the Government of the Russian Federation, Mr. A. A. Bolshakov, and the

Deputy Chairman of the Cabinet of Ministers of Turkmenistan, Mr. B. O. Shikhmuradov.

We should be grateful if you would have this letter and its annex circulated as a document of the General Assembly under agenda item 97 of the preliminary list.

(signed) S. LAVROV
ATAEVA

(signed) A.

Permanent Representative of
Representative
the Russian Federation to the
the
United Nations

Permanent
of Turkmenistan to
United Nations

ANNEX

Joint Statement by the Russian Federation and Turkmenistan on the results of talks concerning the problems affecting the Caspian Sea

A meeting of a delegation of the Russian Federation headed by the Deputy Chairman of the Government of the Russian Federation, Mr. A. A. Bolshakov, and a delegation of Turkmenistan headed by the President 12 August 1995 in Turkmenbashi.

The President of Turkmenistan, Mr. Niyazov, welcomed the messages from the President of the Russian Federation, Mr. B. N. Yeltsin, and the Chairman of the government of the Russian Mr. V. C. Chernomyrdin, which expressed the Russian Federation's strong desire to develop in every possible way relations based on partnership with Turkmenistan. The messages also indicated the readiness of the Russian Federation to do everything to assist the efforts by

Turkmenistan to ensure stability and peace in the region and stressed that Turkmenistan's peacemaking initiatives and commitment to neutrality were supported by the Russian Federation and corresponded to the long-term tasks of its foreign policy.

During the talks, the delegation heads of the Russian Federation and Turkmenistan reached agreement on setting up joint companies to carry out specific projects in the commercial and economic field and in the construction of highways and main railway lines. The Russian side stressed that cooperation with Turkmenistan afforded the Russian Federation unique opportunities for establishing the shortest commercial routes to the countries of South and South-East Asia, the Middle East and other regions.

The sides agreed to set up joint structures for monitoring the ecosystem of the Caspian Sea, preserving its bio-resources and managing its fish resources. In this regard, it was stressed that Russian-Turkmen projects and initiatives were open to participation by other countries.

Having comprehensively discussed the problems related to the legal status of the Caspian Sea, the sides noted with satisfaction the similarity of the positions and approaches for solving those problems in accordance with the national interests of the two countries and reached agreement on the following issues:

1. The sides recognized the need for cooperation in questions relating to the use and protection of the Caspian Sea, which requires the elaboration and adoption of agreed decisions on the basis of consensus on the part of all the States of the Caspian region. Recognizing that the Caspian Sea is a unique, integral ecological complex, and realizing the responsibility of the States of the Caspian region for protecting it as an important element of the world's ecosystem, the sides consider that all activities in the Caspian Sea must be developed on a basis that precludes any damage to its environment.

2. The sides agreed that approaches to resolving issues related to the legal status of the Caspian Sea must be based on an all-round consideration of the political, economic and social interests of the States of the Caspian region. In this regard, the sides believe that all rights with regard to the Caspian Sea appertain to the States of the Caspian region and that they alone may define rules governing activities in the Caspian as well as conditions for involving physical persons and legal entities of third countries.

3. The sides consider that the mutual relations of the States of the Caspian region must be developed in accordance with the principles of respect for State sovereignty and good-neighbourliness, mutually advantageous cooperation and equitable partnership. The Caspian Sea must be utilized exclusively for peaceful purposes.

4. The sides agree that, in order to resolve questions related to the definition of the legal regime of the Caspian Sea, it is necessary to elaborate a document (convention) on the legal status of the sea, which should serve as the basis for drawing up international legal norms for regulating:

- Navigation,
- Utilization of biological resources,
- Utilization of mineral resources,
- Protection and preservation of the ecosystem.

On this basis, the sides confirm that the questions relating to activities in the Caspian Sea, including the use of its aquatic area, minerals and natural resources, must be regulated by multilateral agreements with the participation of all States of the Caspian region as well as their legislation corresponding to those agreements.

5. The sides consider that it is necessary to establish a mechanism for regional cooperation in the Caspian in order to resolve all questions that relate to the use of the Caspian Sea and are of common interest.

For the Government of the Russian Fed.

Government of

(signed) A. A. BOLSHAKOV

For the

Turkmenistan:

(signed) B. O. SHIKHMURADO

Ek2

UNITED NATIONS

A/49/475

General Assembly

Distr General

5 OCTOBER 1994

English Original:Russian

Forty-ninth session

Agenda item 35

LAW OF THE SEA

Letter dated 5 october 1994 from the Permanent Representative
of the Russian Federation to the United Nations addressed to
the secretary general.

I have the honour to transmit to you herewith a document entitled 'Position of the Russian Federation regarding the legal regime of the caspian sea' (see annex).

I should be grateful if you would have the text of this letter and of its annex circulated as a document of the General Assembly under agenda item 35.

(Signed) S.

LAVROV

A/49/475

English

Page 2

ANNEX

Position of the Russian Federation regarding the legal regime of the Caspian sea

The Caspian sea lacks a natural link to the world's oceans and seas and is thus a land-locked body of water. The norms of international maritime law, particularly those pertaining to the territorial sea, the exclusive economic zone and the continental shelf, are not applicable to it. There is thus no basis for unilateral claims relating to the establishment of zones of this type in the Caspian or for the introduction of elements of their regime.

The Caspian sea and its resources are of vital importance to all the states bordering on it. For this reason, all utilization of the Caspian sea, in particular the development of the mineral resources of the Caspian seabed and the rational use of its living resources, including a stock of fish of the sturgeon family which is unique in its size and species composition, must be the subject of concerted action on the part of all states bordering the Caspian if the flora and fauna of this unique body of water are not to be harmed. Its ecosystem is highly vulnerable and the chief task at hand is to prevent a regional environmental disaster.

This task can only be addressed through strict respect for the legal regime of the Caspian sea and the prevention of any unilateral action, given that the Caspian sea, by virtue of its legal nature, is subject to joint utilization; any question relating to activities, including the exploitation of its resources, must be decided jointly by all the countries bordering its coast. National claims made by any Caspian sea state in connection with the sea and its resources inevitably affect the rights and interests of the other Caspian states and cannot be considered legitimate.

The legal regime of the Caspian sea provided for in the Soviet-Iranian agreements of 26 February 1921 and March 1940 has not as yet undergone any change. This regime provides for free navigation in the Caspian sea by vessels flying the flag of its coastal states, national regimes for vessels of other coastal states in their home ports and unimpeded fishing in its waters, with the exception of the 10-mile coastal zone, in which fishing is reserved for vessels of the corresponding coastal state.

In accordance with the principles and norms of international law, Russia and the other coastal states former republics of the USSR and Iran are bound by the provisions of the 1921 and 1940 agreements. The legal regime of the Caspian sea set out in these agreements needs to be updated, taking into account changing circumstances, including those resulting from the emergence of new coastal states. However, this can only be done through the conclusion of new agreements among all the Caspian sea states, bearing in mind the importance of preserving the ecosystem of this land-locked body of water.

The Russian side has consistently made efforts in this direction. In particular, it drew up and submitted for the consideration of all Caspian sea states a draft agreement on the preservation and utilization of the living resources of the Caspian sea. Generally speaking, this agreement has been endorsed by all the Caspian sea states but, owing to various delays, it has yet to be signed by them.

A/49/475

ENGLISH

PAGE 3

The prompt conclusion of an agreement on regional cooperation in the Caspian sea is also of great significance. The draft of such an agreement, prepared by the Iranian side with the participation of other coastal states, provides for the establishment of a mechanism for regional cooperation within whose framework all question relating to the use of the Caspian sea and its resources might be effectively settled. However, the talks on the final conclusion of this draft are being artificially prolonged.

It is unfortunate that the Russian sides efforts to speed up the conclusion of these two important agreements, which are consistent with the interests of all countries bordering the Caspian sea, are constantly being met with inaction, which lends itself to no other interpretation than an attempt to avoid the establishment of a new international legal regime for the Caspian sea. At the same time, some Caspian sea

states are contemplating unilateral action and, in disregard of the principles and norms of international law, are seeking to obtain unilateral advantages, to the detriment of the rights and interests of other Caspian sea states.

Unilateral action in respect of the Caspian sea is unlawful and will not be recognized by the Russian federation, which reserves the right to take such measures as it deems necessary and whenever it deems appropriate, to restore the legal order and overcome the consequences of unilateral actions. Full responsibility for these events, including major material damage, rest with those who undertake unilateral action and there by display their disregard for the legal nature of the Caspian sea and for their obligations under international agreements.

Ek3

UNITED NATIONS

General Assembly

A/52/93

Distr.General

17

March 1997

ENGLISH

ORIGINAL: RUSSIAN,

Fifty-second session

Items 39, 99, 100 and 101 of the preliminary list*

OCEANS AND THE LAW OF THE SEA

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INTERNATIONAL ECONOMIC

COOPERATION

ENVIRONMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

OPERATIONAL ACTIVITIES FOR DEVELOPMENT

Letter dated 14 march 1997 from the Permanent Representatives

of Kazakhstan and Turkmenistan to the United Nation addressed

to the Secretary-General

we have the honour to transmit herewith the text of the joint statement on issues relating to the Caspian Sea, signed by the Presidents of the Republics of Kazakhstan and Turkmenistan in Almaty on 27 February 1997.

We should be grateful if you would have this letter and its annex circulated as an official document of the General Assembly under items 39, 99, 100 and 101 of the preliminary list.

(signed) A. ARYSTANBEKOVA
ATAEVA

(Signed) A.

Permanent Representative
of the Republic of Kazakhstan
to the United Nations

Permanent Representative
of Turkmenistan
to the United Nations

*A/52/50.

A/52/93

English

Page 2

ANNEX

Joint statement on issues relating to the Caspian Sea,
signed by the Presidents of Kazakhstan and Turkmenistan
in Almaty on February 1997

The President of the Republic of Kazakhstan, N. A. Nazarbaev, and the President of Turkmenistan, S. A. Niyazov, having discussed issues relating to the legal status of Caspian Sea and cooperation between Caspian States in Almaty on 27 February 1997, have reached the following mutual understanding.

1. The parties consider that the elaboration and conclusion of a convention on the legal status of the Caspian Sea is an urgent priority task. Until the Caspian States reach an agreement on the status of the Caspian Sea, the parties will

adhere to the delimitation of administrative and territorial borders along a line running through the middle of the Sea.

2. As the basic instrument on the legal status of the Caspian Sea, the convention should define the limits of jurisdiction of the Caspian states on the basis of respect for their sovereign rights in the Caspian Sea and should also include principles and norms which will serve as a basis for regulating the protection and rational use of the natural environment, including the exploitation of the Sea's biological resources, the mineral resources of the seabed, navigation, and measures to overcome the adverse consequences of changes in sea level and other issues relating to activities on the Caspian Sea.
3. Agreements on separate aspects of activities on the Caspian Sea will be concluded on the basis of the convention on the legal status of the Caspian Sea.
4. The parties agree that the activities of the coastal States of the Caspian Sea should be performed on the basis of the following principles:
 - a) The Caspian States shall comply in their relations with the principles of the charter of the United Nations, including respect for the sovereignty, territorial integrity, political independence and sovereign equality of States and the non-use of force or the threat of its use;
 - b) The use of the Caspian sea for exclusively peaceful purposes and its demilitarization;
 - c) The maintenance of the Caspian Sea as a zone of peace, good-neighbourliness, friendship and cooperation and the resolution of all issues relating to the Caspian Sea by peaceful means;
 - d) Protection of the natural environment and prevention of the pollution of the Caspian Sea;
 - e) The preservation, reproduction and rational exploitation of the biological resources of the Caspian Sea.
 - f) The responsibility of the Caspian States for damage to the natural environment and to each other as a result of activities relating to the use of the Caspian Sea and the development of its resources;

- g) The freedom and safety of the merchant shipping of Caspian States;
and
- h) Compliance with other principles agreed between coastal States.

5. The parties agree that only vessels of the coastal States may navigate regularly on the Caspian Sea. Shipping rules and conditions and the procedure for ensuring the safety of shipping will be regulated by a separate agreement.
6. The parties will take the necessary coordinated measures to preserve the biological diversity of the Caspian Sea and rationally exploit and reproduce its biological resources and declare their readiness to cooperate to this end.

The parties recognize that within agreed zones each Caspian State has the right to reserve the development of biological resources for its own natural and/or juridical persons.

7. The parties recognize each other's right and the right of each coastal State to carry out work to develop the mineral resources of the Caspian seabed and will Exchange specific proposals on the development of mutually advantageous cooperation, including geophysical and geological-prospecting work and the development of hydrocarbon deposits, taking account of the parties' experience and capabilities.
8. The parties are in favour of speeding up negotiations between coastal States and reaching a mutually acceptable understanding on the legal status of the Caspian Sea.

They are convinced that defining the legal status of the Caspian Sea will promote cooperation between them on the basis of equality and mutual advantage and help to attract investment and modern technologies with a view to exploiting the natural resources of the Caspian efficiently, rationally and safely.

For the Republic of Kazakhstan
Turkmenistan

(Signed) Nursultan NAZARBAEV
NIYAZOV

President of the Republic of Kazakhstan
Turkmenistan

For the Republic of

(signed) Sapamurat

President of

Ek4

United Nations

A/53/453

General Assembly

Distr.: General

2

October 1998

Fifty-third session

English

Agenda items 38, 93 and 94

Original:

Oceans and the law of the sea

Sustainable development and international economic cooperation

Environment and sustainable development

Latter dated 30 September 1998 from the Permanent Representatives of the Islamic Republic of Iran and Turkmenistan to the United Nations addressed to the Secretary-General

We have the honour to transmit herewith a copy of the joint statement of Seyyed Mohammad Khatami, President of the Islamic Republic of Iran and Saparmurat Niyazov, President of Turkmenistan, on issues relating to the Caspian Sea, signed at Tehran on 8 July 1998.

(signed) Hadi Nejad-Hosseini

Ambassador

Permanent Representative of the Islamic Republic of Iran to the United Nations

(Signed) Aksoltan T. Ataeva

Ambassador

Permanent Representative of Turkmenistan to the United Nations

Annex

Joint Statement of 8 July 1998 by the President of the Islamic Republic of Iran to the President of Turkmenistan

In a joint statement held to review issues relating to the Caspian Sea, Saparmurat Niyazov, President of Turkmenistan, and Seyyed Mohammad Khatami, President of the Islamic Republic of Iran, expressed their satisfaction over the outcome of the meeting, which demonstrated mutual understanding and the will of the two countries

to reach full agreement on the Caspian Sea. They also examined the progress achieved towards the completion of Caspian Sea legal regime consistent with the Declaration of the Ministers for Foreign Affairs of the Caspian Littoral States in November 1996 in Ashgabat. The two Presidents agreed as follows:

1. The two sides reaffirmed the inalterability of the principle of unanimity of the five littoral States in all decisions related to the legal status of the Caspian Sea.
2. The two sides reiterated that the Caspian Sea and its resources are the common heritage of the littoral States and that the completion of the legal regime and the resolution of issues on the exploitation of the resources of the Caspian Sea is exclusively the right of these five littoral States while adopting the convention on the legal status of the Caspian Sea.
3. The two sides reaffirmed that, until the finalization of the new legal regime, the Treaty of Friendship between Iran and Russia of 1921 and the Agreement on Trade and Shipping between Iran and the Soviet Union of 1940 are the sole international documents governing legal issues relating to the Caspian Sea.
4. The two sides were of the view that a condominium arrangement for the common use of the Caspian Sea by the littoral States through assuming a sectoral coastal strip as the national zone is the most appropriate basis for the legal regime. The extent of national zones and the procedures for common use of the Caspian Sea will be subject to supplementary agreements.
5. In case of division, the two sides emphasized the principle of equal share for all littoral States and equitable exploitation of the resources of the Caspian Sea.
6. The two sides also underlined the need for preserving a unified legal regime for the sea, on the seabed, and under the seabed.
7. The two sides believed that the Caspian Sea should be a sea of peace and friendship and an arena for beneficial cooperation on the basis of mutual respect among the littoral States. They also underlined the need for the peaceful use and demilitarization of the Caspian Sea.

8. Considering the unique environment of the Caspian Sea and for the purpose of its protection, which is the responsibility of all littoral States, the two sides objected to any action that may cause irreparable damage to the environment of the Caspian Sea.
9. Underlining the essential need for cooperation among the littoral States in all matters relating to the Caspian Sea with the aim of expanding this friendly cooperation, the two sides called upon all littoral States to employ their utmost efforts for the earliest completion of the Caspian Sea legal regime.

For the Islamic Republic of Iran:

(Signed) Seyyed Mohammad Khatami

For Turkmenistan:

(signed) S. Niyazov